

naše planine

5-6

1982

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 300 dinara (za inozemstvo 20 USA dolara). Cijena pojedinog broja 50 dinara (za inozemstvo 5 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na uputnici treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tiskat će se »Vjesnik« Zagreb. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

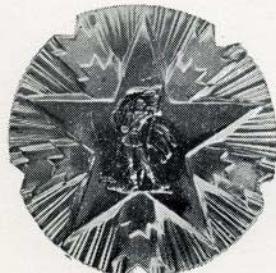
Godina 74 (34) Svibanj-Lipanj 1982. Broj 5—6

Volumen 74 (34) Maj-Juni 1982 No 5—6

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

S A D R Č A J

Barbara Lapenna-Brakus: Cotopaxi (6005 m)	97
Dr. Marijan Kereković: Narod koji hodočasti u svoje planine	100
Petar Lučić-Roki: Putovi do cvijeća	103
Daniel Vukušić: U pohode Lubenovcu na Velebitu	105
Nedeljka Subotić: Novi planinar pita	108
Ante Rukavina: U kamenu je zapisano	109
Dr. Kuno Vidrić: S planinarskih pohoda kršu	115
Perica Korica: Mladi na Zavižanu	113
Prof. Smilja Petričević: Prenj nas nije htio	120
Pero Alfirević: Na vrh — iz trećeg zaleta	123
Bećir Isaković: Na Šator-planini	124
Gordana Prodanović: Ljepota planine	126
Bojan Tollazzi: Troglavu u pohode	127
Dragan Mandić: Čovjek i planina	129
Uzeir Beširović: Dva jutra na Ćvrsnici	130
Rajka Blašković: Proljetna nit	131
Edin Durmo: Led, sreća, kob	132
Rudo Starić: Od Rosopanjeka do Kičnera	133
Vezni putevi i transverzale	134
Prof. Krinoslav Milas: Ledenica kod Resanovaca	135
Speleologija	138
Jubileji	139
Publicistika	140
Vijesti	142
In memoriam Zlatku Satleru	143

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvjezdrom

Na naslovnoj stranici

Ing. Zlatko Smerke

Tulove grede

Cotopaxi (6005 m) s Tungurahue

Foto: B. Lapenna-Brakus

Cotopaxi (6005 m)

BARBARA LAPENNA-BRAKUS

ZADAR

Utorak, 9. studenoga, 4 sata ujutro: uz svjetlo čeone lampe svladavam stopu po stopu strmu kosinu. Visoko iznad mene treperavo svjetlo Bogdanove lampe. Ispod mene, povezane istim užetom, još dvije svijetle točke: Fritz, a još niže Veljko. Nagib iznosi najmanje 50 stupnjeva. Led je djelomično veoma loše kvalitete, porozan i odlama se pri svakom udaru dereze. Ova prva dužina konopca na ulazu iz morene u ledenjak ujedno je i najteža. Često se dešava da planinari tu odustaju od uspona i vraćaju se neobavljenom posla. Srećom su četvorica naših muškaraca prekučer preparirali padinu fiksnim užetom, što nam sada po mračku mnogo olakšava uspon.

Jučer smo cijelog dana iz Refugio José Ribas bespomoćno gledali u gustu maglu praćenu jakim nanosima snijega. Svaki pokušaj uspona po tom nevremenu bio bi prava ludost. Još samo danas imamo mogućnost da pokušamo uspon. To nam je posljednja šansa; popodne treba da dođe po nas autobus, koji će nas odvesti do Chimboraza.

Ispod, oko i iznad nas su oblaci, no tu i tamo proviruje poneka zvijezda, što nas ispunja optimizmom. Već će nekako ići! Pe-

njemo se u dva naveza, nas osmero. Zahvaljujući fiksnom užetu napredujemo bez problema. Nakon prvih 40 metara strmina postaje malo blaža. Moramo prijeći nalijevo da bismo prešli široku i problematičnu pukotinu. Na istoku se nebo prelijeva prvim jutarnjim rumenilom. Oblaci se sve više razilaze i uskoro nas obasjavaju prvi zraci sunca, pretvarajući bezbojnu i nečovječnu ledenu pustoš u raskošno purpurno blještavilo. Zastajemo zadivljeni i očarani ovom iznenadnom promjenom. Ledeni kristali blješte poput dragog kamenja i prelijevaju se u svim niijansama žarkih boja. No vremena za divljenje nemamo previše: pred nama je još 600 metara uspona divljim i nepreglednim ledenjakom. Trebale bi postojati markacije ovim uobičajenim smjerom usponom na Cotopaxi, ali su potpuno zametene snijegom. Nema ni tragova uspona prethodnih planinara. Posljednja grupa bila je na vrhu prije deset dana, a od tada su ovdje gore nekoliko puta bjesnile snježne mećave. Na sreću smo ponijeli vlastite zastavice za markiranje i Veljko ih marljivo zabija u snijeg svakih stotinjak metara. Tu i tamo nailazimo na upola zametenę

stare zastavice, što je dokaz Bogdanove velike sposobnosti orijentacije. Vodiča nemamo.

Siroku pukotinu prešli smo oprezeno balansirajući po ledenom mostu i kriomice bacajući pogled u tajanstvenu modru dubinu pod nama. Odahnuli smo našavši se na drugoj strani. Odavde se teren blago penje prema markantnoj crnoj stjeni, nazvanoj Yanasacha. Zaobilazimo je udesno do manjeg ledenog prijevoja, s kojeg se treba spustiti pedesetak metara na drugu stranu. Pred nama se zatim ispriječila još jedna veoma strma padina, visoka nekih 200 metara. Svladavamo je u direktnom usponu da bismo smanjili opasnost od lavine. U međuvremenu su se rasplinuli i posljednji tragovi oblaka. Usijana sunčeva kugla neizdrživo zrači i peče. Nebo je zastrašujuće tamno, gotovo crno.

Još jedno riskantno priječenje udesno; pod nama kaos rastrgnanih ledenih seraka i pukotina, nad nama prijeteća snježna streha. Pažljivo se osiguravamo. Zatim nas kraći uspon blagim hrptom dovodi pod zadnju strminu, koja vodi direktno do vrha. Visinomjer pokazuje 5800 m. Još 200 metara i vrh je naš! Fritz u posljednje vrijeme sve češće zastaje i time usporava tempo cijele skupine. Tu pod zadnjim usponom definitivno odustaje, a s njim i jedna djevojka iz drugog naveza. Ostavljamo ih dobro utopljene i udobno smještene u ledenoj pukotini.

Ovako »olakšani« brzo napredujemo u direktnom usponu. Padina pri vrhu postaje sve strmija i kao da nema kraja. Oblaci, koji su se poput uzburkanog mora valjali pod nama,

prijeteći se dižu i uskoro nas prestižu u tri prema vrhu. Snijeg je ovdje na zapadnoj strani mekan, pa propadamo sve dublje. Magla je sve gušća, no sad nas više ni ona ne može omesti u uspjehu. Strmina se napokon povlači pod našim nogama i oštar miris sumpora upozorava nas da se nalazimo na rubu kratera. Još nekoliko koraka i nailazimo na dvije zastavice zabodene u snijeg. Vrh! Za svaku sigurnost idemo još nekoliko koraka dalje. Teren se blago spušta i sumnje više nema: na vrhu smo. Tačno je 12 sati. »Zahvaljujući« nedovoljnoj kondiciji nekih članova naše skupine trebalo nam je za uspon punih 9 sati. Da smo bili malo brži imali bismo fantastičan pogled s vrha. No, kao da bi nas htjela nagraditi za upornost, magla se za trenutak razilazi i omogućuje nam da sazgledamo i fotografiramo čitav krater pod nama. Zatim se opet sve zamračuje i počinje padati gusti snijeg. Iz zastrašujuće blizine čujemo grmljavnu, te se žurno spremamo za silazak.

Spuštanje je zbog omekšanog snijega i zamenih tragova bilo veoma problematično, no zahvaljujući postavljenim zastavicama za markiranje uspjeli smo u gustoj magli naći put natrag. U 5 sati naveče, nakon 14 sati napornog hoda, sretno smo stigli u Refugio José Ribas.

-- . --

Cotopaxi je najviši aktivni vulkan na svijetu. Leži na području Tiupilio u Ekvadoru i zaprema površinu od oko 20 km promjera.

Uspon na Cotopaxi

Foto: B. Lapenna-Brakus

Pod stijenom Yanasacha

Foto: B. Lapenna-Brakus

Nakon 60 km vožnje cestom Panamericanom iz Quitoa na jug, skreće se sporednom cestom na istok prema nacionalnom parku. Od skretanja do zadnjeg parkirališta pod planinarskim domom José Ribas na sjevernoj strani Cotopaxija ima 35 km djelomično veoma loše ceste i 1400 metara visinske razlike. Parkiralište se nalazi na visini od 4600 m, pa je prije pohoda na Cotopaxi nužno potrebna dobra visinska aklimatizacija. Refugio je svega 200 metara iznad parkirališta, »na dohvrat ruke«. Planinari obično zaboravljaju da se tu nalaze gotovo na visini Mt. Blanca, no ubrzo im postaje jasno da je nemoguće pretrčati tih »nekoliko metara«. Neaklimatiziranim se preporuča napustiti vozilo mnogo niže, te barem zadnjih 1000 metara proći pješke.

Colegio San Gabriel iz Quitoa sagradio je zaista lijep i udoban planinarski dom, s dvije velike prostorije za boravak, kuhinjom i spa-vaonicama sa 60 ležajeva. Kuhinja je op-

skrbljena plinskim kuhalima i tekućom vodom. Domar prodaje pivo — ako imate sreće! Sve ostalo moraju planinari sami donijeti. Za noćenje i upotrebu kuhinje plaćaju članovi planinarskih klubova, bez obzira iz koje su države, 35 sucrea. Nečlanovi plaćaju 50 sucrea.

Visinska razlika od kuće do vrha iznosi 1200 metara, za što treba računati sa 7 do 9 sati uspona, već prema kondiciji i vremenskim uvjetima, odnosno stanju snijega. Do ulaza u ledenjak potrebno je prijeći oko 300 metara visinske razlike zapadnim rubom morene. Daljnji uspon ledenjakom prilično je komplikiran, te se neiskusnijim planinarima veoma preporuča da unajme vodiča.

Pri vedrom vremenu fantastičan pogled u krater najbolja je nagrada za uloženi trud. Cotopaxi nije samo najviši nego, po mišljenju mnogih iskusnih putnika, i najljepši živi vulkan.

ISPRAVAK: PIK KOMUNIZMA, A NE PIK LENJIN

U broju 3-4, 1982 objavljen je opis uspona na Pik Komunizma (7495 m), najviši vrh SSSR-a, pod pogrešnim naslovom »Uspon na Pik Lenjin«. Ispričavamo se čitaocima, a također i autoru ing. Vladim

iru Mesariću, kojemu je označena i pogrešna godina rođenja (rođen je 1949. a ne 1946). Crtkana linija na karti priloženoj članku označava smjer uspona na Pik Komunizma, odnosno na Pik Krcženjevske.

Liechtenstein: Grauspitz iznad seia Triesena

Foto: Klaus Schulz

Narod koji hodočasti u svoje planine

Planinarski putopis iz Liechtensteina

Dr MARIJAN KEREKOVIĆ

ZAGREB

Nigdje osim u toj maloj zemlji nisam viđao da narod listom, osim nemoćnih i starača, polazi u svoje planine da se pokloni ljetopama domovine. Ima se i čemu klanjati: Liechtenstein je sav planina, a njegovi su stanovnici narod koji voli i čuva prirodu.

Džepna alpska kneževina, stisnuta između Austrije i Švicarske, niti dvadesetipet kilometara dugačka, a manje od deset široka, stane gotovo sva na jednu snimku, ako je slikamo širokokutnim objektivom preko Rajsne, s Alviera (2343 m). Lijepa je kao zemlja, zanimljiva kao država i privredno-politički fenomen, pa je omiljeni cilj izletnika iz cijelog svijeta. Gledamo li je tako kao na pladnju plodne i kultivirane Rajske doline, vidimo kako joj se na sjeveru talasaju brežuljci Schellenberga, a zatim prema jugu poput vijenca uzdižu redom stjenoviti vrhovi Drei Schwestern (2048 m), Garselikopf (2106 m) i Kuhgrat (2123 m), pa, slijedeći granicu prema Austriji, Galinakopf (2198 m), Ochsenkopf (2286 m) te Naafkopf (2570 m), koji predstavljaju tromedu. Sasvim na jugu je najviši vrh Grauspitz (2574 m) i mrki, strmi Mittagspitz (1857 m). U sredini toga polukruga još su Schönberg (2104 m) i Drei Kapuziner (2084 m). Neupućenom promatraču zasmetaju na

ovoj idiličnoj panorami brojni industrijski kompleksi, smješteni gotovo u svakoj od jedanaest općina. Vlada, naime, uvjerenje da zemlja živi od turizma i filatelije, pa tek pogled na tvorničke hale (ali nijedan dimnjak!) i podatak, da je od 24 000 svih stanovnika i od 10 000 njih aktivnih pet i pol tisuća zaposleno u industriji, objašnjava činjenicu što je nacionalni dohodak zemlje jednak onome u Kuvajtu, tj. oko 14 500 dolara. Lihtenštajnci su marljiv, štedljiv, prijazan, vedar i čist narod. Pretežno su alemanskoga podrijetla, ali ih u brdskim selima ima i Romana i Francuza iz Valisa. Govore jednim švicarskim dijalektom, a kada govore književnim njemačkim, onda je to s teškim gorštačkim jambskim naglaskom. Mladi većinom govore i po neki strani jezik, pa se turist tamo teško može izgubiti. Domoroci zajedno s nekoliko tisuća stalnih ili privremenih stranih radnika, od kojih je i koja stotina naših, grade blagostanje države, uživajući povlastice specifično riješenog socijalnog statusa. Gledajući cvat male zemlje ohrabruje činjenica, da se i na škrtoj podlozi može marljivošću i umješnošću, izgradnjom industrije, ali ne zauštajući nipošto poljoprivredu, ostvariti takav materijalni, kulturni i socijalni standard.

U Liechtensteinu naš vlak ne staje. Tri stanice služe samo radničkim vlakovima. Posjetilac se mora iskrcati malo prije, u austrijskom Feldkirchu, ili malo dalje, u Buchsu, u Švicarskoj. Otamo vas svakih pola sata prevoze veoma točni i čisti poštanski autobusi. Ne možete se tamo spustiti niti avionom; najbliža je zračna luka Kloten u Zürichu. Naši ljudi najčešće putuju onamo autobusom ili automobilom bilo preko Milana bilo preko Innsbrucka, i to je tada desetak sati vožnje od naše granice.

Lihtenštajnske su planine lako pristupačne, uljudene. Kad smo jednom prošli carinske formalnosti sa švicarskim carinicima (carinska i monetarna unija od 1921. i 1923. godine) provezemo se izvrsnom asfaltnom cestom do glavnog sela Vaduza (čitaj Vaduc, s naglaskom na u!). Kažem: glavnog sela, jer i stanovnici Vaduza vele: »Idem u selo«. Kao i masovni turisti možemo u Vaduzu razgledati za dva sata sve što je zanimljivo, dakle zbirku maraka, umjetničke galerije, fotografirati dvorac (samo izvana!) i ostale standardne građevine, kupiti kakav suvenirčić i iz glavnoga se sela zaputiti u planine. Gotovo svi planinarski putevi vode otuda, pa cestom uz knežev zamak ili modernijom zavojitom cestom kroz Triesenberg i zatim ili lijevo na Gaflei ili tunelom kroz Sūccu do ubavog Stega, zaseoka s romantičnom i fotogeničnom planinskom kapelicom i zastojnim jezerom odakle zemlja dobiva dio električne energije. Krenećemo li lijevo, možemo za lijepa vremena promatrati delta-letaće na polijetanju kako uz orlovske kliktaje zajedre u dubinu prema Raj-

Sklonište na Bettlerjochu

Foto: Dr. M. Kereković

ni. Na vrhu znalački izgrađene ceste ostavimo vozilo kod hotela i uputimo se puteljkom najprije kroz šumu, a zatim stazom uklesanom u stijenu i mjestimice osiguranom klinovima i užetom. Za sat i pol srednje napornog uspona stignemo na Drei Schwestern (Tri sestre) koje su, razumije se, dobile ime po jednoj legendi. Pogled s vrha je širok i veličanstven: od Bodenskog jezera na sjeveru pa preko istočnošvicarskih planina Säntisa, Churfirstena, Pizola i Caande do udaljenih četiri-tisućnjaka na jugu. Strmo pod nogama nam je cito Liechtenstein, brdska i dolinska sela, Rajna kao srebrnasta traka i uz nju druga, novija, traka novoga autoputa. I s te visine dobivamo dojam urednosti. Krajolik je sistematizan, sve ima svoje mjesto: naselja, tvornice, škole, crkve, sportski tereni. Polja su sva obradena, premda je samo svaki pedeseti stanovnik poljoprivrednik. Ponekad protutnj mlaznici lovaca. To »ratoborni« Švicari vježbaju, pomno pazeci da ne izazovu incident prelaskom preko Rajne na teritorij manjega brata. A manji brat čak od 1868. godine nema vojske i samo je diplomatiskom lukavošću prošao svjetske bure neutralan i netaknut. Povratak je istim putem ili preko grebena pa na Sūccu i u Steg, ako nas tamo jedan član ekspedicije dočeka kolima.

U Stegu je uvijek mirno. Osim žubora potoka, kravljih zvona i pokojeg automobila drugo se ne čuje. Malo dalje uz rječicu Saminu, gdje se već i crnogorica prorjeđuje, posve mašnja je tišina. Sve miruje. I ljudi-zmajevi kao da satima lebde na mjestu koristeći termičke zračne struje ispod gotovo nepomič-

Prometni znak na planinskoj stazi

Foto: Dr. M. Kereković

nih oblačića, negdje tisuću-dvije metara iznad nas. Zavidim im, Ikarima.

Na daljem putu najbolje je odvesti se do najvišeg naselja u zemlji, do Malbuna. Još do prije dvadesetak godina pastirske stanište, sada je moderan turistički planinski centar. Zimi je ovđe skijaški raj, po kojemu je Liechtenstein postao najjačom smučarskom nacijom na svijetu, dakako opet po glavi stanovnika. Selo je posve okruženo planinskim pašnjacima, koje stoka izdašno prekopava papcima, te cito taj amfiteatar nalikuje namreškanom zelenom sagu. Sjeverni su obronci malo nagrđeni čeličnim branama protiv lavina, ali to je bilo nužno radi zaštite skijaša. Iz Malbuna može se krenuti prema jugu blagim usponom po pašnjacima na prijevoj Gritsch i dalje jedva primjetnom uzbrdicom sve do najviše položenog skloništa Pfälzer-Hütte. Falačke kolibe, što je između dva rata sagradiše njemački alpinisti, a sada je u vlasništvu domaćih planinara. Nalazi se taman još na zemljisu Liechtensteina, jer je granični kamen prema Austriji tik uza zid. U sezoni je dobro opskrbljena, pa se za taj uspon ne treba opterećivati hranom i pićem. Izvan sezone otvorena je prema dogovoru, ali nužni smještaj pruža jedno manje sklonište nedaleko od kuće. Drugi, lagodniji put vodi iz Malbuna dvosjednom žičarom na visinu od 2000 metara, na Sareis, do lijepoga planinarskog restorana i vidikovca. Do prije nekoliko godina jedan je naš bračni par vodio taj objekt na opće zadovoljstvo, ali su se valjda zamorili silnim pogonom i promijenili posao. Ipak i sada se dobije izvrsna jelenska kobasicica i planinarski obroci kao i u nas. Od vidikovca vodi nas staza hrptom po pašnjaku a zatim malo strmije na Augstenberg (2359 m) i odatle na Bettlerjoch i Falačku kolibu. S Bettlerjocha je gotovo obvezatan jednosatni uspon na obližnji Naafkopf (2570 m), na samoj tromedi Liechtensteina, Austrije i Švicarske. Za dalji pohod na Grauspitz i Falknis potrebna je već alpinistička vještina i oprema. Bettlerjoch je osim za Naafkopf ishodište za obližnje švicarske i austrijske Alpe, za glečer Grandner s manhajmskom kolibom, Schesaplanu i Wildberg, a u povratku silazak je najljepši pitomom dolinom Samine do Stega. Hoda se inače uz oprez prema životnjama, jer i Liechtenstein je pohodila bjesnoća, pa posvuda nalazimo upozorenja o postupku s divljači. A divljači ima: osim pernate ima svizaca, zečeva, divokozra, kozoroga i po više stotina primjeraka srneće i jelenske divljači. Lihtenštajnski lovci su uzorni čuvari i uzgajivači divljači, zaštitnici prirode, a najmanje su u lov. Zaštita prirode se osim u zakonodavstvo uvukla i u svijest građana. Udržavi su na nekoliko mjesta uređeni planinski i močvarni rezervati prirode, a službe i udruženja za očuvanje prirode veoma su djelotvorni. To je i vidljivo: nigdje, doslovno nigdje ne ćete naći hrpa smeća, otpadaka, pa niti opuška. Planinske staze su bez plastičnih i inih tragova čovjeka. Bujice su ukroćene, putovi označeni. Klupe uz šumske staze uzorno su olijene, čiste, neoštećene. Košare za otpatke redovito se prazne. Posvuda vlada red.

Priroda je uvijek spremna da ponudi čovjeku čist užitak.

Stoga nije čudno da sam u toj i takvoj zemlji doživio poklonstvo naroda prirodi. Bilo je to jedne jesenske nedjelje. Vrijeme se ustalilo, zrak je bio kristalno čist, bilo je toplo. Na oglasnim pločama i u štampi mogli su se pročitati pozivi planinarskog saveza i drugih prirodnjačkih udruženja na izlaz u prirodu, zakazan za nedjelju. Planinari su zvali naprsto u planine, udruženja građana na »Volksmarsch«, narodno pješačenje, lovci na radnu akciju, strijelci na gađanje. I zaista, odaziv je bio nepojmljiv. Već od ranoga jutra vidjelo se kako stazama uz Rajnu koračaju kolone omladine, majki s djecom, staraca. Po brežuljcima cijele obitelji, uredno izletnički odjevene, veselo pješače. Iznad doline roj ljudi-zmajeva. Na streljanama strijelci oda-pinju u mete.

Uputio sam se i ja na svoj već omiljeni put do Malbuna i dalje do Bettlerjocha. Mnogi stižu u planine automobilima, ali jednako mnogi i pješice. Žičara je opsjednuta, čeka se. Terasa na Sareisu je prepuna, okolni vidikovac načičkan narodom. Bakice i djedovi većinom ovdje završe pohod i ne idu dalje, ali sve što je iole pokretno nastavlja u planinu. Očevi nose dojenčad na leđima, poneki otac i majka nose dijete između sebe u nosiljci, poletarci trčkaranju stazama, pentraju se, smiju se, veseli su. Kolona je gotovo neprekidna. Neki ranoranioci već se vraćaju stazom. Pozdravljaju na prolazu, većinom u dijalektu: »Grüetsi!«, ali neki i: »Grüss Gott!«, što je znak, da nije domaći nego Austrijanac ili Nijemac. Neki koračaju šutke, neki čavrljavajući, poneki društvence sjedne i skladno zapjeva ili zajodila. Nitko se ne dovikuje, ne urla, ne baca kamenje, ne trga cvijeće. Svečano je. Nisam nekako navikao. Kao u hramu. Na Bettlerjochu kreato. Domar i dežurni imaju punе ruke posla, ali planinari i sami pomažu, snalaze se. Ljudi nešto pojedu, utaže žed i odmah učine mjesta slijedećima, odlazeći dalje. Nisam zamijetio pijanih. Nema galame ni krša. Većina ne staje ovdje nego nastavlja ili na Naafkopf ili prema Austriji, Švicarskoj. Ne znam nose li pasoše. Oko podne već počinje silazak. Idem prema Gritschu. »Grüetsi!«, »Grüetsi!«, »Grüss Gott!«, u nedogled. Svečano, vedro, ljudski. Na Nospitzu sjednem i promatram vrhove oko sebe, dolinu Malbuna i dalje prema Stegu, pa još dalje uokrug. Iznenada tik ispod moga pogleda zabruiju zvuk trube i razlegne se preko doline, odjekne i vrati se. Otegne se himnički largo, talasav, treperav, slava duše. Odblijesne stotinjak koračaja ispod mene mijedeni sjaj trube i nazarem alpskoga Pana u svečanom ruhu, kako dariva svoju glazbu planinama i čovjeku. Ustao sam pobožno i odslušao njegovu svečanu melodiju, koja se gubila u beskraju.

U predvečerje spustih se u dolinu jednako okrjepljen kao i svi koji toga dana hodočaštu u planine. Bude mi jedino žao što su te planine i to hodočašće njihovi, a ne moji, i poželim da takvo poklonstvo doživim sa svojim ljudima u svojim planinama.

Putovi do cvijeća

PETAR LUČIĆ ROKI

ZAGREB

Od proljeća do jeseni cvijeće nas odvlači na šetnje, kraće ili duže, po poljima uz obale rijeka, na tratine pored bistrih potoka, sve do visokih pašnjaka i stjenovitih morskih obala, jer taj raznobojni ukras posvuda cvate i smjenjuje se, čini se da je tu upravo zbog nas, da nas razveseli i učini nam život ljepšim i bogatijim.

Uz rubove cvjetnih livada ljudi su podigli svoje domove, a cvijeće se malo po malo popelo s livada i vrtova na njihove prozore i balkone. Siroke trgove velikih gradova ljudi su uresili gustim nizovima cvijeća iz rasadnika. No, čovjeku to još uvijek nije dovoljno, jer cvijeće ima toliko različitih vrsta i ljepota, da nas je ono u stanju odvuci do teško pristupačnih mjesta u visokim planinama pružajući nam rijetko ugodne doživljaje.

I tako nas je jednog vrelog srpanjskog dana put do cvijeća vodio strmo i dugo uz masivne obronke Kanina, planine što se visoko uzdigaju duž jugoslavensko-talijanske granice, između brzih tokova zelene Soče i tamne rjećice Raccolane. U našoj planinarskoj grupi bila su i tri dječaka: Mislav, Nino i Radovan. Oni su svojim živahnim doskočicama, oduševljeni iznenadenjima što nam ih je planina često pokazivala, olakšavali svima napor dugog i zamornog uspona.

Kod granične karaule pridružila nam se patrola graničara sa snažnim psom ovčarom, posebno izvježbanim za službu uz državnu granicu. Vojnici su od ženskih članova naše skupine preuzeli naprtnjače i pozurili gore prema planinskoj kući. Sa sobom su poveli najmlađeg, Radovana, jer im se dopalo da ga gledaju s kakvim veseljem i lakoćom drži korak s njima, premda nije još imao ni punih sedam godina. Bio je toliko oduševljen pješačenjem da je izvrsno izdržao uspon s graničarima. Ubrzo su nam nestali s vidika.

Poslije su nas dočekali visoko gore kod jedne istaknute pećine, ispod koje je kuljao jak izvor hladne vode. Doista, pravo mjesto za odmor i osvježenje, s toliko puno cvijeća da je zrak mirisao nadaleko. Što smo se dalje uspinjali činilo nam se kao da smo ušli u neki veliki botanički vrt, šaren od mnoštva raznovrsnog alpskog cvijeća. Na jednom je mjestu sve mirise nadvladao fini miris po vaniliji. Tu smo, naime, naišli na veću skupinu tamnosmedih dlakavih glavica murke, rijetke planinske biljke, koja je posebno zaštićena. Latinsko joj je ime *Nigritella nigra*, a planinari je u pravilu ne beru, nego je fotografiraju i uživaju u njenom mirisu.

Stari gorski vodič i čuvar planinske kuće Franc Kravanja, nazvan Zajc, pozurio je od izvora prema kući, kako bi je prije nego što

mi stignemo otvorio i pripremio nam svoj posebni planinski čaj da se okrijepimo.

Iduće se noći na Juliske Alpe sručila žeštoka oluja, a gromovi su po stijenu Kanina oštro praskali, nastavljajući zaglušnom tutnjavom jeke koja se odbijala od strmih padina. Za naše dječake bilo je to pravo »vatreno krštenje« na visokoj planini. Ipak je jučer svanulo sunčano i bistro. Iz doline Soče isparavale su se magle i pojigravale oko visokih vrhunaca, sve tamo do šiljastog vrha Krna iznad Tolmina.

Naš stari vodič izašao je rano pred kuću rekvaviš da čeka malog Radovana da ga nekamo povede. Govorio je kako bi želio njega, kao dosad najmlađeg posjetioca Kanina, povesti do nekog osobitog mjesto. Bilo je zgodno gledati starog »Zajca« kako vodi za ruku mališana vijugavom, kamenitom stazom prema jednoj pećini, iza koje su nam nestali s vidika. Nismo baš dugo čekali, kad ih ugledasmo kako se veselo vraćaju kući sa svog tajanstvenog pohoda. Radovan je u ruci nosio prekrasan bijeli runolist, a stari nam je Zajc opisivao kako ga je doveo do mjesto, gdje su nježni cvjetovi runolista treperili na povjetarcu stršeci iz jedne pukotine u pećini. Ra-

Trolliusovi cvjetovi u Alpama

dovan je bio jedan od rijetkih planinara kojega je stari vodič poveo na to skriveno mjesto, kao za nagradu što se on, najmlađi član grupe, s tolikom lakoćom popeo na ovu visoku planinu.

Jednom drugom prilikom put do cvijeća vodio nas je veoma visoko, čak iznad osam tisuća metara. Preskočili smo avionom Alpe, da potražimo cvijeće na ravnim prostorima daleke Nizozemske.

Sa zagrebačkog aerodroma Pleso poletjeli smo strmo kroz oblake i sitnu kišu, ali svega za nekoliko minuta sunce nas je iznenada gotovo zasljepilo. Bili smo iznad beskrajne pučine bijelih, vunastih oblaka, a nebo je bilo kristalno modro i golemo. Činilo nam se da smo u nekom novom svijetu, pogotovo kad smo se uspeli visoko iznad oblaka i kad nas je kapetan aviona obavijestio da upravo prelazimo nadmorsku visinu od osam tisuća metara. Kad smo ugledali kako se u daljinu pred nama ljeska Sjeverno more, bili smo već pričljivo nisko i uskoro smo se našli u pravoj vremeni aviona i putnika na velikom aerodromu Schipholu pokraj Amsterdama. Trebalo se brzo snaći u tom metežu života na čvrstoj zemlji.

Na putovanju do željenih velikih cvjetnjaka vidjeli smo bezbroj zanimljivosti ove neobično uređene zemlje, u kojoj je čovjek čak kopno oduzimao moru da bi ga zatim strpljivim radom pretvorio u plodnu i bogatu zemlju.

Velike farme s mnoštvom crno-bijelih goveda, savršeno uređena polja između ravnih kanala, čije tokove reguliraju visoke vjetrenjače, zatim nasipi što brane zemlju od vode, jer je velik dio plodne zemlje u Nizozemskoj ispod morske razine, a dobiven je postepenim isušivanjem mora.

Odmarali smo se u predvečerje na rubu pješčanih dina uz obalu Sjevernog mora pokraj jednog manjeg ribarskog grada, u kojem smo imali prenoćište. Na beskrajno dugачke plaže obarali su se zapjenjeni valovi ovog vječnog naježeno, sivo-maslinastog mora. Osjećao se oštar miris algi, a crvenkasto se sunce primicalo dalekom rubu pučine da bi zašlo iz Šetlandskih otoka, na samom rubu sjevernog Atlantika. Ovdje je sunce u to doba zelazilo u more oko pola deset navečer.

Slijedećeg smo dana opet posjetili jedan centar cvijeća, ali ovoga puta trgovački. Bio je to Aalsmeer, smješten nedaleko od jezera, malo južnije od aerodroma Schipholia. Poslovni centar Aalsmeer zauzima prostor od 42 hektara, s 240.000 četvornih metara u zgradama koje pripadaju Zadružnom savezu cvjećara. Najimpozantnija građevina je trgovačka hala golemlih razmjera u koju 3800 holandskih uzgajivača cvijeća dovozi svakog iutra svoju robu i nudi je kupcima iz čitava svijeta. Prodaja za izvoz obavlja se u dvoranama za aukciju, gdje se ponudena cvjetna roba procjenjuje i utvrđuje dnevna tržna cijena po pojedinim vrstama. Za ovu neobičnu burzu vrtlari sortiraju dopremljeno cvijeće na posebnim stolovima i otvorenim vagone-matima, koje lagano pokreće električna stručna

iz velike hale u posebne dvorane za projeciju. Na drugoj strani, također u hali dugo nekoliko stotina metara, pakuje se prodano cvijeće u kutije i odmah otprema do obližnjeg aerodroma za daleki put u sve krajeve svijeta. Uz razno cvijeće otpremaju se i posebno pakovane sadnice i ukrasno zeleno bilje.

Za turiste su u halama izgrađene velike galerije s kojih se može dobro promatrati sav posao oko prodaje i kupnje karamfila, tulipana, ruža i ostalog cvijeća, čiji broj iznosi nekoliko milijuna komada dnevno.

Sve se to nizalo pred našim očima uz putove do pravih izvorišta cvijeća, ali opet takvih, koje su ljudi uzgojili i uredili.

Bilo je sunčano i prilično toplo svibanjsko poslijepodne, kada smo s olakšanjem izašli iz autobusa u sjenu starih briestova na ulazu u park-šumu Keukenhof, koja nas je izgledom i veličinom podsjećala na naš Maksimir. Tu smo doživjili veliko i najljepše iznenadnje ovog putovanja. Na svim zelenim tratinama jedinstveno uređene šume šarenili su se veliki sagovi tulipana i to jednak u sjenovitim kao i na otvorenim, sunčanim prostorima. Duž svih staza, a bilo ih je dugačkih i nekoliko kilometara, cvala su gusta polja tulipana, raznovrsnih po obliku i boji. Nekoliko nijansi crvenih bilo je uskladeno sa žutim, bijelim, smeđe-zlatnim i ljubičastim cvjetovima. Usred šume malo je jezero i oko njega cvjetnjaci tulipana. Dopunjivali su ih gusti, plavi i ružičasti stručci mirisnih zumbula, a ponegdje i veliki grmovi tamnocrvenog vrtnovog rododendrona.

Kada se čovjek odjednom nade usred tako golemog cvjetnjaka, što ga je s toliko ukusa i harmonije mogla urediti samo bujno razvijena ljudska mašta i umijeće, mora se osjećati presretnim, a to se dobro primjećivalo i na ostalim posjetiocima što smo ih na tim stazama susretali. Na odmaralištima su pak vodoskoci, potočić ili neko jezerce, što još više oživljava te cvjetne prizore.

Kod jednog izlaza iz šume vrte se četiri golema krila stare vjetrenjače koju turisti mogu razgledati i iznutra. S njezine visoke terase vidi se susjedno polje s mnogo raznobojnih gredica rascvjetanih tulipana, što čekaju da ih se ubere i otpremi za veliku trgovinu u Aalsmeeru. Kad smo s galerije gledali to šarenilo boja, i kad nas je zaplinsnuo intenzivan i jak miris robe tog jedinstvenog sajma, poželjeli smo da što prije opet vidimo cvijeće u netaknutoj prirodi.

Ponovno smo prelijetali Alpe, ali u suprotnom smjeru — prema Zagrebu. Oblaci su duboko pod nama bili znatno rjedi nego prošli put, pa su se na mjestima mogli lijepo vidjeti veliki ledenjaci i razlomljene pukotine po njima. Prema kursu leta pretpostavljao sam da smo iznad Zillertalskih Alpa i sjetio sam se svog prošlogodišnjeg doživljaja žarko crvenih rododendrona što su pokrivali strme obronke tih Alpa, visoko gore, upravo do podnožja ledenjaka.

Moji doživljaj putovanja zbog cvijeća bio je i ovaj put potpun i bogat.

U pohode Lubenovcu

DANIJEL VUKUŠIĆ

JABLAC

Već je minula polovina ljeta. Dan je lijep, vedar i tek što prode podne ja se posve sam uputih u pravcu Lubenovca, slijedeći zov divljine, kojemu ponekad ne mogu odoljeti. Prolazeći cestom, sjevernim rubom Mireva, lice mi je blago hladio lagani povjetaranac, koji je pirkao s istočnih vrhova lelujajući požutjelom travom, jedva čujno šumeći kroz krošnje drveća. Stigavši na prostrane čistine Konačista, na koje se nadovezuje duga travnata prodolina Tudereva, vjetar je posve utihnuo, sunce je pripicalo i otežavalo korake, pri čemu su mi izbjiale kapljice znoja na čelo. Tišina je prilegla čistinom, a tek bi se ponekad, jedva vidljivo, zanjihale više travke. Ništa se nije čulo, pa ni cvrkut ptica, već bi poneka preplašena ptičica poletjela iz trave i nestala prema šumi ili prodolini Tudereva. Za desetak minuta hoda stižem do Brloških koliba, odakle cesta uz neznatne uzbrdice i nizbrdice vodi kroz šumu preko Mijine Prenčice, Vigurice, iznad Stijina dolca, preko Greališta, te ispod Panjina do Lubenovačkog klanca. Prije Klanca, tj. Za Klancem, odvaja se jugoistočno cesta za Vranjkovu dragu s koje oko kilometar dalje vodi markirani put za Kozjak.

Kod Klanca napuštam cestu i uspinjem se ostatkom vlake Marije Terezije na vrh Klan-

ca, da razgledam na okomitom kamenu stanu — visokom oko dva i pol metra od tla vlake — uklesanu godinu 1780. Ovo djelo, nepoznata majstora, slučajno sam prvi otkrio, sjedeći na kamenu. Tko je i u čiju čast uklesao 1780. godinu neće se nikada pouzdano utvrditi. Godine 1780. je umrla Marija Terezija, koja je dala izgraditi vlaku za izvlačenje jambora. (Jambor je cijelo deblo jele ili smreke, očišćeno od granja i kore kao trupac, neodređene duljine, zbog čega je veće primjerke vuklo i do dvadeset pari volova, a radnici kirijaši, vlasnici volova nazivani su jamboraši.) Ili je možda uklesana u čast i na spomen poginulom poslovodi jamboraša, mome prapradjedu Stipanu Vukušiću, koji je poginuo pod Lubenovačkom rujom, pavši pri vuči pod vlastiti jambor, koji je svake jeseni, uz plaću, dobivao na dar od tadašnje tvrtke kao nagradu za uredno poslovanje, jer je bio pismen i sposoban za takve poslove, što je tada bila rijetkost. Godinu njegove pogibije nisu znali ni stariji, moji rođaci, koji mi to kao djecaku priповijedaše.

Od Klanca se cesta prilično strmo spušta za Lubenovac do Ruje, te dalje vodi južnom stranom Lubenovca i Malog Lubenovca prema Begovači. Vrlo strmom vlakom — presjecajući dva puta cestu — spuštam se na

Sjeverni dio Lubenovca (pozadi Hajdučki kukovi, ispred njih Pavića kuk)

Foto: A. Rukavina

livade prostranog Lubenovca, jedne od najljepših dolina Velebita, okružene krševitim i šumovitim vrhovima. S istoka Lubenovac zatvaraju Hajdučki kukovi, a od Malog Lubenovca ga dijeli prijevoj Dubica i Vršak, sa zapada dijelom Rožanski kukovi (Dujić-kuk) a dijelom šumovite padine Golog vrha i Vučjak. Na sjeveru se između Hajdučkih i Rožanskih kukova uzdiže Pavić kuk, dok ga s juga zatvara lanac vrhova Kozjaka.

Na prostranim livadama Lubenovca, prije nekoliko desetljeća, ljeti je boravilo do 60 obitelji, koje su u Lubenovcu i okolnim čistinama pasle stoku i kosile travu, a u Lubenovcu obradivale vrtove, sadile zelje i korabu, budući da uslijed češćih proljetnih i jesenskih mrazeva druge kulture ne uspijevaju, osim uz rizike krumpir u nekim predjelima uz rub šume.

Lubenovac sam još u mладости rado posjećivao i obilazio zbog njegove osebujne ljepote i gostoljubivosti žitelja, stoga me još i danas neki neodoljivi porivi vuku u opustjeli Lubenovac kao da će tamo nekoga ili nešto naći. To nešto u meni se često javlja, iako sam svijestan toga da će naći posvema pustu i tihu dolinu, već poodavna zatvoreni, napušteni i sada već porušeni stanovi, zaraštenih puteva, te gnjilih i porušenih vrtnih ograda.

Silaskom na livade zagazim Matić-dolcem, a potom zapadnom stranom preko Legčeve drage na sjever do Mišković (Miškulini) Torine. Tu se opružim u hladu pod krošnjatom smrekom, odakle mi pogled može obuhvatiti cijeli prostor Lubenovca od Pavić kuka do Ruje, kao i istočni dio, koji zadire med Jarekovački brig, Dulbicu i Vršak, zvan Ladetić Lubenovac (vlasništvo Miškulina iz Zavratićce). Ovdje se vide ostaci zidina, ravne livade i terase zemljišta, na kojima je još u prošlom stoljeću napuštena sadnja krumpira i zelja, a potom i nastambe. Istočnim dijelom Lubenovca, od sjevera na jug, vodi stari stočarski put do Ruje, koja se uvukla duboko pod šume Kozjaka. Njegove skoro okomite visoke stijene čuvaju vječnu stražu nad Malim i Velikim Lubenovcem.

Poduze ležeći i sjedeći na travi u hladu, upirao sam pogled na okolne vrhove, raznolikih oblika i ljepote, kako ih miluje ugodno sunce kasnog ljeta. Dolinom titra prava ljetna žara, przeći već davnije požutjelu travu, koja pri hodu šušti i pucketa pod nogama. Ove godine je trava skoro nedirnuta, jer u dolini osim možda koje srne nije ništa dolazilo na pašu, jedino su divlje svinje ostavile brojne tragove, rujući po livadi. Svud je tih i pusto, samo jedan gavran na časak prolomi nepomučenu tišinu, leteći i graktajući iznad doline od Dujić-kuka prema Kozjaku.

Kako se sunce naginjalo nad zapadne vrhove Vučjaka i Golog vrha, sjene smreka su se duljile, zadirući svojim kopljastim vrhovima u livade. S Hajdučkih kukova pirne lagani vjetar donoseći nešto svježine. Što su se sjene stabala više duljile, bivalo je sve svježije. Livadom su poletjeli brojni ptici poltarci,

valjda u lov na mušice, koje su u gustim rojevima titrale zrakom. Kako se sunce spuštao iza vrhova, sjena je sve više zastirala dolinu, nadirući prema Jarekovačkom brigu i Vršku.

Vjetar je utihnuo. Ustao sam i uputio se od Torina istočno u smjeru Ladetić Lubenovca, odakle skrenem u pravom kutu južno ispod Vrška, hodajući posve lagano pored porušenih bivših nastambu. Često sam zastajkivao, razgledajući za svagda napuštene stanoве, sjećajući se njihovih davnije nestalih stanovnika, kao da ih toga časa gledam, razdragane, nasmijane, a poneke i namrštenе zbog lošeg posla toga dana. Već je sjena pokrivala zidine ispod puta, dok je one pod Vrškom iznad puta obasjavalo sunce. Stajao sam i gledao u porušene zidine, kako pod Vrškom tako i uokrug Lubenovca. Sjećanja su sve više navirala, tako da sam već sam sebi uobrazio kao da se sve pokrenulo i da život opet vrije kao nekada. Trgnuvši se, shvatim da sam daleko od takve stvarnosti, ali sjećanja i dalje neodoljivo nadiru, gurajući me u daleku nezaboravnu prošlost, dok sam ovuda prolazeći od mnogih bio najsrdičnije pozivan:

— Svradi, svradi rodače! Morda si gladan? Imamo te vala Bogu čim ponudit, pa čemo i kavu svarit. Kud ti se žuri?

Dok sam tu stajao tupo zureći u razbacane ruševine, sjena se već visoko popela uz Vršak prekrivajući cijelu dolinu, po kojoj se slijegala lagana rosa.

Tromo se pokrenem i sporim koracima produžim putem ispod Vrška prema Matić-dolcu, niže Ruje. Tu opet zastanem, sjedjem na kamen i usmjerim pogled niz dolinu prema sjeveru, nesvesno brojeći ostatke bivših nastambu i ne zamjećujući primicanje noći, sve dok me na to ne podsjeti ugodna svježina večeri što se lagano slijevala u dolinu. Kad skrenuh pogled na okolne vrhove, shvatim da je noć na domaku, jer je sjena zastirala sve osim viših vrhova Hajdučkih kukova, gdje je još titralo rumenilo sunca. Kozjak je izranojao iz dubokih šumske sjeni, zadirući visoko u nebeske modrine, dok su vrhovi njegovih kupola još bili ovjeni zlatnorumenim tracima zalazećeg sunca.

Što se noć više bližila, u dolini se nabijala sve veća rekbi opipljiva tišina, u kojoj se ništa ne giba niti čuje, osim udaranja vlastitog srca i koljanja krvi u glavi. Umoran od brojnih dojmova i uzburkanih misli, osjetih se tjeskobno u toj posvemašnjoj pustoši i samoci, gdje na kilometre uokrug nema živa čovjeka. Dode mi da viknem u tom sklopu tišine i širine, da bar time utisnem u dolinu dah života, ali i dalje ostadoh šuteći, sjetivši se kako sam nekad davno u večernje sate — dok je dolina vrvjela životom — s ovog prisranka promatrao djevojke gdje u burlima (vučijama) nose vodu s Ruje do stanova i kako se dozivaše:

— Ti Anka s Ruje? — zove je, susjeda ispred stana — I ja sa' maloprvo. Oćeš veče-

ras na livadu kod Matina stana da poprelijmo? Bi' će lipo. Sviraće Luka na harmoniku, a dičaka će bit dosta.

— Znaš da oću, samo da se spremi i večeran. A kud bi višala prez obišenjaka?

Dok one još razgovaraše, dolinom se razliježe otegnuta tugaljiva pjesma u desetercu — popraćena harmonikom — koju je pjevao neki momak pred svojim stanom:

Ja uzdišem od tuge i boli,

Moje srce i beznadno voli.

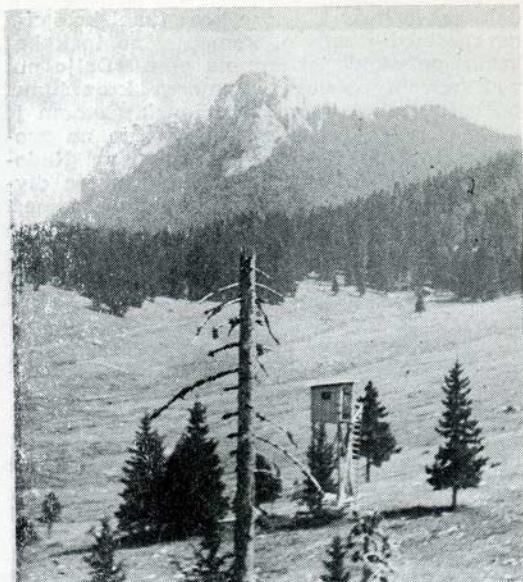
S istočne strane doline dopirali su zvuci dangubice, po kojoj je netko sitno prebirao.

Opet u mojim mislima dolina živnu kao da život poteče iako tišinu ništa ne remeti. Pogledam na vrhove Hajdučkih kukova i Kozjaka, koji sada onako sivi zastrašujuće strše uokrug doline, dok se oko njih ovija magličasta koprena najave noći. Iz šume i prikraka doline već se počeo šuljati prvi sumrak, čineći je još tišom, samotnjom i tajanstvenijom, jer ona zaista i krije mnoge tajne, kako ljubavnih, tako hajdučkih i drugih avantura. Tu su, po pričanju naših predra, hajduci imali svoje jatake, a ponekad bi u nestaćici hrane i novca ukrali po koje grlo sitne stoke, spekli i pojeli, a kradu bi priznali i platili, tek onda kad bi došli do plijena u novcu.

Sjedeći mirno, zagledavao sam u sve kutke doline ne bih li bar negdje zamjetio nešto živo što se pokreće. Ali ništa. Ptice su se već povukle na noćишte, srne, koje su donedavna u stadima izlazile na pašu ne pojavljiju se, kao ni jeljen koji bi ponekad tu dolutao, jer su ih lovokradice nemilosrdno potamanili. Divlje svinje valjda osjećaju prisutnost čovjeka, pa se ni one ne pojavljuju. Pusta dolina lagano uranja u sumrak, sve veću i zbijeniju tišinu. Svježina se neznatno uvećava, draškačujući nosnice ugodnim mirisom smrekovine i blago milujući lice i grudi.

Ustanem, ogledam se uokolo i krenem u pravcu Ruje da se dohvativam stare vlake Marije Terezije. Nadomak vlake zapnem za suhu granu i skoro padnuvši na glas prokunem, poslije čega se od Dujić-kuka dva puta oglasi srndač — valjda jedini u tom dijelu Velebita. Stigavši na vlaku poplašim s jedne smreke sovu, koja lagano mahnu krilima i oleti u mračnu šumu u smjeru Klanca. Dublje u šumi ispod Kozjaka oglasi se čuk, ali ubrzo ušuti da se opet oglasi iz južnog dijela Vrška.

Opet muk i tišina. Noć je već posvema prekrivala dolinu, dok se krune okolnih vrhova naziraše nekako udaljenije prema zvjezdanom obzoru. Osjetih neku gorčinu s primjesom tuge, pri pomisli, što je sve ostalo u ovoj lijepoj dolini, kada je kipila životom brojnih žitelja, koji razdragano obavljaju svoje poslove, radujući se danu i noći. A sada, tek jedan srndač i par noćnih ptica daju pečat životu u tolikom prostranstvu brojnih dolina i vrhova. Hoće li i kada će tko opet remetiti tišinu ove doline, to je pitanje bez odgovora, jer ovdje se već neko-

Južni dio Lubenovca (u pozadini Kozjak)

Foto: D. Đurović

liko desetljeća izmjenjuju godišnja doba bez nazočnosti čovjeka. Prolaze rascvjetana proljeća uz pjev brojnih ptica, lijepa ljeta s ponekim omarama i pripekom sunca, te kratka razdoblja promjenjivih dana rane jeseni, da se potom sve slijije u dugu zimu, kad zacaruju magle, oluje i snijegovi. Uz urlanje orkaninskih vjetrova ruše se s Rožanskih i Hajdučkih kukova u doline, zastirući debelom naslagom bjeline livade i šume. To je period kad je Lubenovac, kao i cijeli Velebit, tako mrk i tmuran, a ipak na svoj način lijep i privlačan, samo ne daj Bog naći se osamljen u takvim nevremenima i tako nestoljubiv prostoru. To su oduvijek izbjegavali svi njezini žitelji, stoga je možda tek poneki bio zatečen da sa strahopštovanjem promatra takve ljepote, iz kojih se ipak želio što prije i uz rizike izvući. Ima tu i lijepih vedrih zimskih dana, kad sunce prilično grijije, a tad je Lubenovac sa svojim smještajem, terenima i prostorom vrlo pogodan za zimske sportove, samo za sada i pod ovakvim uvjetima teško dostupan.

Već je tama noći podulje zastirala cijelu okolinu, kad se sjetih da treba pociti kući, jer po danu je potrebno jedan i pol sata ubrzanog hoda. Ma kako volim velebitske noći, boravak u takvom ambijentu nije osobito ugodan, jer tek tad čovjek osjeti koliko je sitan i bespomoćan, osamljen u tako dubokoj pustoši i noći. Još jednom se orenem, pogledam niz mračnu dolinu, sjetivši se da sam i ovdje ostavio djelić svoga najvećeg bogatstva — nepovratne mladosti.

Kako sam se već nalazio na staroj vlaki, a pošto poznam svaku stopu terena, uputim se vlakom kroz gustu šumu. Do Klanca ho-

dam posve lagano, jer se kroz tunel krošanja ne razabiru stabla ni kamenje, no ipak bez većih poteškoća stižem na cestu. Dalje put vodi novom cestom, uglavnom kroz šumu, sijekući po koji manji proplanak. Šumom je tamno, ali se cesta nazire, dok je na proplancima vidik dobar i hod slobodan. Nadijan mak Grebališta poplaših neku od veće divljači, koja se trkom spusti u dolinu, lomeći suhe grane pod nogama. Zaključio sam da je medvjed ili divlja svinja. Bilo što, za mene je ugodan doživljaj u ovako tihoj noći, gdje

se ništa ne glasi. Od Grebališta cesta vodi šumom, ali ugodnim terenom. Izišavši na čistinu Konacišta kod Brloških koliba, zamjećivalo se iza istočnih vrhova zračenje mjeseca, koji je već obasjavao kamenu krunu vrha Risovca, zapadno od prodoline Tudereva. Za pol sata stignem umoran kući, gdje me je pokraj tinjajuće vatre, uz ognjište, čekala zabrinuta Anka.

Večeram uz podjarenu vatru, a potom pođem na počinak da razmišljam o dojmovima minulog dana.

Novi planinar pita

NEDELJKA SUBOTIĆ

BEOGRAD

— Kada sam se učlanio u planinarsko društvo, pošao sam na prvi izlet. Bilo je u grupi još nekoliko novajlija. Išli smo kroz šumu, bilo je uspona blažih i težih, išli smo šuteći. Kad smo stigli na greben i pošli njime, nije bilo da uspona blažih i težih, išli smo šuteći. nekim tih razgovarao, neko se i nasmijao, ali nitko nije zapjevao. Kakav je ovo narod! Zar se ne raduju šumi, suncu, cvijeću, travi? I mi, novajlije, da bismo stvorili prijatniju atmosferu, zapjevali smo. Na naše iznenadenje, stariji planinari su nas opomenuli: »Za vrijeme hoda, u planini se ne pjeva!«

Zašto?

Planinar ne ide u planinu samo zato da se nadiše svježeg zraka. Planinarstvo nije samo penjanje užbrdo. Planinar je čovjek koji voli planinu, koji voli prirodu, koji uživa u njoj i svemu što se u njoj događa. Planinar uz udisanje svježeg zraka, promatra prirodu oko sebe: cvijet, list, vjevericu, potok, nebo, obrije se drugih planina... Ali planinar sluša: šumor lišća, žubor potoka, cvrkut ptica. Planinar voli da čuje i korake po opalom lišću, on uživa u škripanju snijega pod nogama, zvuku šišarke kad pada... Jednostavno, planinar upija zvuke planine, šume, svega što ga okružuje dok planinari. I ne voli da ga netko ometa u tome.

I još nešto. Jesi li razmišljao o tome da je moguće, dok ti iz svec grla pjevaš, nadvikuješ sam sebe, diviš se svom glasu, da netko zove u pomoć? Možda se netko ozlijedio, traži ljudi da mu pruže pomoć, a ti iz svec glasa pjevaš i ne čuješ zov unesrećenog. A planinar je human čovjek, on pomaže gdje je pomoć potrebna, a ako pjeva, on ne čuje onoga kome bi rado pomogao. A čovjeku treba pomoći kad je u nevolji.

— Kad smo se s planine vratili u dom oko podne, meni se činilo da mi nije dosta pješaćenja, pa sam pošla da još malo prokrstarim

šumu. Odrasla sam u blizini i poznavala sam svaki njezin kutak. Međutim, stariji planinari su se usprotivili mojoj odluci. Rekli su: »Planinar nikada ne ide sam u šumu, pa makar je dobro poznavao. Isto se odnosi i na planinu.«

Zašto?

Ispričat će ti istiniti priču. Dva dugogodišnja iskusna planinara na Avali su poznavala ne samo svaku stazu, nego i svako drvo i kamen. Oni su tokom mnogo i mnogo godina obilazili Avalu uzduž i poprijeko, od podnožja do vrha i od vrha do podnožja, danju i noću, odnosili prve nagrade u orientacijskom takmičenju, ne samo na Avali. I mnogi su govorili: »I to mi je neka planina, 511 metara.« A jedno veče, kad su se Dragi i Braca poslije krstarenja Avalom dobro odmorili u »Čarapićevom brestu«, krenu oko 22 sata poznatom stazom prema podnožju da bi autobusom stigli u Beograd. I na toj stazi, kojom su bezbroj puta prošli, Braca nezgodno stane i slomi nogu. Ostao je nepokretan na zemlji, a Dragi je požurio da traži pomoć. U »Čarapićevom brestu« svjetla su već bila počašena, a Dragi je znao da tu i ne treba tražiti pomoć, jer nije bilo vozila koje bi Bracu prebacilo u bolnicu. I Dragi je nastavio užbrdo, žečeći da zaustavi vozilo koje bi moglo Bracu da odveze do prve bolnice. Sreo je dva vojnika, koji su se vraćali u jedinicu, i oni su, kao što uvijek pripadnici naše Armije čine, požurili da pomognu čovjeku u nevolji. Iznjeli su Bracu do druma, a onda zau stavili prvi automobil, koji je Bracu odvezao u bolnicu. Zamisli da je Braca bio sam! Na poznatom terenu, sa slomljrenom nogom. Vjerujat će, uz nesnošljive bolove, ležao u šumi do jutra, da bi mogao da dozove osoblje »Čarapićevog bresta«, jer one sa ceste, gdje prolaze samo automobile, ne bi mogao da dozove.

U kamenu je zapisano

U povodu 150-godišnjice prekohalanske velebitske ceste

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Ni gusta magla kasnog ljeta, što zastire pogled na sve strane, ne može pokvariti raspoloženje ni nadanja današnjeg dana u vožnji odličnom upravo dogotovljenom cestom Gospić — Gračac. Ne može odvratiti misli ni od planine što se pruža desno i uporedo s cestom. Ipak, u ove rujanske dane magla se često nenadano digne i planina najednom osvane osunčana, tiha i sanjiva, a nebo nad njom plavo, najplavije. Čini se tada da se uobičajeni mir planine nije ničim poremetio, iako iza maglenog jutra živnu vozila na cestama i ljudi na poljima, ptice, i stoka po pašnjacima. Promatrujući šumovite i strme obronke ovog dijela južnog Veelbita moglo bi se pomisliti da se tu planina ne može ni prieći. Ali ta varka nestaje zajedno s usponom onom starom cestom što se u planinu izdiže iz Sv. Roka, a koja je dovršena prije 150 godina.

Uspon prate ostaci magle što se razvlače po dolovima i oko vršina. Dižu se u vis bijeli pramenovi rastrgnuti povjetarcem i toplinom kasnog ljeta obvijajući brežuljke i stavarajući od tih bijelih pramenova različite oblike, koji se za čas pretvaraju u oblačke i nestaju. U tom njihovu nestajanju i brda i šuma i stijene mijenjaju svoj oblik pretvarajući se u likove iz mašte, neponovljive i nedohvatne, od kojih bi se mnogi mogao poistovjetiti s likom Crne kraljice, sačuvanom u narodnom predanju ovoga kraja.

Iako je od vremena Crne kraljice prošlo više od 500 godina još se u okolini Malog i Velikog Halana poznaju ostaci puta za koji se misli da ga je ona dala izgraditi. U kamenu je zapisano to vrijeme i mnogi drugi dogadaji s ovih predjela, a i ova Knežićeva cesta, koja vodi do tragova tog puta. Na onom mjestu Velikog Halana gdje Knežićeva cesta prolazi kroz stijene i gdje sijeće put Crne kraljice, to su Kraljičina vrata, nazvana tako u vrijeme gradnje tog puta. Tu su i cestaci nekih zidina za koje se misli da potječu također iz tog davnog vremena. Ovo se posljednje ne može sigurno tvrditi, jer je tu možda bilo i sklonište izgrađeno zajedno s Knežićevom cestom ili je tu nekada bio stočarski stan.

Crna kraljica ili Barbara Celjska (1381—1450) bila je kći Hermana II Celjskog. Udalila se za kralja Žigmunda (1368—1437); zvali su ga i Sigismund, a naš narod prekrstil ga u Šišman. Bio je hrvatsko-ugarski kralj od 1387—1437. Crna se kraljica pročula u naruču po svom nasilju, samovolji i ne baš uzornom životu, a ime je dobila po crnoj haljinji koju je nosila. Umrla je od kuge. Duže je

vremena boravila u Kalniku i Medvedgradu a njezin joj je muž »za posebne podvige« znao priuštiti dugotrajanu internaciju, tako da je o njoj sačuvano nekoliko narodnih priča. Neke su obradene u književnosti, kao Šenoina povjestica Zmijska kraljica.

U to vrijeme Hrvatskoj je prijetila, a time i Žigmundovu kraljevstvu, opasnost da Mlečani zauzmu cijelu Dalmaciju, jer su već bili gospodari jednog dijela naše obale i velikog broja otoka. Kako je Žigmund često pokušavao oteti Dalmaciju od Mlečana, vjerojatno je ovuda vodio jedan od putova kojim se moglo za najkratce vrijeme izbiti iz Like u Dalmaciju. Može se pretpostaviti da je taj put i prijevoj koristila i Crna kraljica na putovanjima svojim kraljevstvom. (I Kraljičin zdenac na Medvednici nazvan je po Crnoj kraljici.)

Još za rimskog razdoblja izgrađene su u našim krajevima mnoge ceste, koje su služile za prebacivanje vojnih jedinica i razvoj trgovine. U ispravama XIII i XIV stoljeća spominju se različite vrsti cesta kao kraljevska (via regia), stara (via antiqua), vojnička (via exercitus), visoka cesta (via fundata), a one najveće zvale su se velika cesta (magna via). Uz njih spominje se više manjih cesta, putova i puteljaka, a jedan od njih je i ovaj put Crne kraljice.

Gledajući zemljopisne karte može se pretpostaviti da je put Crne kraljice polazio iz Like od Smolčića u Sv. Roku izravno na Mali Halan, a odatle kroz Kraljičina vrata na zapad spuštajući se prema istočnom kraju Velebitskog kanala, odakle je bio bliz pristup i morem i kopnom do poznatih mjesta Posedarja, Novigrada, Ražanca, Starigrada, Niina i Zadra.

Da je put Crne kraljice vodio od Kraljičinih vrata na zapad svjedoči i Fras u svojoj knjizi »Potpuna topografija karlovačkog generalata« tiskanoj u Zagrebu godine 1835, na njemačkom jeziku, ali s jednom greškom, jer izgradnju toga puta pripisuje ženi kralja Etele IV, koji je ovuda bježao pred Tatarima u Dalmaciju polovicom XIII stoljeća. Fras piše: »Ovdje se još vide tragovi stare ceste koju je dala izgraditi žena kralja Bele IV na bijegu u Dalmaciju. Ova stara cesta ima doduše drugi potez i s novom se sastaje jedino na točki Kraljičina vrata (tj. stijene koja predstavlja kao vrata kraljice), a odatle vodi prema Novom, samo je sad neprohodna i sasvim napuštena.«

Da je taj put vodio na zapad svjedoče i Nekići, stalno naseljeni jedan kilometar niže na cesti, koji tvrde da se njezini tragovi vide

Lugarnica na Malom Halanu

Foto: Dr. Z. Poljak

i danas na stazi prema Donjoj i Gornjoj Buktivi. Uz to, to je možda nekad bio i dobar karavanski put kojim su se služili vlaški stočari, za koje Klaić kaže: »Uz stočarstvo bavili su se još prenašanjem različite robe na mazgama i konjima; karavanske družine, zvane turma i turmari, mnogo su pomagale prometu između primorskih i zagorskih krajeva«, a baš u ovim krajevima vlaški su stočari bili prisutni u velikom broju.

Kako je put Crne kraljice za kasnija razdoblja bio prestrm i preuzak, a potrebe vojske i prometa sve veće, krajška je uprava povjerila graničarskom kapetanu Josipu Kajetanu Knežiću (1786—1848), čuvenom graditelju velebitskih cesta, da izgradi novu cestu preko Velebita. O izgradnji te ceste navodi Fras da joj širina iznosi na ličkoj strani 2 hvata (oko 3,80 cm), a na dalmatinskoj 3,5 hvata, da je gradnja izvedena po sličnim mjerilima i pravilima nivoa i pada i po jednakim ili sličnim tehničkim pravilima kao i Lujzinska cesta, da njezini usponi iznose najviše 4 palca na 1 hvat (oko 5,5%), a na dugim dioncama samo 2—3 palca. Dalje Fras kaže da je najvjeste izvedena u predjelu Prag, jer tu vodi pola sata između visokih stijena gdje je minama prokrčen prolaz.

Ta je cesta i danas odlična, jer je cestari stalno održavaju. Govori se da će u dogledno vrijeme biti asfaltirana. Na mjestima je bolja i od lošije asfaltne ceste. Dobro izve-

denim zavojima uspinje se kroz dobrano prijedenu šumu. Prometa na njoj nema, jer su magistralni putovi privukli sva vozila. Uz rubove su joj stari, grubi kolobrani, možda oni isti što ih je još Knežić dao postaviti u toku gradnje između 1827. i 1832. godine.

Idući s ličke strane ubrzo se ostavlja zaselak Egeljac, a zatim Šilovića kuće, od kojih se desno odvaja stara staza prema Lišćanim bunarima, Dušićama i Sv. brdu. Iza slijedećih nekoliko kilometara veliki je desni zavoj na mjestu zvanom Siljci ili Trešnja. S lijeva je tu odvojak šumske ceste prema Crvenim potocima i Miloj Vodi. Taj krak trebao je biti produžen sve do Čelavca i Prezida, ali je za sada izgrađen u dužini od oko 4 km, do Lazice Prše, sadašnjeg vlasnika nekadašnje Čuljatove kuće. Na početku tog kraka postavljena je rampa. Željezna i jaka. To se posljednjih godina uobičajilo na velebitskim šumskim cestama i to zagonaćava izlete posjetiocima s vozilima. Ni kritike tog postupka ne uvažavaju se uvijek. Međutim, često je rampa samo formalno postavljena, kao i danas 13. rujna 1981. kad su sve obližnje rampe bile otključane.

Prije izlaska ceste na zeleni planjak Mali Halan, desno se odvaja šumska cesta prema Sv. brdu, a još prije s lijeva je postavljena mala spomen-ploča koja govori da se ovde smrznuo Lovro Baričević godine 1962.

Cesta kao prsten obilazi Mali Halan tako da je ovdje moguća dvosmjerna vožnja. Desnim, zapadnim krakom stiže se do najviše točke na ovoj cesti (1054 m), udaljene od Sv. Roka oko 12 km. Tu preko široka i ogoljela prostora i škrta pašnjaka Veliki Halan puca vidik prema moru i jugoistočnom Velebitu. Najviše pažnje privlače istaknuti visovi Tulovića sreda, udaljenih odavde oko 1 sat hodja, koji s južne strane zagrađuju ovu sruvu visoravan. Na samom je prijevoju grančni kamen s natpisom na latinskom jeziku. Prema sjeveru »Croatia«, prema jugu »Dalmatia«, prema zapadu »za vlade Franje I« i prema jugu »Godine MDCCXXXIII« (1833) i »3184 i 2/3 stopa nad morem visoko«

Ako se odavde kreće cestom po istočnom rubu Malog Halana, nakon 300 m dolazi se do nekadašnjih zgrada koje su sve u ruševinama, osim lugarnice. A lugarnica je nekada bila poštanska postaja i u njoj uvijek spremna za uslugu namještena putnička soba za prolaznike, kojom su se koristili istraživači Velebita i planinari još u prošlom stoljeću. Za vrijeme kiričašenja ovdje je bila i gostionica i žandarmerijska postaja, a dvije velike cisterne govore da je ovo bila važna točka na ovom prijevoju.

Godine 1968. u lugarnici su bile uredene dvije sobe kao planinarsko sklonište, ali je ubrzo nestao inventar i sklonište postalo neupotrebljivo. Sadašnji je vlasnik lugarnice radnja organizacija »Šumarstvo na kršu« iz Gračaca, nasljednik bivše Šumarije. Ona priprema obnovu lugarnice, a neki su poslovni već započeti. U planu je da se zgrada sposobi za prijem većih grupa turista i planinara, a usput i za boravak radnika vlasni-

ka zgrade. Makar to bio i skroman smještaj, puno će značiti posjetiocima ovih predjela, jer je tu ishodište za više lijepih izleta. Prema istoku se stazom koja polazi iza zgrade može za sat hoda stići do Crvenih potoka, a onda produžiti prema Miloj Vodi i Prezidu, na zapadu je Sv. brdo, a prema jugu su poznate Tulove gredе.

S one strane najviše točke, oko 400 m prema Dalmaciji, odmah uz cestu, kuća je obitelji Rončević s nadimkom »Banjera«. Oni su ovdje starosjedinci. Bave se sjećom drva, ali samo stariji članovi obitelji, njihovi su mladi krenuli drugim stazama života. Nekoliko kilometara dalje, jedan kilometar prije Tulovih gredа, druga je naseljena kuća obitelji Nekić, poznata iz planinarskih opisa ovih krajeva s početka ovoga stoljeća. Sad u ovom cestom nema prometa, nema kirijaša ni kočijaša, ni stoke koja se iz Like pregoni u Dalmaciju. Ostali su samo Rončevići i Nekići i oni ne žele ostaviti svoja ognjišta. Da nije njih, gdje bi se sklonio prolaznici u nevolji, gdje bi znatiželjni planinar mogao upitati za stare staze i skloništa i za ostale zanimljivosti, koje se u predaji tih obitelji čuvaju s koljena na koljeno. Oni ih pamte, jer je to sve dio ovoga kamenjara i dio njihova života. Usput oni su djeca planine, čuvari svojih ognjišta i kao takvi dio našega sustava samozaštite, pa je i bolje da su tu.

Gledajući ove gole obronke, ljeti spržene suncem kad trava požuti na plitkoj zemlji ili onda kad je mrazevi priviju zemlji, ove vrtace spojene jedna s drugom predstavljaju Veliki Halan kao golemu pustinju kojom nitko ne prolazi i koja nikoga ne zanima. Ipak, na ovom sat hoda dugom i sat hoda širom prostoru bila su nekada 4 planinarska

skloništa, ne u isto vrijeme, nego povremeno i svako na drugom mjestu, ali bila su.

Prolazeći ovim krajem nehotice se nameće pitanje: što znači riječ Halan. Iako Ličani i općenito ikavci tu riječ izgovaraju bez glasa h, ipak se u svim knjigama ona piše s tim glasom za razliku od Alana na sjevernom Velebitu. A vjerojatno oba izraza znače isto. Čini se da pri rješavanju ovog problema nije bitna visina predjela, jer je Veliki Halan niži od Maloga. S obzirom na stoljetno korištenje ovih predjela, a to je pašarenje, i s obzirom na to da je Veliki Halan uistinu veći od Malog Halana, onda bi to moglo značiti, u tko zna kojem jeziku, da Halan znači pašnjak, proplanak, obronak ili slično.

Nekića je kuća nastanjena. Tu je godine 1940. HPD iznajmilo jednu namještenu sobu sa šest ležaja, koja je bila poznata kao Sklonište pod Tulovim gredama (933 m) iznad Praške lokve u kući Cire Nekića na Baćinskom stanu. Nekada je u toj kući bila čuvena gostionica i konačište kirijaša.

Od Nekića vodi prema sjeverozapadu dobra staza prema stanovima u Donjoj i Gornjoj Bukvi. Ta dva lokaliteta treba spomenuti, jer su dio povijesti našeg planinarstva i stočarstva. Naime, u zgradu bivše mljekarske zadruge u Gornjoj Bukvi imalo je zadrasko PD »Liburnia« godine 1912. sklonište kao bazu za uspon na Sv. brdo.

Nakon napuštanja ceste staza prema Donjoj i Gornjoj Bukvi u prvih 15 minuta prolazi kroz kamenjar zvan Ripište na kojem je lijevo od staze stočarski stan. Zatim ulazi u šumu, a nakon slijedećih pet minuta ne treba skrenuti na puteljak s desne strane, kao ni onaj koji se ukaže s lijeva nakon dalnjih

Crkvica sv. Frane na Potpragu, u pozadini Tulove grede

Foto: A. Rukavina

Nekića kuća na Halanskoj cesti

Foto: A. Rukavina

desetak minuta hoda. Tako se za otprilike nakon pola sata hoda stiže do malog proplanaka gdje dosadašnja staza skreće lijevo i postaje puno šira i ravnija. To bi trebao biti put Crne kraljice koji je od Kraljičinih vratu produžio ovamo. Uskoro staza izbjiga na čistinu gdje su s desna stanovi na Donoj Bukvi. Od ceste do njih četrdesetak je minuta hoda. Ako znatiželjni prolaznik po izlasku na čistinu skrene odmah desno i opet u šunu nekom drugom stazom oko stotinjak metara, naići će na golem otvor nekog ponora. Kako mu je otvor prilično obrastao drvećem ne može se okom ni približno utvrditi njegova dubina, a kamo li druge pojedinosti.

Jedino što govori da su stočari iz Jasenica još jučer bili ovdje to su pčele u skromnim košnicama, po koje će netko doći za koji dan, dok ne iskoriste i posljednje kapi sokova s velebitskog bilja.

Donja je Bukva kamenit proplanak nepravilna oblika koji se prema sjeveru uvlači pod brijeđ kao nevelik, ali ravan dolac s livadama i oranicama, naravno, sasvim male veličine. Na proplanaku je nekoliko stanova od kojih je jedan pokriven crvenim crijeponom, a kako je cijela dolinica sa sjevera okružena kamenim bijelim tornjicima, to joj daje posevno idiličan ugodaj. Poneko drvo pruža malo hladu za one koji ovuda produžuju prema Sv. brdu, Libinju ili Maloj Paklenici.

U nastavku ove staze treba svladati strm, ali kratak prijevoj dužine oko 300 m da se pri jede na vrtače Gornje Bukve. Ovdje se staza grana, lijevi odvojak vodi prema blizim gornjim stanovima smještenim u vrtači, a slabo ugažena staza s desna vodi do nekadašnjih donji hstanova u Gornjoj Bukvi. Već iz daleka vidi se golema bukva i iza nje sta-

novi smješteni u nekoliko solidnije gradenih zidanih zgradica. Možda je upravo po toj bukvi nastalo ime ovih stanova udaljenih cekat hoda od Nekića na Halanskoj cesti.

Jedna od spomenutih zgradica veća je od drugih i vjerojatno je u njoj bila mljekarska zadruga s početka ovoga stoljeća, a 1912. i planinarsko sklonište. U prilog činjenici da je tu bila mljekarska zadruga govori i postojanje goleme kamenice u neposrednoj blizini zgradica, smještena u stijenama i nekad temeljito obzidana da bude većeg obujma, jer je velika količina vode bitan činilac postojanja bilo kakvog mljekarskog objekta i održavanja minimalnih uvjeta higijene. Sada je sredina rujna i vode je u kamenici samo na dnu; zato su jučer stočari napustili ove staneve i spustili se kućama u Kruševe i Jasenice.

Nekoliko minuta iza ovih stanova mali je prijevoj koji dijeli Gornju Bukvu od Velikog Libinja. Crvenim crijeponom pokriveni stanovi na njemu čine se kao goleme gljive izrasle oko vrtača, a prilična solidnost izgradnje tih stanova govori da se ovdje stočari zadržavaju duže od onih u višim predjelima, jer tu donekle zakasne mrazevi i snjegovi. Brojni okolni putići i staze svjedoče da su tu boravili brojni stočari, a kako se slijevaju prema Gornjoj Bukvi, izgleda da je ona blia središnje mjesto ovih predjela. A kad pogled odluta dalje po golim obroncima i digne se iznad Libinja te dosegne Sv. brdo, u daljinu se samo nazire poneki oblak kao da je došao s nekog drugog i dalekog neba. Šutnja nad planinom govori da je na bregovima ljeto već prošlo i da su svaki čas moguća olujna iznenadenja.

Ta ista šutnja prati prolaznika sve dok u povratku ne dosegne prekohalansku cestu i nekadašnje, u kamenu zapisane događaje na njoj. A cesta kilometar niže od Nekića dotiče koriocene Tulovih greda, odbija se od njih, udaljuje prema zapadu, ali se opet vraća i stiže u Potprag. Ova dionica ceste, duga oko 4 km, svladava rijetko strm i vrletan greben o kojem je i Fras pisao. Od starine se ovaj predjel zvao Prag. Bilo ga je najteže svladati, ali ga je Knežić miniranjem učinio prohodnim. Najviša točka Praga zove se Vrhprag i na njemu je onaj poznati kameni bureoran od kojega počinju oznake za uspon na vrh Tulovih greda. U narodu je ostala priča da se ubio inženjer koji je projektirao ovu cestu. Kažu, kad je stigao dovolje i vidio da je mogao provesti cestu i drugim pravcem, istočnije odavde, da je digao ruku na sebe. Priča ostaje, ali nitko neće priznati da je graditelj ipak izabran najbolji smjer, jer da je cestu vodio drugim pravcem, onda bi ona bila u proljeće dugo zmetena snježnim nanosima.

Na najnižoj točci ove teške dionice, po završetku ceste, izgrađena je spomen-kapelica sv. Franje, sveca na čiji je dan bilo otvorenje ceste. Preko puta kapelice izgrađena je cestarska kuća, i ovdje s putničkom sobom za prolaznike, ali i neke druge zgrade: lugarnica, žandarmerijska postaja, gostionica i žup-

ski stan. Potprag je bio važno odmorište za kirijaše, gdje su konji trebali predahnuti prije najtežeg uspona prema Lici.

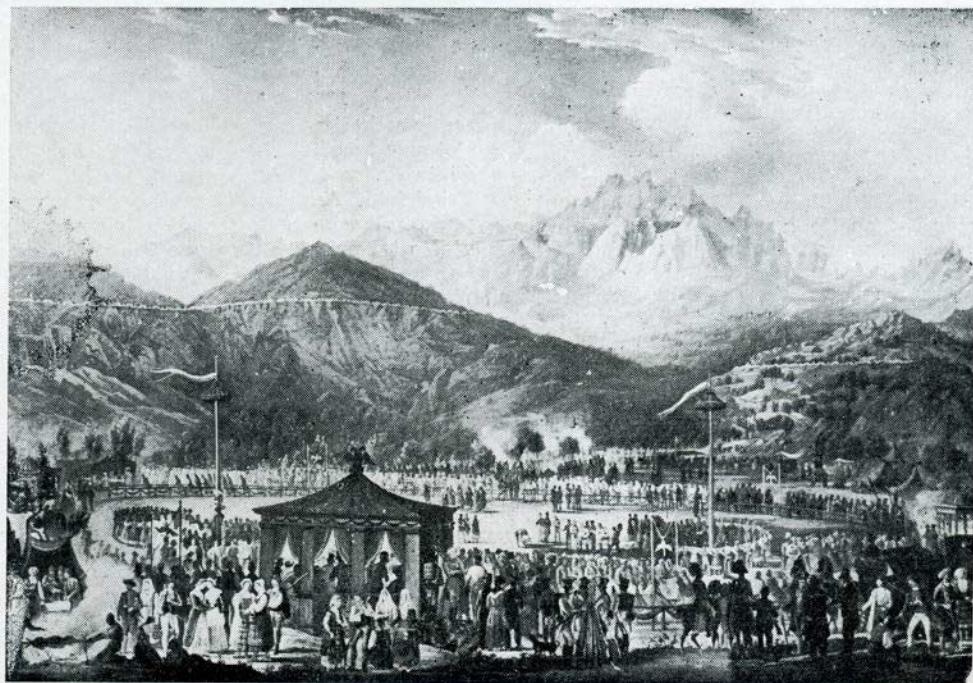
Na samom zavodu ruševine su velike zgrade, cestarije, kojih se kameni zid do ceste povija i zakrivilje isto onako kako tu cesta pravi zavoj. Ta je zgrada i stilski ukomponirana u ovaj »tulovski« ambijent, jer joj je krov bio izgrađen od tri dijela, središnji dio viši, a pokrajnji niži, pa iako je to danas gola zidina, doima se kao neki trovrh, kakvih ne manjka u Tulovim gredama, a koji je Knežić htio što bolje uklopiti u okolini pejaž.

Nedaleko ceste bio je nekad župski stan. Vjerovatno zato što je u vrijeme izgradnje ceste tu živjelo više obitelji razasutih po okolnim doćićima i po halanskim pašnjacima. S vremenom su te kuće napuštene i propale, pa nisu ni unesene u kasnije izrađene karte. Kad se stanovništvo raselilo, odselio je i župnik, pa je kuću preuzeila cestarska uprava i onda je godine 1912. ustupila PD »Liburniji« iz Zadra na 20 godina. Ta zidana jednokatnica s osam soba, vrtom i velikom cisternom, u prvom svjetskom ratu postala je vojni objekt. U toj prilično dobro očuvanoj zgradi danas stanuje cestar Luka Zubak. Ovo sklonište na Potpragu ispod Tulovih greda (684 m) jedno je od prvih na Velebitu, ali i prilog počecima rastvojenju turizma u našoj Dalmaciji.

Kapelica sv. Frane solidno je građena zgrada klasicističkog stila. Da se održava i danas vidi se po sačuvanim zidovima, ali i po raspo-

redu misa koje se ovdje održavaju svake druge nedjelje sve do Dana sv. Frane 4. listopada, kad je ovdje proštenje. Preko puta kapelice opaža se dvadesetak četvornih metara ograđena prostora i u njemu dva obeliska. Komu, čemu? Tko je u ovoj pustoši gradio obeliske? Ali, i oni su sastavni dio ovoga puštnog mjesta i njegove povijesti. Cestar reče da su tu pokopani borci koji su poginuli u borbi s hajducima. Na jednom od njih piše na talijanskom jeziku: Alla memoria del gendarme Francisco Fracasso che combatendo contro 22 assassini cadeva il giorno 27. maggi 1861. (U spomen žandaru Francisku Frakasu, koji je poginuo boreći se protiv 22 razbojnika dana 27. svibnja 1861), a na drugom: Ivan Zagorac 31. XII 1862. na Velebitu u ispunjavaju svoje dužnosti smerznuo se.

Iznad ruševina i iznad rijetkih krošnji drveća struji povjetarac s planine i jedva da miče lišće na drveću. Na samotnoj cesti polako se pomiču sjene okolnih zidova, jer je sunce u zenitu. I grijе ugodno po kamenjaru gdje se rijetko vidi ovca ili koza. Samo bi malo trebalo, pa da ovaj kamenjar bude ljepši, da oživi. Da je barem usađeno nekoliko desetaka borova ili drugog drveća oko ovih zgrada, bila bi to idilična oaza za odmor uz ovu pustu cestu. Zato bi trebalo malo sredstava i nešto više upornosti, ali se to izgubi u stalnoj borbi s burama i jugom. Ipak, trebao je barem župnik, kao stalni posjetilac Potpraga, usaditi

Proslava otvorenja Halanske ceste 1832. godine

Slikao: F. (ili A.) Arrigoni

Spomenik palim državnim službenicima na Potpragu (XIX stoljeće)

Foto: A. Rukavina

oko crkvice nekoliko stabala. Njegovi vjerni župljeni sigurno bi ih odnjegovali i sačuvali.

Knežićeva se cesta i dalje spušta da nakon jednog oštrog zavoja i 4 km trase stigne u predjel Meki doci. Te doce spominje Fras u već spomenutom djelu i o završetku radova na cesti piše: »Prilikom otvaranja ceste bila je održana 4. X 1832. velika svečanost, kojoj je prisustvovala sama Nj. ekskulencija grof Vetter von Lillienberg feldmaršal-lajtnant i guverner Dalmacije, s velikom pratinjom. Ova je svečanost održana u predjelu Meki doci, naime na mjestu u Velebitu koje leži 500 korača od ceste. Stare dalmatinske igre, kakve su bile u običaju još za vrijeme Rimljana, kao trke (gdje je pobijedila jedna djevojka), zatim penjanje na jarbol, itd. bile su ovom prilikom izvedene. Na koncu igara podijelila je Nj. ekskulencija grof Vetter von Lillienberg najistaknutijim vrijedne nagrade. Ujedno je Nj. ekskulencija dala veliki banket na jednoj tribini, a kod podizanja zdravice ispaljeno je na istaknutom mjestu ceste više od 100 mina.«

Međutim, ova svečanost ostala je zabilježena u naivjerojatnije prvoj umjetničkoj slici s Velebita, koju je izradio F. Arrigoni. Ta slika nalazi se u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu. Radena je u tehnići gvaša na papiru, veličine je 44,4x64 cm. Na slici su prikazane stotine osoba s obje strane Velebita u narodnim nošnjama, narodne igre i natjecanja, šatori i paviljon za goste. Narodne su

i ostale nošnje prikazane tako precizno da se razabiru i ornamenti na pregačama i torbama. U drugom planu vidi se masiv Velebita koji siječe cesta što se uspinje prema Tulovim gredama, a na cesti kapelica i tri zgrade uz nju. U dnu je slike natpis od dva retka na latinskom jeziku: *Patefactam viam Bebiam FRANCISCI PRIMI IMPERATORIS OPTIMI onomastico anni MDCCXXXII Dalmatiae moderator populi concelebrant, što znači: Otvaranje velebitskog puta, na imenad Franje Prvog, čestitog cara, godine 1832. upravitelj i narod Dalmacije proslavlaju.*

Ipak, čini se da u pogledu autora slike postoji nejasnoća, jer na slici nema potpisa. Sadašnji vlasnik slike, Povijesni muzej Hrvatske, smatra da je autor F. Arrigoni, i tako je navedeno u katalogu izložbe o Vojnoj krajini. Međutim u leksikonu Allgemeines Lexikon der bildenden Künste, zweiter Band, Leipzig 1908, na strani 153. i 154. nalaze se podaci za osam osoba prezimenom Arrigoni. Jedan od njih je Antun, rođen 21. IV 1788. u Beču, a umro 6. XII 1851. u Dresdenu. Za njega se kaže da je u Beču bio učenik Umjetničke akademije i da je u Beču radio kao kazališni slikar, a zatim u Brünnu, Breslau, Presburgu i Gracu. Godine 1826. bio je pozvan u Dresden kao uspješni slikar dekoracija i dalje: »To je bez sumnje onaj Arrigoni koji je slikao za saskog kralja Friedricha Augusta II.« Još se navodi da je naslikao stotine akvarela saskih crkava i pokrajina i da su te slike kićeno napravljene.

U vezi s tim treba navesti da je saski kralj Friedrich August II (1797—1854, poginuo prilikom izleta u Tirolu) bio poznat kao planinar i botaničar i, prema Mirku Markoviću (Naše planine 1960, str. 16) prešao je preko Velebita u proljeće 1838. i 1845. godine. Tom prilikom on je u kolima prešao preko M. Halana na Potprag i nočio u stanu kraj kapelice. Moguće je da se taj A. Arrigoni, stalni pratilac Friedricha Augusta II., našao na otvorenju prekohalanske ceste i svojom slikom ovjekovječio taj prizor, a da je poslije površano ime autora.

Prolazili su poslije ovom cestom brojni kirijaši i stada umorne stoke, prolazile su i brojne ratne kolone. Jedni su donosili život, a drugi smrt, ali je prekohalanska cesta pozivala Dalmaciju i Liku u jedno, jer su jedno i bile. No, u povijesti Mekih dolaca više nije bilo takve svečanosti. Možda će biti ponovljena jednog dana, kad se bude proslavljalo asfaltiranje ove prometnice. A dotle, dolazit će ljubitelji ovih predjela i ove planine prašnom, bijelom cestom od Lovinca ili Obrovca, da se približe ljetotama Tulovih greda i da se upute velebitskim stazama do onih, makar i sitnih, zanimljivosti iz naše povijesti, povijesti našeg planinarstva i stočarstva, koje uklesane u kamenoj i izlizanoj cesti ne može sakriti prašina velebitskih stijena i na koje ne smije pasti prašina našeg zaborava.

S planinarskih pohoda kršu

DR KUNO VIDRIĆ

BEOGRAD

Biokovo nekada i sada

U svojim planinarskim pohodima našao sam se 1954. godine i na planinama Srednje Dalmacije. Dolazeći na more preko Mostara prva mi je stanica bila Makarska, tada još malo ali već simpatično mjesto podno Biokova, planine koja je izazivala i divljenje i poštovanje svojom gromadnošću i time što se strmo nadvijala nad makarskom obalom.

Idućeg dana krenem zarana, još prije svitanja, do naselja Makra, kroz koje me je ispratio lavez pasa, i uskoro se nadem na stazi za vrh Vošac, koji se nadnjo nad sam gradić. Stigavši do izvora Vrbe, jedinog na ovom putu, kratko se odmorim i malo prizalogajim. Jutarnji zrak, svjež od burina što se spuštao niz padine prema moru, olakšavao je disanje i hodanje pa sam brzo hvatao visinu. Vladala je potpuna tišina, ali sam duboko ispod sebe osluškivao nečije korake. Uskoro me sustigao visok krepak čovjek, s motikom prebačenom preko ramena i s bisagom u kojoj je nosio svoje potrepštine. Stao sam da ga sačekam i

pozdravim, a pošto smo se već nalazili na kraju uspona, na visini oko 1200 metara, sjeli smo jer se čovjek odazvao mojem pozivu da se malo odmorimo.

U razgovoru mi reče da je iz Makra. Jedan od rijetkih koji još dolaze ovamo da gaje krumpire. Tri puta tjedno dolazi da bi obrađio polje. Prijе, dok još nije bilo električnih hladnjaka, snosio je za ugostiteljske objekte u Makarskoj na magarcima led što ga je vadio iz ledenih jama i umatao u lisnato granje i vreće da se ne bi otopio za vrijeme silaska s brda. Tada su još mnogi u docima s plodnom zemljom uzgajali vrlo dobar krumpir i kupus i držali ponešto blaga, kako bi uz mukotrpan rad mogli preživjeti svoj težački život. Ali, kao što je uzduž čitavog našeg primorja turizam donio nove i bolje mogućnosti života, tako je to bilo i ovdje, pa je gorštak sišao s planine na more i planina je opustjela.

Poslije ove stanke nastavili smo svaki svojim putem. Svratio sam u planinarsku kuću pod Vošcem da bih pohranio višak opreme i krenuo na vrh Vošca (1421 m). S vrha se pru-

Pogled s Biokova na more

žao pogled duboko podamnom na makarsku rivijeru i na otoke Brač i Hvar. Promatrao sam kako jutarnje sunce obasjava planinu i kako postepeno osvaja primorje. Zatim sam uzeo svoju vjernu pratičicu, usnu harmoniku Pikolu, i zasvirao vedru melodiju svitanja »Sijaj, sijaj, solnčeće!« Ali glasovi nisu više odzvanjali čisto i zvonko kao nekad, jer je mali instrument bio već istrošen, pa rekoh u sebi: »Za dobrog druga u planini, kada posustane, nema ljepšeg mjesta za počinak nego što je planina. I zato sam svojoj Pikoli, koja je u rana planinska jutra znala izazivati ptice da se oglase i koja je blago odzvanjala s planinskih vrhova, u planinskim kućama i kolibama pred počinak, našao dolično mjesto — evo tu — odakle pucaju najljepši vidici. Tu će sačekavati jutra i ispratićati sunce kada uvečer utone u more i tu će joj zimi bura pjevati ledenu pjesmu goleti. Položio sam je u udubljenje među stijenama, prekrio kamenom i busenjem trave i sa sjetom izustio: »Bila si mi dobar pratilac u svim prilikama. Hvala ti!« Krenuo sam dalje put osunčane goleti.

Prošlo je otada mnogo godina, kada sam se ponovno našao podno Biokova. Ali, danas, još samo poneki planinar kreće pješačkom stazom iz Makra jer do najvišega vrha Svetog Jure (1762 m), na kojem se nalazi TV-toranj, vodi asfaltna cesta, pa se do ovih visina vrlo lako stiže i vozilom.

Tako sam se i ja, sjećajući se romantičke svog prvog osvajanja ove planine »od podnožja pa sve do vrha«, dovezao do planinarske kuće pod Vošcem. Odatle markirane staze vode na vrh Vošca, na Sv. Juru, na Sv. Iliju i dalje u sjeverna i južna područja, označavajući ujedno kontrolne točke planinarskih trasverzala »Biokovske partizanske staze« i Planinarskog puta »Dalmacija« koje ovuda prolaze. Prilazi i staze na ovom masivu detaljno su opisani u njihovim dnevnicima, što u mnogome olakšava kretanje. Pa, kada se posjetilac dokopa vozilom ovih visina, može po njima da se sigurno kreće, doživljavajući bez truda sve draži, ljepote i surovosti našega krša.

Oj planinske tihе noći...

Od Supetra na Braču, kada se ovamo iz Splita stizalo još bijelim brodićem, odem pješice do nekada glavnog mjesta Nerežića u unutrašnjosti otoka, stazom koja je još u davna vremena povezivala ova dva gradića. Odatle produžim pored tri bazena za akumulaciju kišnice, tada jedine vode koja je napajala ovaj otok. Novac za izgradnju dali su Bračani, koji su se u potrazi za kruhom bili iselili, i to uglavnom u Argentinu, ali nisu zaboravili potrebe svoga rodnog kraja. Bazenima su dali imena Dunav, Sava i Drava, što je trebalo simbolizirati obilje vode. Uskoro stignem u divnu borovu šumu na visoravni Knjižuravan i na sam najviši vrh na našim otocima, na Vidovu goru (778 m). Tu je tada stajala mala kamena planinarska kuća u kojoj se našlo već nekoliko planinara. Bila je nedjelja, tada

još jedini dan odmora, što je i objašnjavalo našu prisutnost u većem broju.

Iskoristili smo zalazak sunca da bismo s te visine promatrali ne tako daleki otok Hvar, naselje Bol i točno ispod nas pješčani sprud Zlatni rat. On je poput izduženog trokuta stršio duboko u more, a vrh mu se ovijao prema tome kako su ga gurali valovi. Nastao je u davna vremena kada se, najvjerojatnije uslijed potresa, srušio dio brda. More je, zatim postupno drobilo i ispiralo kamenje i tako ga pretvorilo u fin i bijel šljunak. Ovo je mjesto postalo tako ne samo atrakcija već i najljepše mjesto za kupanje u bistrom moru nedaleko Bola.

Uskoro je pala i noć, a kako nam je za osvjetljenje služila samo svijeća, koju ovdje zovu šterika, rano smo otišli na skupni počinak. U toj maloj izbi bilo je tijesno, podloga tvrda, a pokrivači teški, pa smo se meškoljili u potrazi za što boljim položajem za spavanje. Tek što je zavladao mir, kad netko u mraku ustade i otvoriti prozor. Nije ovaj niti stigao da legne, a već se pomoli druga sjenka koja, uz mumljivanje da joj je hladno, ovaj jedini prozor zatvori. Opet nije prošlo mnogo kada netko, uz psovku i primjedbu da ne može spavati bez dobrog planinskog zraka, ponovno otvori taj nesretni prozor. I tako se taj manevar još nekoliko puta ponovio, uz sve glasnije proteste.

Konačno su svili budni i, kao što to često biva, našao se stariji planinar koji je u mrklo doba noći na vrhu Vidove gore odigrao ulogu »mudrog suca Salomona«. Iskoristio je jedno zatišje i rekao: »Smirite se, prijatelji! Vaši su naporci i tako uzaludni, jer na ovom spornom prozoru već odavna nema stakla.«

Tako reče i poslije umirujućeg smijeha zasluzni mir i san spusti se na nas. A rano ujutro, pošto smo se šalama »osvetili« dvojici inadžija, krenuli smo raznim putovima ka našim ciljevima. Moj cilj bio je Bol kuda sam stigao silazeći kroz vinograde i gdje sam našao sobu u jednoj ribarskoj kući.

Malo se odmorim, a zatim krenem do nedalekog Zlatnog rata, da bih ga sada video izbliza i da bih se okupao u njegovim bistrim vodama a zatim izvalio na sitni bijeli šljunak i izložio tijelo toplome suncu. Bila je to nagrada za moj prelazak preko Vidove gore »od mora do mora« i bio sam njome presretan. Više mi nije ni bilo potrebno.

A uvečer, pred kućom vlasnika, starog marinaja i ribara barba Šime, uz čašu bevande, raspleo se razgovor, pitanja i odgovori, upitala se i poneka šala, a noć je padala. Već pred kraj ove prijatne čakulete, na moje pitanje kako se živi u ovom, tada još zabačenom malom mjestu, i što se u toj pustinji radi zimi, barba Šime mi reče: »E, dragi Šjur! Liti se radidu težački poslovi ili se gre u ribe. A zimi, a ča bi i drugo, vengo da se ji, i pi i činidu dica.«

Bol i Zlatni rat s Vidove gore

Foto. J. Sakoman

»Sumnjivo lice«

Završio se moj boravak u Bolu i bijelim brodićem prebacim se u susjednu Jelsu na otoku Hvaru. Krenem kroz vinograde a zatim preko kamenjara da bih, poslije dva sata hodja, stigao na najviši vrh ovoga otoka, na Svetoga Nikolu (626 m) gdje se nalazi ruševina nekadašnje kapelice. Cilj mi je bio ribarsko mjesto Sveta Nedilja na zapadnoj obali otočka, a usput sam svratio i do prostrane pećine s ostacima eremitskog samostana. Uz njega se nalazi i bunar čijom vodom sam se osvježio.

U Svetoj Nedilji saznam da je motorin, koji tri puta tjedno ide u grad Hvar, u kvaru, a kako se nije znalo hoće li kvar biti otklonjen, odlučim da krenem pješice. Bilo je oko četiri sata popodne, kada sam, idući kozjom stazom, stigao do male uvale sa svega dvije kuće i dvije ribarske obitelji. Pod velikom murvom sjedio je postariji čovjek i popravljao ribarske mreže. Pošto sam ga pozdravio, odložio ranac i sjeo krenuo je slijedeći razgovor:

»Je li barba, mogu li se maliko odmoriti?«

»Morete, šjore. Svi su otišli ča, na ribanje, a ja san osta da krpim mriže. Eh, lipi moj, ostarija san i kosti me bolidu. A biste li malo bevanđe?«

„I ne čekavši odgovor natočio mi je; popio sam u slast osvježavajuće piće, ponudio barbu cigaretom, pa nastavim:

»Barba, koliko je na noge do Hvara?«

»Do Fara? A, borami, još dobrih pet do šest uri, a more biti i još više sa vašin tovaron na leđima. Baš ste mi jadni ča ga morate nositi.«

Smatrao sam da moram barbi objasniti da ne idem po nekom poslu već da koristim odmor za ovo pješačenje. Barba na to zabaci glavu i začudeno me odmjeri. Osjetio sam taj sumnjivčavi pogled, ali nisam odmah tome obratio veću pažnju, a pošto sam znao da me čeka još dugi put, zapitam:

»Barba, pošto je do Hvara daleko, bih li mogao u vas prenoći? Platit će koliko vi rečete.«

No jadan čovjek se na to trgnu kao da sam ga opekao. Ukoči se, pruži obrambeno obje ruke prema meni i usklikne:

»Ne! To ne more biti, i nekako ublažavajući doda, »a nimamo niti mista.«

Njemu nije bilo shvatljivo da netko tko ima zdrav razum može usred ljetne vrućine lomiti noge po ovome kršu, još k tome teško natovaren — da bi se tako odmarao! I takvo čeljadi da primi pod svoj krov, jer sam bi ga bog znao, kako stoji sa njegovom pameti. Tako mi ništa drugo ne preostade nego da produžim i da kasno u noć ipak stignem u Hvar.

Vratim se u Split, preko Šibenika stignem na Skradinski buk na Krki i produžim odatle

do blizine Kistanja u namjeri da odem do vodopada Manojlovca. Na pustoj površi Ravnih kotara sretoh postariju ženu, koja je na oskudnu ispašu vodila svoje ovce. U jednoj ruci imala je podulju palicu a u drugoj sje-
kiru, da bi usput nasjekla drva. Pozdravim je i upitam:

»Kažite mi, kako mogu doći do vodopada Manojlovca, a kako od njega do manastira Krka. Je li bolje ići uz rijeku ili cestom?«

Ona me prvo pažljivo odmjeri, a zatim mi sa znakom velikog povjerenja objasni:

»Tamo ti je Manojlovac. A do manastira bi bilo lakše da podeš cestom. Ali tamо možeš da nađeš na miliciju. Zato je za tebe ipak bolje da kreneš pored vode, makar je to teži put.«

Kako ovamo zaista samo rijetko nailaze strani ljudi, a bilo je to prvih godina poslijerata kada se još u mnogome oskudjevalo, ova je žena mislila da u povećem rancu nosim robu za šverc i da zato tražim sigurniji put. Zbog njezine dobre namjere da mi bude od pomoći, nisam je htio razočarati, zato joj se usrdno zahvalim. Sačekao sam da mi izmakne iz vida da bih zatim, prema opisu te žene, ipak krenuo »opasnjim« putom do svojeg oredišta.

Njegoševim stazama

Ponos, začinjen doduše dozom sjete, obuzeo me prilikom jednog boravka na Lovćenu. Zanočio sam na Ivanovim koritima kod luga, jer tada ovdje još nije bilo ugostiteljskih objekata. Rano izjutra, kako sam običavao, krenem oko Štirovnika prema Krstacu na poznatoj Lovćenskoj cesti koja iz Kotora vodi na Cetinje.

Usput sretnom djevojčiću od oko 10 godina, koja je čuvala ovce i koja me znatiželjno

promatraла. Stanem, poželim joj dobro jutro i ponudim je čokoladom. Gledala me svojim bistrim otvorenim pogledom, grickajući i uživajući u čokoladi i najednom me upita:

»Znadeš li ti čitati?«

A kada sam joj odgovorio potvrđno, tužnim licem mi reče:

»A ja to ne znam. Da samo znaš koliko bih željela da to naučim. Otc mi je siromašan, ima nas mnogo čeljadi u kući i ne može svima da plaća školu. Ali, kad moj brat svrši školu, otac će me poslati stricu koji živi u selu gdje ima škola. Tada ћu i ja znati pisati i čitati kao i drugi ljudi.«

Nije me začudilo da tako govori izdanak Njegoševa krša, iz zemlje koja je imala jednu od prvih štamparija na svijetu, koja je siromašna ali željna znanja i njegova zračenja, koja je među prvima uvela telegraf i druga na svijetu, poslije Švicarske, uvela poštanski autobus.

Okrenem se još jednom vrhu Lovćena, gdje je tada još stajala skromna kapela — grobniča velikana Njegoša, i opet osjetim ono čudno intimno podrhtavanje, ono nešto što me uzbudljivo nosilo i uzdizalo — ovdje na krševitom Lovćenu i dolje na moru u našoj Ateni, drevnom Dubrovniku — gdje se tako snažno osjeća i doživljava naš iskonski slobodarski duh, duboko i sažeto sadržan i izražen u Njegoševim stihovima i u Gundulićevoj odi slobodnosti.

U tom zanosu krenem dalje do Krstaca i zatim siđem u Kotor stazom, kojom je veliki Njegoš posljednji puta, već bolestan i nošen od svojih Crnogoraca, krenuo da nade vječni počinak u svom voljenom i slobodarskom kršu.

Mladi na Zavižanu

PERICA KORICA
LIČKI OSIK

Svanulo je rujansko maglovito jutro, ono jutro što obećava lijep, vedar dan, kakvih je bilo više prošle jeseni. Divna je to prilika da učenici Osnovne škole iz Ličkog Osika posjeti Velebit, da obidu Meteorološku postaju na Vučjaku, zavižanske vrhove i da dјijelim putom uživaju u velebitskim ljepotama.

Mališani su se skupili pred školskom zgradom ranije no što je bilo dogovorenog. S nestrpljenjem očekuju polazak, jer je to put u nepoznato, u predjele o kojima su ponešto čuli, ali su planinu Velebit i njezine vrhove vidjeli samo iz daljine.

— Marijana, čula sam da će stric Perica ići s nama. On je planinar pa će nam svašta pri-

čati o Velebitu. Zato baš volim što idemo na ovaj izlet.

— Znam ja da je on planinar, ali on ide s odraslima, a mi smo još mali, odgovara Marijana.

— Pa što zato ako smo mali, i mi ćemo biti planinari kad narastemo.

Na isprćaj je došlo dosta roditelja koji isprćaju svoju djecu u predjele o kojima svaki dan čuju meteorološke izvještaje, naročito visinu snijegja i one poznate niske temperature. Nekima je žao što i oni ne mogu sa svojom djecom, no tješće se da u vrijeme njihova školovanja nije bilo takvih izleta.

Na vrhu Zavižana

Foto: P. Korica

Prolazeći Gacku dolinu i Otočac i izdižući se prema Krasnom primjećuje se da je magla sve rijeda, da sunce počinje obasjavati planinu i time povećava raspoloženje u autobusu, zato se pojačava pjesma i veselje. Na zgodnom mjestu u blizini raskrižja prema Oltari-ma i Jurjevu autobus se zaustavlja u blizini velikog malinjaka. Djeca se zasladiju čuvenim velebitskim malinama koje bi ionako za koji dan propale, jer ih neće nitko pobrati.

Potom se nastavlja vožnja pod brijeđ Vučjak sve do odvojka koji desno skreće prema planinarskom domu i Meteorološkoj stanici. Sunčano i toplo jutro zatalasalo je sve ljepote u vidokrugu i ono golemo velebitsko prostoranstvo, pa je raspoloženje svih izuzetno vedro. A nema ni vjetrića ni oblačka da zaprijetе nevremenom.

Lagani uspon do Meteorološke stanice samo je šala za mališane i izaziva njihove uzvike i ushit pred mnoštvom vrhova koji se uzdižu na sve strane. Gostoljubivost obitelji Vukušić, meteorologa i domara, ne iznenaduje nikoga, jer su o njoj svi čuli od onih koji ovamo češće navrate. Oni ovdje rade već 15 godina i svaki susret s njima uvijek je prijatan dočaj. Zato ih se poštovanjem siećaju brojni posjetiocvi ovog dijela Velebita. Naistariji od njih, Drago Vukušić, običašnjava svoje svakodnevne poslove i na instrumentima pokazujuće što sve očitava svaki dan po više puta. Neki mališani postavljaju meteorologu pitanja u vezi s njegovim radom, pa on na kraju cijelu grupu pohvaljuje i zahvaljuje im se na posje-

tu. Naravno, na kraju je slijedilo uobičajeno snimanje s meteorolozima Dragom, Antonom i Lukom pred domom, što će svima biti draga uspomena.

Zatim slijedi drugi dio izleta, uspon na Zavižan. U dugačkoj koloni oko sedamdesetak mališana kreće pored ulaza u Velebitski botanički vrt na strmu stazu prema vrhu. Kroz gustu klekovicu planinskog bora vijuga se kolona iz koje se samo čuju tihi razgovori i osjeća radost što će vidjeti ovaj vrh i s njega imati prilike vidjeti cijeli sjeverni Velebit. Pri izlasku na vrh utišava se razgovor, jer sve mališane oduševljava vidik s vrha visine 1677 metara. Obvezno snimanje bit će nagrada za ovaj uspon i draga uspomena, a tko zna, možda će netko od njih kasnije krenuti stopama starijih planinara i još puno puta doći ovamo.

Napuštajući vrh slijedi silazak prema Modrić docu podno vrha Balinovca i razgledavanje Botaničkog vrta, djelo profesora Franu Kušana i Zavoda za zaštitu prirode SRH. Ovdje će mnogi po prvi put vidjeti neke rijetke velebitske biljke, kojih inače nema na drugim planinama.

Nakon toga slijedi odmor i zatim odlazak s ove lijepo planine, ovaj put preko Oltara na more i u Senj, a onda preko Otočca do kuće. U večernjim satima vraćamo se puni dojmovima i sa željom da opet posjetimo Velebit, ali da i drugi razredi i mališani iz našeg kraja obidi Velebit i njegove ljepote.

Prenj nas nije htio

SMILJA PETRIČEVIĆ
ZADAR

Jutro je. Netko me lupa po nogama, povlači za nožni palac, polaganu drmušu. Znak je: ustaj, vrijeme je za polazak. Izvlačim se tih iz svoje vreće, još tiše izlazim iz šatora da ne probudim one koji spavaju. Za mnom migolji još nekolicina koja je odlučila tog jutra krenuti put vrha, iako vrijeme nije bilo baš za izlete. Bila je magla. Oblaci prijete s visina, kiša se sprema. Sve je sivo. Hladno. Vlažno. Nimalo ljubeznosti ni topline od ove planine kojoj smo došli u pohode.

Pologano svijeće. Ali i svitanje je sivo. Počela je nekakva dosadna kišica, a kad pogledaš put vrhova, jeza da te spopadne. Sve nekako mračno, tamno, zlokobno. Ipak idemo. Uspon je prilično težak. Naši omladinci udarili udarni marš, a mi stariji nismo navikli na takav tempo, pa smo se morali već na samom početku rastati. Najnezgodnije je bilo Velimiru Šušku koji je bio voda puta. On bi išao naprijed, pa bi se vratio, pa bi opet odletio naprijed, stalno okrećući se da vidi idemo li i mi.

— Idi ti samo, Veljko, naprijed, ne osvrći se na nas. Dogurat ćemo se i mi do Zelene glave. Markacije su vidljive, samo šteta što nemamo karte Prenja pa da vidimo nazive i imena predjela kroz koje prolazimo — rekoh.

Vidjela sam kako mu je lakanulo, nasmijao se i odlepršao kao ptičica koju si pustio iz kavezeta. Ubrzo smo stigli i Anitu koja je bila naprijed i čekala nas na proplanku te smo se opet zajedno našli nas četvoro, kao uvihek: Tom, Anita, pas Muk i ja.

— Zaista nam je sudeno da budemo nas troje u planini, s Mukijem na čelu — rekoh.

— A što sam i tko sam ja? — povika Milovan pojavitivši se iz šume. Nisam ja maratonac, niti volim trku kroz planinu. Trebali smo se odmah podvojiti, u jednu normalnu i drugu udarnu skupinu. Mladost se ne interesira za specifičnosti i ljepote jedne planine, nju interesira dočepati se vrha, udariti pečat i smandrljati se dolje. Samo, nažalost, ni mi danas ne ćemo puno vidjeti, niti ljepotu, niti veličinu, niti grandioznost ove planine, jer će nam pola toga sakriti oblaci, možda i kiša i, kako mi se čini, vrhove nećemo ni vidjeti jer će biti magla. Baš šteta! Toliko me radovao ovaj pohod.

Izašavši iz šume izbili smo na nekakvu visoravan i pred našim očima valjala se siva puštoš, kamena pustara, surova divljina. Na pojedinim mjestima jezivo gola, sam kamen, bez daha života. Daleko prema sjeveru, u dolini, nazirala se nekakva kolibica, sva siva, uronula u kamenje i stopljena zajedno s kamenjem u nekakvu sivkastu boju. Iza te kolibice pa sve dalje od tog kamenog sivila, monotonog pejzaža, počelo se nazirati zelenilo. S lijeve strane staze i te visoravn podizala

su se, pojavljivala i nestajala osamljena strma brda, gromade, dombasti vrhovi, neki okrugli, okrunjeni sivim oblačinama, koji su se pojavljivali i nestajali, pa kako bi se oplačine pomakle tako bi pred našim očima iskrasak kakav vrh, da bi ga slijedeća oblačina naprsto zbrisala.

— Kako je surov i negostoljubiv ovaj kraj, surov a ipak lijep u svojoj surovosti i ljepoti — reče Milovan. Gord sam i ponosan što je ovo moja zemlja i ja njezin dio.

Na našem vidnom polju ničeg živog. Ni šta. Ni guštera. Ni zmije. Ni ptice. Ničeg ne-ma, osim beskrajnog praznog kamenjara, kame-ne pustinje po kojoj gazimo tihuo i mirno. A onda je došla šuma. Svakih nekoliko koraka stajalo bi po neko srušeno stablo, a s obje strane, lijevo i desno, pa i gore prema vrhovima, stršila su prema tamnom nebu crna stabla, opaljena i uništena od groma.

— Ovo je staza mrtvih stabala — primijeti Anita.

— I stabla, kao i brodovi, umiru uspravno — rekoh.

— Šta bi umirala uspravno, zar ne vidiš da stalno moramo preskakati stabla srušena od groma. Noge me već bole dižući ih.

— Ja bih rade nekome drugome dizao noge nego sebi — rugao se Milovan.

Konačno smo stigli do nekakve ledenice i do izvora pod stijenom na kojoj je pisalo »pi-zdina voda«, a do nje »muška voda«

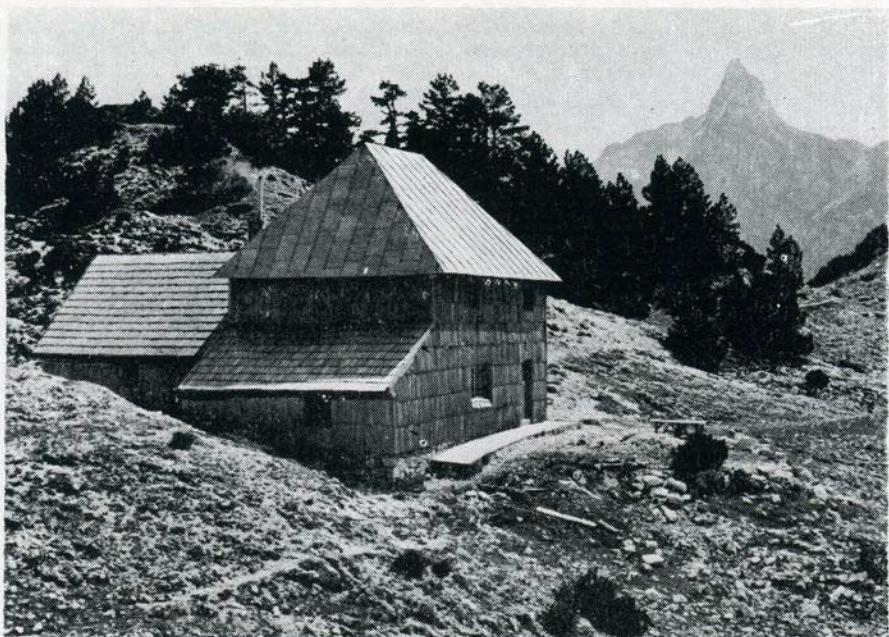
— Prostaci — rekoh.

— Zašto bi bili prostaci? Zar mi na Kornatskom arhipelagu nemamo kojekakva imena otoka, kao npr. Kurva Vela, Kurva Mala, Prduša, Babina Guzica, Piškera, a u Sloveniji, tamo pored kuće pod Bogatinom, postoji i planina Govnjara, pa prema tome ja ne vidi dim tu nikakvu prostotu — odgovori Tom.

Odmor je vrlo kratko trajao jer je skoro već bilo 10 sati, i zato smo morali požuriti. Staza se uspinjala, pa opet spuštala, vijugala i onda se nebo i planina spojile u jednu cje-linu, sivu, mračnu, pa počeše mumljati i gun-dati odozgo kao podmukle zvijeri. Negdje vi-soko opalio je grom; njegov se tutanj dug, dug valjao oko i jeku smo još dugo čuli. I što smo se više penjali pejaž je postajao sve okrutniji, sve divljiji, okružen stijenama i stabi-lima crnimia kao sam pakao, a onda su svi ti oblici počeli polako nestajati i gubiti se u magli. Oko nas je počela zatim padati ne-kakva gusta, slinava magla i kretanje nam je postajalo sve nesigurnije, staza se protegla dugačka kao ovčje crijevo.

— Samo nam nedostaje da nam počmu padati crvi s neba — rekoh.

— Nemojte se udaljavati jedan od drugoga — reče Tom. Ova planina mi je nepoznata, nije ovo moj Velebit gdje poznam svaki

HOĆEMO LI OSTATI BEZ KUĆE NA JEZERCU?

U posljednjih nekoliko godina osjetno propada planinarska kuća na Jezercu, kojim upravlja PSD »Prenj« Mostar. Pored vremenskih nepogoda, tome su doprinijeli nesavjesni pojedinci »planinari« i »alpinisti«, koji su više puta nasilno obijali vrata i prozore te provajljivali u zgradu. PSD »Prenj« je više puta renoviralo, osposobljavalo i uredovalo ovaj planinarima toliko drag objekt, ali sve to nije moglo sprječiti nesavjesne pojedince, ni nadoknadići ona sredstva koja su uništena i odnesena. Minulog proljeća vrijedni članovi »Prenja« ponovo su popravili i uredili kuću, zazidali dva prozora u prizemlju, koji su do sada najčešće bili meta obijanja, pa se nadaju da će tako provale prestati. Po klijuč od ove kuće treba doći ili se najaviti u Mostar (PSD »Prenj«, Adema Buća ulica broj 17, ili na telefon 088-22-167). Za ovu planinar-

sku kuću postoji veliki interes. Koriste je planinari iz cijele Jugoslavije, a nisu rijetki i posjetioci iz stranih zemalja. Zanimljivo je da je i pored velike posjete kuća u 1981. imala prihod od samo 1.325 dinara, čime se ne može kupiti ni pola metra ogrjevnog drveta, a o drugim režijskim troškovima ne može biti ni govora. Društvo je pokrenulo akciju za prikupljanje sredstava u okviru općine Mostar i SR Bosne i Hercegovine, potrebnih za adaptaciju kuće, pa se nadaje da će se uz tu pomoć ova kuća spasiti od daljeg uništavanja i propadanja. Inače će u nekolicine entuzijasta, koji održavaju ovu kuću na uštrb rodene kuće i porodice, opasti elan i za godinu-dvije planinari Jugoslavije ostat će siromašniji za kuću na Jezercu.

U. Beširović

kamen, svaku rupu i gdje se u svako doba dana i noći mogu sakriti.

Taj osjećaj nepoznavanja planine, prvi put u nepoznatoj planini, bez karte i kompasa, u magli, jasno da je Tomu ulijevao osjećaj nesigurnosti i samim tim i osjećaj opreznosti. Zato nas je stalno tjerao da se strogo držimo markacije, da se ne udaljujemo jedan od drugoga jer da se možemo izgubiti. A to nam se zaista nakon nekog vremena i dogodilo. Na jednom mjestu gdje je magla bila tako gusta da nismo vidjeli vlastiti nos, izgubili smo markaciju, a Milovan je bio nestao desno uz nekakvu vododerinu, misleći da ide stazom.

— Ja odoh lijevo, ti Smiljo desno, Anita pravo, a ti Muk, čuješ li, pasji sine, traži stazu i markaciju — reče Tom. Onaj koji prvi ugleda markaciju neka se prodere. Milovan je negdje gore pa će čuti kada se bude dozivati.

Odjednom sam se našla sama. U magli. U nepoznatoj planini. Hodala sam tako polako, osvjetljavajući put baterijom a onda se kroz maglu prosuo Milovanov glas:

— Eeej, oooj, Smiljooo, Smiljaniću, evo nekakav stup i na njemu putokazi, markacije, dolazite gore, čujete li me, oooj!

Cuo se i Mukijev lavež koji je već bio po red Milovana (»pasji sin« je zaista našao stazu). Opet smo se našli nas četvoro zajedno i odmah jedan iz drugoga krenuli kroz maglu, magluštinu, držeći se markacije. Odjednom negdje daleko, daleko, a tako blizu, čulo se blejanje ovaca, zvonce ovna predvodnika. Iz magle se pojavile konture dvaju ovčarskih pasa koji se počeše motati oko Mukija. Malo zatim iz magle iskrnsnuše dvije pastirice. Rekle su da ima još dva sata do kuće na Jezercetu.

— Nego, jeste li vidjeli, zaboravio sam vam reći, spomen-ploču poginulim alpinistima na jednoj stijeni — upita nas Milovan.

— Nismo vidjeli ništa — rekoh, jer nisam ni gledala puno okolo.

— Mislim da ni jedan sport ne proguta toliko žrtava kao alpinizam — primijeti Tom.

— Šta ćeš, sve se plača — odgovori Milovan, samo znam da je ovaj naš užitak najskuplji i najopasniji. Uvijek ti je glava u torbi i nikad ne znaš kad ćeš ciknuti pa se ispruziti ili odletjeti da te nitko više ne pronađe. Covjek i priroda su u vjećito sukobu i baš tu u visinama je selekcija: slabiji i nesposobniji a i nesmotreniji propadaju u toj borbi s prirodom. Covjek ili pobijedi ili je pobijeden. Tako je bilo od pamтивjeka i bit će dok postoji čovjek.

— U tome i jeste čar planinarstva: borba sa samim sobom, borba s prirodom, borba do iscrpljenja, ali ja mislim da pobijedenog nema jer i kada osvojiš neki vrh i misliš da si pobijedio planinu, ipak se pitaš jesli ti pobijednik.

— Nisi ti i niti ćeš ikada biti pobijednik, ma kako da se busao u prsa, jer uvijek se mi pokoravamo planini i njenim čudima a ne ona nama. Ona nikada ne vraća ono što je uzela i zato ne razmišljaj mnogo nego vozi dalje — rekoh. Ali strpite se još malo, pa smo na Jezercetu, tu čemo skuhati čaj ili toplu juhicu, ugrijati se, odmoriti se pa onda jurišati na Zelenu glavu, vrag je pozelenio dabogda — rekoh.

Magla je bila gusta ali smo ipak poslije nekog vremena ugledali konture planinarske kućice i čuli glasove. Čim smo ušli pojavila se jedna kuštrava, nasmijana glava i upitala me treba li mi što, jesam li gladna, žedna, umorna.

— Vrlo rado bih nešto toplo, ako imate, samo da se presvućem, jer sam mokra kao miš iz kanalizacije i da trenutak odmorim noge, eto me odmah, rekoh, penjući se uz stepenice gdje je Tom već ležao i odmarao se.

Čim sam se presvukla i odmorila se stuštim se dolje gladna i žedna, ali moje kuštrave nasmijane glave ne bi nigrdje na vidnom polju.

— Možemo li skuhati malo čaja ili juhu? — upitah. Imam u kesici, samo mi pokažeće gdje je kuhinja pa ču je sama skuhati.

— Nemamo ništa i ne možete dobiti ništa, nama se žuri, za 10 minuta je 12 sati, mi zatvaramo dom i odlazimo — rekoh nam.

— Zatvarate i odlazite — rekoh.

— Da zatvaramo i odlazimo i ...

— Zatvarrrratte i oodddlazite — promucahnen shvaćajući ništa.

E, pa svašta! Svašta sam doživjela u ovom mom životu, svašta sam doživjela i u svojoj planinarskoj karijeri, svašta sam vidjela na svojoj skitaličko-planinskoj putanji, ali da će mene netko izbaciti iz doma usred bijela dana, istresti porcije graha psu (Muki se već davio slaninom), jer mu se žurilo da opere tanjure, da će me netko tako »pogoditi«, tome

se zaista nisam nadala i još sam dugo stajala otvorenih ustiju kao idiot.

— Ali — rekoh, kada mi se prestalo okretati u glavi — ostavite nam ključ od doma. Mi smo planinari iz Zadra, nismo huligani, niti djeca da ne bismo znali čuvati ovo što je tu. Samo čemo skuhati juhicu, nešto pojesti i otići na Zelenu glavu, a ključ čemo vam ostaviti dolje na recepciji kampa na Boračkom jezeru ili vam ga sami donijeti u Planinarsko društvo u Mostar, jer se vraćamo preko Mostara.

— Ne dolazi u obzir. Tamo iza doma imate neku prostoriju gdje se možete odmoriti — reče mi jedna »gospodica« koja je prala sudde.

Tom, Milovan i Anita već su se spustili i šutke izišli iz doma.

— Bože mili, kud sam zašto, noć me stigla u tudini — povikah glasno, sjetivši se nas zadarških planinara i našeg doma u Paklenici, gdje je uvijek gost rado viden i počašćen. Iako ga nikad nismo vidjeli uvijek mu damo čaj ili tople supe ili bilo što da se nađe, ako stigne gladan i umoran.

I u 12 sati, izbačeni kao vreće, izjureni kao zadnje skitnice i pijanice iz kakve željezničke stanice, nađosmo se u magli koja je sve pokrila, u kiši koja je padala, u planini koja je tako hladna, a još hladniji njezini domaćinci.

— Za tudinca siromaha još je veći mrak u mraku, još je tvrda zemlja tvrda... O majko moja, o mila seni, o majko moja o teško meni... počeh glasno citirati Preradovića i Đuru Jakšića, glasno, samo da ne puštem, ne urlam, ne vičem, ne plaćem od jada i poniranja, tuge i žalosti.

— Idemo li do vrha? — upita mirno Milovan.

— Idem u..., a ne na vrh ovako gladna — rekoh bjesno.

— Hm! Ne znam. Zaista ne znam — razmišljao je glasno Tom dok mu je kiša bubrežnja po najlonu u koji se bio zamotao. Dva sata je do Zelene glave, magla je gusta, kiša pada. Sada je 12 sati, plus 5 sati do Boračkog jezera, uhvatit će nas mrkla noć i ja mislim da nema smisla riskirati. Ne poznam planinu i najbolje je da se vratimo, na lijevo krug, curik u logor!

— To znači, pošli smo nikamo, stigli nigrdje i do vrha ne čemo stići nikada — reče Anita tužno.

— Ima dana, glavno da je kapa na glavi — reče Milovan spokojno,

Tako smo se vraćali polako, razočarani, pomalo rastuženi »ljubeznošću« naših domaćina.

— Čudi me da danas tako rano zatvaraju, jer sutra je praznik: Dan oslobođenja Bosne i Hercegovine — primijeti Milovan.

Šutila sam i u sebi brojila do 100 i natrag da ne izvalim kakvu glupost.

— Da mi je znati za koga li je ovaj doin, za koga ga uređuju i farbaju — upitala sam navečer naše planinare.

— Za mostarsku elitu — reče Rudika Gombač, a za ostalu stoku planinare je ona šupa odostraga.

Povratak je bio mnogo lakši. Oko 14 sati magla se počela razilaziti, oblaci cijepati kao krpe, čak su se na pojedinim mjestima pojavili i komadići plavog neba. Na jednom proplanku ugledali smo krdo konja kako pase, a nedaleko od njih na jednoj uzvisini stajao je osamljen bijeli konj. Njegove su se konture isticale iz sive pozadine i djelovao mi je tako čvrst, lijep i dostojanstven, baš kao i ova planina koja se sada počela pokazivati u svojoj ljepoti. Hodali smo polako, diveći se tim gromadama i vrhovima.

— Hej, dobar dan, u što ste se zabuljili pa hodate pravo a glave su vam desno? — povika odjednom neki nepoznat glas. Mi smo Sladići iz Splita, rekoše, pružajući nam ruke.

— Dobro da niste Gorkići, plemeniti, iz Mostara grada — rekoh ironičnim, pomalo i otužnim glasom.

— Sto?

— Ništa, ništa. Ne obraćajte pažnju na mnu. Danas je malko progutala pelina što su joj servirali Mostarci.

— Nego, gdje ćete spavati, jer je dom zatvoren.

— Nije važno, bilo gdje. Ja sam vojnik, a ni moja žena nije princeza na zrnu graška. Imamo i vojne vreće pa ćemo se snaći. Ima nekakva depandansa iza doma, rekoše nam Mostarci.

— To je depandansa, kao što sam ja Sulejman Veličanstveni — prhnu Tom.

— Što se može? Sreli smo mi tu elitu Mostarce i zamolili ih da nam ostave ključ od doma, molili smo ih, ostavili bismo im ključ dolje na Boračkom jezeru ili ga donijeli u Mostar u društvo, ali nisu htjeli ni da čuju.

— Mislim da se može unutra upasti kroz prozor — reče Milovan.

— Ne brinite, vidjet ćemo kako ćemo i što ćemo.

Kiša je već odavno prestala padati, tmurna masa oblaka se rascijepala, magle je nestalo i Prenj nam se pokazao onakav kakav jest — lijep, dostojanstven, veličanstven i gord.

Na vrh – iz trećeg zaleta

PERO ALFIREVIĆ

SARAJEVO

Proslavljaljali smo Dan planinara, a zborno mjesto je bilo u maloj udolini sjeverno od Vrha. Stazom do Vrha krenuli smo moj rođak Miro Alfirević, Tonči Kraljević i ja, ali smo prije Vrata skrenuli prema zapadu i ispod sedla Kozjaka, u lagantu hodu, došli pod Vrh. Tu smo se malo odmorili, a onda smo krenuli na uspon. Prvi Miro, zatim Tonči, a onda ja.

Još sam se želio malo odmoriti, pa sam nešto zaostao, međutim, dotle su moji suputnici već bili odmakli uz liticu. Krenuo sam zatim lagano i ja, zastajkući i promatrajući nezaboravan jutarnji pejzaž Kaštelanskog zaljeva. Ljubav za krajem koji će me uvejik neizmjerno privlačiti koštala me, međutim, toga jutra mnogo truda, znoja, a i straha, jer sam zalutao.

Cudno, zar ne, da se na tako kratkoj relaciji, u to doba dana, može zalutati. A, eto, baš to se dogodilo meni.

Umjesto za Miron i Tončom, koje sam već izgubio iz vida, skrenuo sam sasvim uljevo i penjao se sve težom stazom, tako da sam pred samim Vrhom vidio da dalje ne mogu, jer se ispred mene ispriječile okomita litica glatka kao »pijat«. Da nevolja bude veća, ocijenio sam da ni natrag ne mogu tako lako. Zbog toga sam išao još dva-tri koraka uljevo, ledima se naslonio na uzak »kamin« visok petnaestak metara i dolje bacio ranac.

Zatim sam nogama pažljivo birao oslonac, a rukama se pridržavao za kamenje i granje te tako, uz zaista velik napor, došao opet pod sedlo. Onako umoran i mokar od napora i straha, sjeo sam i iz ranca izvadio okrjeđu: malo kruha, suvih smokava i šećera. Zatim sam se vratio na mjesto odakle smo se počeli penjati i ponovo krenuo prema Vrhу.

No, tek tada sam »propisno« zalutao, jer nisam obraćao ni sada pažnju na stazu, nego sam se kretao potpuno istim pravcem kao i prvi put i tako ponovo došao do »kamina«. Naravno, ovog puta još umorniji. I prilikom prvog uspona bilo je beštimanja, ali sada, čini mi se, ni ribari mi nisu bili ravni.

Ponovo oslonac na leđa, bacanje ranca i mukotrpno »alpinističko« spuštanje na polaznu točku.

Kad sam se opet našao na mjestu na kojem sam ostavio otpatke od užine, rekao sam sam sebi:

— A što barem ranac nisi ostavija ovdje... Onda sam krenuo treći put. Ali, ne, neće m.e moje čulo orientacije i treći put prevariti. Uhvatio sam pravac prema istoku podnožjem sedla, pa na Vrata, a onda stazom kojom nisam više mogao zalutati, jer je vodila prema Vrhu po visoravni. Tamo sam susreo rođaka Mira. I tek sada, poslije trideset godina, evo mu odgovor na njegovo pitanje koje mi je tada postavio:

— A di si dosad bija?

Na Šator-planini

BEĆIR ISAKOVIĆ
ZENICA

Šatorsko jezero

Iz Bosanskog Grahova na Šator vode dvije ceste, jedna izravno iz Grahova prema selu Veliko Tičovo i dalje za Predac i Glamоч, ali se u blizini V. Tičeva od glavnog puta odvaja sporedan put na desnu stranu i vodi pod Šatorsko jezero. Jedanaest kilometara ovoga puta je pod asfaltom.

Druga cesta, kojom se može doći kolima do obale Šatorskog jezera, odvaja se kod sela Peulja na 18. kilometru ceste od Grahova za Livno.

Odlučili smo se za prilaz od Peulja. Tu se prašnjav i kamenit put odvaja lijevo od glavne ceste. Ubrzo dođosmo pred zatvorenu rampu. Stražar iz čuvarnice otvorio nam je prolaz. Oko tri kilometra od glavne ceste nađosmo na račvanje putova. Krenusmo desno i, na našu sreću, bilo je dobro. Odatile smo se vozili još šest kilometara do drugog račvišta, gdje na limenoj tabli stoji putokaz: desno Glamč, lijevo Šatorsko jezero. Prešavši odavde još devet kilometara izbismo na jezero.

Cesta je negdje loša, a ponegdje i dobra. Jedan kilometer prije jezera cesta iz šume izlazi na livadu koja je podložna klizanju. Ako je još i mokra, bolje da kola ostavite tu i na jezero idete pješice desno uz livade do Bulinog vrela, odakle do jezera nema više od 500 metara.

Najznačajnije je od prirodnih ljepota na Šatoru bez ikakve sumnje Šatorsko jezero. Smješteno ispod strmog i stjenovitog vrha s jedne strane, a s druge okruženo šumom i blagim zelenim prostranstvom, ostavlja snažan i nezaboravan dojam već pri prvom susretu. U bistroj i providnoj vodi ogledaju se visoke stjenovite strane okolnih visova koji se dižu iz samog jezera.

Pogled s jezera na okolne planine je veoma impresivan, a naročito na tzv. Vražje vrtloge koji pripadaju Babinoj gredi. Na jezeru smo zatekli nekoliko šatora i kola sarajevske registracije.

Jezero je nastalo krajem ledenog doba u udubljenju zaostalom poslije otapanja ledenjaka. Nizom svojih specifičnosti davno je već privuklo istraživače raznih struka: biologe, geografe, glaciologe itd. Alfred Grund je utvrdio da su na ovoj planini postojala četiri cirka i tri kraća dolinska glečera. Jugozapadno od vrha Šatora je kotao Šatorskog jezera. Dolomitski okvir kotla izbradjan je jarugama. Morenske naslage, kojima je jezero zagrađeno, sastavljene su od gline, prožete pijeskom i oblucima.

Jezero ima sve odlike naših planinskih jezera, ali je s obzirom na svoj položaj, svoju okolinu i veličinu, jedno od najljepših. Oblik

mu je nepravilan, a veličina relativna, zavisí od količine oborina u godini u kojoj se mjeri. Najveća duljina jezera je oko 300 (1955. godine iznosila je 337 m). Prijašnjim mjeranjima utvrđene su najveće širine 100 i 120 (1955. godine 127 m). Dubina mu je 8, a po nekim 5 metara. Dno pokrivaju vodene biljke što daje vodi zagasito-zelenu boju, s providnošću od 4 metra, tako da se dno svuda vidi, osim u najdubljim dijelovima. Jezero leži na znatnoj nadmorskoj visini (1488 m) i zimi je od prosinca do kraja travnja zaledeno.

U maglovitim, mutnim i dalekim nadama, ljudi su još od tamnih dubina daleke prošlosti pa sve do naših dana stvarali legende o čudotvornoj moći i ljekovitosti vode: slijepome može da povrati vid, nerotkinji pomognuti da rodi. »Živa voda« ili »voda života« učini i da mrtav oživi. Zanimljivo je i vjerovanje o mominskem izvoru. Ovo predanje sačuvano je u jednoj narodnoj pjesmi iz graničnih makedonsko-bugarskih krajeva, gdje se pjeva o ženidbi čovjeka s vilom. Pjesma veli da vila, pošto je pobegla od svog otmičara-čovjeka, dolazi na mominski izvor gdje kupanjem vraća izgubljeno djevojaštvo.

Šatorsko jezero svoju čudesnu moć poklanja ljudima samo jedanput u godini i to 2. kolovoza, na Ilindu. Tada ljudi, djeca i žene iz okolnih sela dolaze na jezero da im ono povrati moć, zdravlje i snagu.

Mnogo je priča o jezerima, ali su sve nadahnute jezom i strahom, tu su zmajevi, aždaje i druge mistične uvare. Priča o Šatorskom jezeru drukčija je od ostalih, ona bodri i ulijeva ljudima nadu u ono što žele.

Je li ljepota ovog jezera stvorila legendu o njegovoj čudotvornosti ili što drugo — to nitko nezna. Znamo jedino da je jezero zaista lijepo, čak je i nebo iznad njega blijedo jer mu je, kažu, ovo jezero ukralo plavetnilo.

Oko 500 metara od jezera nalazi se Bulino vrelo, od kojeg nastaje Mlin potok. Legenda kaže da njegova hladna voda slijepima vraća svjetlost dana. Vrelo se nalazi na livadi, u bunaru dubokom oko jedan metar, a toliko je prozirno da se sitno kamenje na dnu bunara vidi jasno kao da vode u bunaru uopće nema.

Šator-planina

Šator-planina leži 30 km sjeverozapadno od Glamča, a 35 km jugoistočno od Bosanskog Grahova. Ime je dobila, prema mišljenju nekih naših znanstvenika, zbog svog piramidalnog oblika, a i zbog bjeline krševa.

Nekada su po Šatoru bile velike i gotovo neprohodne šume. Ivan Nepomuk Turković, drvarski trgovac iz Karloveca, koji se bavio

ŠATOR SE NE ZABORAVLJA

Uspon na Šator nikad ne će zaboraviti. Dušok dojam ostavlja ljepota prirode ove divne planine. Uspomenu na Šatorsko jezero ni jedan posjetilac neće izbrisati iz svoga sjećanja. Ono svakog planinara osvaja svojim skrivenim tajnama. Iako je prošlo mnogo godina od uspona na najviši vrh ove planine, sjećam se svakog detalja prilikom uspona, divnih šu-

ma i širokih vidika. Susret s jezerom i logo-rovanje u njegovoj blizini za mene su bili najljepši događaj. Zato ni poslije toliko godina ne mogu zatomiti želju. Nezasitna ljubav prema ovoj planini stalno živi u meni. Zato, Šatore, opet ću ti doći!

Ante Kalebić, Split

eksploatacijom bosanskih šuma četrdesetih godina XIX stoljeća, krstario je bosanskim šumama i važio kao njihov dobar poznavalac. On je u kolovu 1867. godine dao austrijskom generalnom konzulatu u Sarajevu niz podataka o bosanskim šumama u obliku izvještaja. U njemu, između ostalog, kaže: »Na području bihaćkog i travničkog okruga, počevši od Bihaća pa duž hrvatske i dalmatinske granice, nalaze se nepregledne i od iskorištavanja poštene površine jelovih, smrčevih i bukovih šuma, s primjesom javora i jasena. U unutrašnjosti, počevši od Livna prema Glamoču, nalaze se golemi šumski kompleksi s prekrasnim sastojinama četinara, a naročito borovih...«

Jedva se navršila godina dana od ulaska Austrije u Bosnu, a već su počeli prvi radovi na premjeru šuma u Šator-planini. Izvodio ih je šumarski savjetnik Ritter von Guttenberg. On navodi da je jelova šuma na Šotoru neosporno jedna od najljepših i najbolje sačuvanih šuma u Bosni.

Prvi operat uređenja šuma na Šotoru izradio je 1900. godine H. Brettschneider, ovlašteni civilni inženjer iz Beča, a prvi elaborat za uređenje šuma za Šator-planinu dovršen je 1939. godine.

Projektantsko poduzeće »Šumaprojekt« iz Sarajeva izradilo je 1953. godine Program otvaranja šumskog područja Šator. Iste te godine započela je na ovom području redovita eksploatacija drvnih masa.

U neposrednoj blizini Šatora industrija drveta počela je prije 89 godina (1893) u Drvaru. Nakon prvog svjetskog rata poduzeće je nacionalizirano. Tada je bilo jedno od najvećih u Evropi. Početak njegova rada i pojava njegove robe na evropskom tržištu izazvala je propast više poduzeća drvene industrije, naročito u Njemačkoj, pa je u ekonomskoj historiji ova pojava obilježena kao »Bosnische Gefahr«.

Kad bi potoci i jezera imali pamćenje, nastavili bi pripovijest o zbivanjima i ljudima koji su dolazili ovamo, koracima odmjeravali

Na obali Šatorskog jezera

Foto: Dr. Ž. Poljak

šatorska prostranstva i na svojim čizmama čak do Beća, Sarajeva ili Trsta odnosili nje-gova prašinu.

S jugozapadne strane jezera vodi planinska staza, koju su markirali članovi PD »Vlašić« iz Travnika. Ona vodi na vrh Šatora preko stijene koja se obrušava prema jezeru. Izbjiga kroz najniže dijelove Vražnih vrtloga na livade. Tu se gubi put, a i markacija se slabo primjećuje, jer nema istaknutih mjesta za obilježavanje. Ali svejedno, išli smo naprijed, pomalo se držali desno i idući tako dvadesetak minuta, od početka livada, pred nama se ukazala kupa Velikog Šatora. Lokva Ru-njevića, lijepa kao kakvo jezero, usred pro-stranih livada, ostala je podaleko od nas na lijevoj strani, a mi smo produžili, uz malo jači uspon, ravno prema vrhu.

Najedanput se počeše javljati vjetar i zlo-kobne magle, a vrh Šatora navlačiti neki za-gonetan izraz na svoje lice, kao da se nešto dvoumi. Ipak se nije ništa dogodilo. Ne samo da nije bilo kiše, već se poslije i sunce počelo jače isticati i probijati kroz maglu i oblake. I tako idući umjerenim hodom stigli smo za sat i po na vrh Velikog Šatora (1872 m). Naša duga želja da dodemo na Šator ostvarila se 14. kolovoza 1981. godine.

Na vrhu je siva, gola i kamenita površ gdje zavijaju hladni vjetrovi, pa smo morali prijeći na južnu stranu, u zavjetrinu. Kad smo se odmorili i kada je sunce bilo toplije, izašli smo na pogodno mjesto da vidimo šumovitu Šator-planinu, ali oblac i tama koji su se nadvili nad visovima, nisu nam dopustili da, kao po-ljepom vremenu, vidimo njezinu blistavu pa-noramu.

Na Šatoru se uzdiže i niz drugih vrhova koji prelaze 1500 metara nadmorske visine. Svi su zaodjeveni šumom, a između njih se tu i tam-povlače zelene livade i po njima kao vrelom krvcom poprskani krupni cvjetovi.

Runolist je kod nas prvi put nađen 1886. godine. Nalazište runolista otkriveno je 1933. godine i na Šatoru, i to na sjevernoj strani Velikog i Malog Šatora i Babine grede.

Vraćajući se sa Šatora prolazili smo kroz šume osjećajući svježinu zraka koji prožima opojni miris borovih eteričnih ulja. To veoma povoljno djeluje na zdravlje i raspoloženje, i možda će planinarenje, u doglednoj budućnosti, biti jedan od činilaca da šesdesetpetna godina ljudskog života ne bude početak sutona, već da će i osamdeseta dozvoljavati da životno sunce, ako je nebo života vedro, još svijetli na zapadu.

Ljepota planine

GORDANA PRODANOVIĆ

БЕОГРАД

U planini nikad nisi sam, makar nikoga nema pored tebe ili ste u dvoje. Oko tebe je ljepota, a to je više nego dovoljno. Ljepota sitnog planinskog cvijeća, strmih stijena koje su se ispisicele baš na tvom putu, ljepota susreta s drugim planinarima. Kad ih srećeš, bar u planinama Slovenije gdje smo bili, svi se jedni drugima jave i obraduju kao dragom prijatelju.

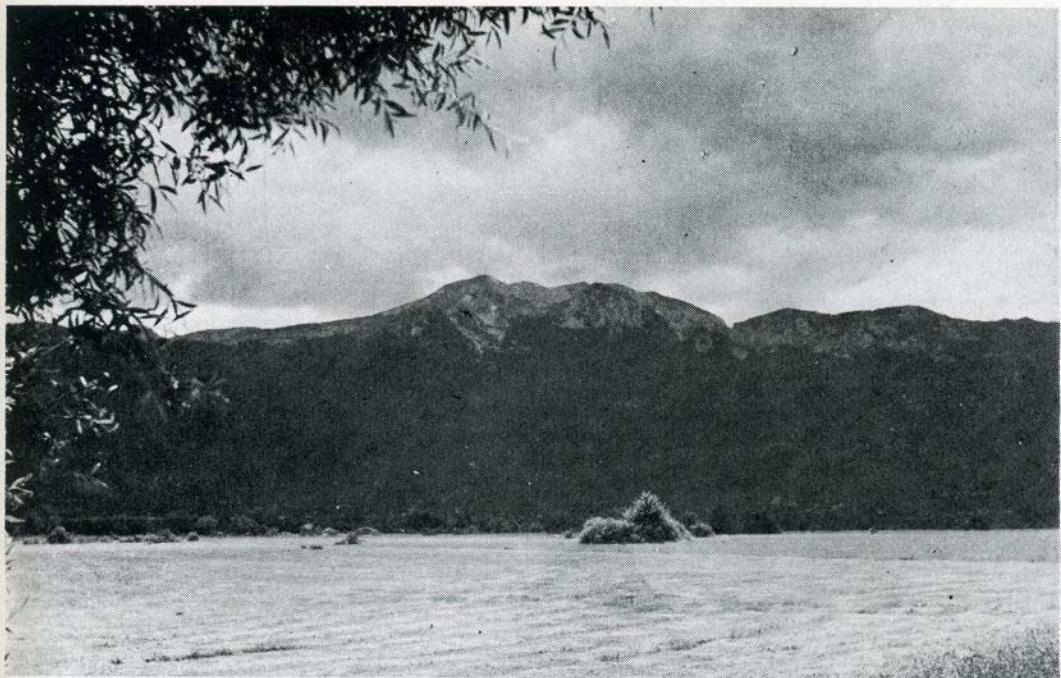
Ono obavezno »Dobar dan« ili »Zdravo« svaki napor učini lakšim, a kolike li radosti kad čuješ »Sretno!«. Tada zaboraviš da pješačiš već šest umjesto dva sata kako je napisano u Dnevniku transverzale i osjećaš se sposobnim za sve.

Sjećam se jedne vrlo nezgodne stijene kad smo se od Pogačnikova doma na Kriških podih i od Razora spuštali prema Vršiću. Bio je august, ali veoma hladno i, što je najgore, bila je magla gusta kao tijesto. Teren je težak, staze slabo vidljive, iako su markirane, jer su stalno zasipane sitnim kamenjem što klizi pod nogama. Negdje na pola puta, već umorni od tog sitnog kamenja, od sivila stijena i sivog neba što nas ozbiljno plaši zbog mogućih gromova, naišli smo na klinove i vrlo nezgodnu stijenu.

Dragan je pošao prvi, a nije bilo moguće da se istovremeno drži za klinove i da nogama dotiče tlo. Bila je tu i jedna sajla, zarda-lla, sa žicom koja je u nju upletena (zato u planinu treba nositi rukavice) i natpis »Srećno!« To je poprilično poljuljalo moju hrabrost i samouvjerenost. Ne bi natpis stajao baš tu da nema opravdanih razloga. A možda nam je baš on pomogao da savladamo stijenu. Još sat-dva pješačenja i stigli smo u mirnije krajeve i na Vršić. Pobjegli od magle, kiše i sivila pejzaža i došli u raspjevanu dolinu raznobojnog cvijeća.

Sreli smo mnogo ljudi, i djecu, i mlade poput nas, i one starije, iskusnije planinare. I svi su nam uputili po koju toplu riječ, ma-kar na češkom, njemačkom, talijanskom, ako nisu poznavali naš jezik. Kako su neki od njih naučili da kažu »Dobar dan«, ne malo puta smo ih upitali: »Koliko još do Prisojnika ili Vršića?«, a oni su zburnjeno ili nasmiješeno slijegali ramenima.

Ljepota planine i njen zov su beskrajni. Pripadnost zemlji, naciji, vjeri tu uopće nije važna. Svi koji vole planinu mogu joj prija-teljski ili rođački doći u posjetu.

Troglav s Livanjskog polja

Foto: Dr. Z. Poljak

Troglavu u pohode

BOJAN TOLLAZZI

SPLIT

Još je trajalo ljetno, iako su se na kalendaru već odbrojavali rujanski dani. Sunce, koje je svakog dana i dalje toplo grijalo, nagovještavalo je i ove godine »bablje ljeto«. Mi članovi planinarske sekciјe pri Domu JNA u Splitu sastali smo se žeљeći da baš tu povoljnu priliku iskoristimo za lijep uspon na neku od viših planina. Bilo je raznih prijedloga i svi su bili podjednako privlačni. Dinara — tamo obično idemo u proljeće, kada u Cetinjskoj krajini cvatu trešnje, a vrh Dinare je pokriven snijegom. Promina! Ona nam je suviše blizu. Neka ostane kao »rezerva« za zimske dane. Troglav! Posljednji put smo ga obišli u lipnju 1975. godine. Visina 1913 m, uspon planinarski, za one s dobrom kondicijom, jer »grizu se koljenac«; velika je strmina, ali nije opasno; sve do 1500 m ide se kroz predivnu bjelogoričnu šumu. A to je baš ono što nedostaje dalmatinskim planinama i nama, nekadašnjim »kontinentalcima« ispod Alpi, Medvednice, Romanije, Zelengore, Zlatibora itd.

U ranu zoru 27. rujna sastala se ispred Domu JNA u Splitu poveća grupa planinara, točno za jedan autobus. Skupljanje planinara na polazištu za izlet krije u sebi neku posebnu draž i uzbudjenje. To pravi planinari

znaju i zato uvijek, ako ikako mogu, dolaze među prvima. Ako dotričiš u posljednji čas, kad autobus samo što nije krenuo, osjećaš se kao kad dodeš u kazalište na predstavu gdje je zastor već podignut. Prvi obično dolaze i do četrdeset pet minuta prije polaska. Njihov prvi pogled iza ugla zgrade vjerojatno ih potakne na uzdah: Još nikoga nema, prvi smo! Oko petnaest minuta prije polaska obično dolazi najveći broj planinara. Poslije toga sve manje. U vrijeme polaska samo rijetki dočrće, svjesni su da ih planinarski drugovi, i pored toga što nisu bili točni, neće »zaboraviti« i ostaviti s ruksakom na ledima na ulici. Nepisano je planinarsko pravilo da će izlet biti uspješan i lijep ako je naručeni autobus pun planinara. Tako je bilo i tog jutra. Sve po ustaljenom redu, do desetak minuta poslije vremena dogovorenog za polazak autobusa. Svi prijavljeni su na broju. Krećemo!

Poslije mnogih zajedničkih izleta, dobro se pozajmimo među sobom. Ne samo po karakternim osobinama ili po tome tko zna lijepo pjevati, ispričati šalu koja će prouzrokovati »epidemiju« smijeha u autobusu, već i po tome kako je tko opremljen za planine. Svi

znamo da će Vlado donijeti najveći i najteži ruksak. U njemu uvijek ima hrane za najmanje još pet planinara s dobrim apetitom, jer se i u planinama drži parole »NNNI«! Njegov sin Kolja planinar je dušom i srcem i s pravim planinarskim šeširom punim značaka. Duga bi to priča bila kada bih opisao cijelo društvo!

Vozimo se prema Livnu, ostavljajući za sobom suncem obasjani Split. Voda izleta je Vladimir Matulović, onaj s naj-ruksakom. Drugarski nas je pozdravio, zaželio uspješan uspon i podijelio plan uspona.

Negdje oko Trilja sam zaspao i probudio se tek kada smo ulazili u Livno. Lijep je to gradić, svaki puta kad ga posjetim čini mi se ljepšim nego prije, ali danas mi se gotovo zamjerio. Evo zbog čega! Autobus još nije stao, kada nas voda puta obavijesti: »Dvadeset minuta odmora, svi na burek, a poslije kod česme napunite čuturice!« Takva je, naime, naša stara »praksa«. S oduševljenjem smo jurnuli u pravcu prve buregđinice. »Dva bureka s jabukama, molim!« »Nemamo!« »Onda sa sirom!« »Nema, imamo samo s mesom!«... U tom času prisjetih se Ljubljane, gdje sam ovoga ljeta mogao svugdje kupiti sve moguće vrste bureka: od jabuka, sira, mesa, a tu — u Bosni... Vremena se mijenjaju.

Idemo dalje dobrom asfaltnom cestom, koja Livanjskim poljem ispod padina Golije vodi za Bosansko Grahovo. Kod spomenika u selu Sajkovići skrećemo lijevo. Makadamski put vodi nas ispod strme, šumom obrasle padine Troglava. Nisam siguran je li to pravi put. U armiji se, pogotovo na terenskim zadacima, oduvijek valjalo služiti krilaticom — »kartu čitaj i seljaka pitaj!« Zato pitam domaćine. Da, na pravom smo putu. Ubrzo smo se našli usred predivne šume, kod nastambe šumskih radnika. Pozdravljamo se s njima. Vlado dijeli potrebne upute. Trideset i jedan planinar ide na vrh, a jedanaest će ih ostati na livadama u blizini autobusa. Milan i ja smo određeni da budemo na čelu kolone, a čitavog sam se tjedna veselio kako ću ići na začelju! Tu je uvijek najveselije, premda se često zastajkuje, čeka ili žuri ako se kolona razvukla.

Nakon sat vremena — evo nas na divnom proplanku usred bukove šume. Privlači nam pogled kvrgavo stablo što strši usred ledine. Nema grana, načičkano je »gubama«. Deblo bi dva čovjeka teško obuhvatila. Prva pomisao kad sam ugledao ovu naboranu igru prirode bila je — indijanski totem. Ne znam ni sam zbog čega. Mnogi od nas slikali su ga u spomenu, a drugi su ovu malu stanku iskoristili da zastanu i predahnu na trenutak.

Nastavljamo kroz gustu šumu. Uspon je isprva malo laganiji. Na onim mjestima gdje je šuma najgušća i gdje se do tri staze račvaju na različite strane, markacija ni za lijek. A tu su najpotrebnije! Ubrzo opet počinje oistar uspon, ali ublažen dobrom stazom, marmiranom besprijekorno. Skoro svaka bukva ima crveni krug s bijelom točkom. Da nema bukava, pogled niz padinu bio bi stravičan. Dobra staza i debele bukve otklanjavaju svaku

pomisao na to što bi se desilo ako bi se čovjek slučajno okliznuo. Visoko u planini, u krošnjama, odjekuju naleti vjetra. Ovdje puše žestoko jugo, a dolje u dolini ga uopće nismo osjetili.

Na visini smo od 1500 metara. Procjenjujemo to odoka, prema granici gdje bukve prestaju rasti. Započinje za mene najljepši dio puta. Padina je malo blaža, staza vijuga između kamenih gromada i stoljetnih kvrgavih stabala, iz čijih podnožja izvire korijenje poput nekakvih stepenica. Sunce, koje najvećim dijelom puta zbog gustih krošnji nije moglo svojim toplim zrakama prodrijeti do nas, na ovom mjestu raskošno sjaj. Sve to djeluje poput neke nestvarne slike, tako lijepo i skladno. Samo što smo nekoliko koraka učinili i — već smo bili na strmom padini, pokrivenoj bujnom planinskom travom.

Pojedinci su se umorili. Osjeća se to po čestim pitanjima: Gdje je vrh, koliko još ima? Pored jedne stijene zastajemo da »uhvatimo« malo energije. To je bio nekakav »voćarski« odmor, budući su se iz ruksaka vadile jabuke, šljive, kruške, grožde. Još ima uspona. Gledamo duboko u dolinu, gdje se proteže Livanjsko polje. U daljini razaznajemo Cincar, Goliju i Sator-planinu.

Poslije dobrog odmora, voća i geografije, nastavljamo uspon. Još malo truda da se svlađa strma padina i — evo nas na sedlu! Ispred nas okomito se spušta točilo u ambis nekakvog amfiteatra, što čine sva tri vrha Troglava. Sjeverna stijena najvišeg vrha Troglava uspravno se uzdiže iz tog amfiteatra. Kakvog li divnog užitka ići sada sto metara po ravnom, travnatom proplanku grebena, između dva vrha.

Opet smo na strmoj padini, idemo uz sam rub ambisa. Nije preporučljivo! Ipak, planinari smo. Popnemo se na nekakav dolac. Na tom mjestu se ponekad i u lipnju hade snijega. Opet padina. Na grebenu nas dočeka jake i hladno jugo, iako je potpuno vedro. Još jedan mali greben, i pred nama se uzdiže najviši vrh Troglava, s trigoniometrijskim stupom. Kolja, Aco, Denis, Davor i Krunoslav, momci od 12 do 15 godina, koji su sve dovjole išli vrlo disciplinirano, sada su poletjeli kao mladi sokolovi. Nekima je to prvi tako visoki vrh. Samo smo im uspjeli dobaciti: »Pazite na rub stijene!«

Uspeli smo se na vrh i savladali visinsku razliku od 1600 m poslijе tri puna sata uspona. Nepisano je planinarsko pravilo da si planinari na vrhu međusobno čvrsto stegnu ruke, u znak priznanja za uspjeh, u znak zahvalnosti za drugarstvo. Oznojeni smo, zato se svatko što prije sklanja u zavjetrinu na sjeverozapadnoj strani vrha. Kamenje je nekako stepeničasto, pa se tu možu naći i »stol« i »stolica« — čvrsti, kameni. Pojedinci ni tu ne napuštaju navike. Neki razastiru stolnjake preko kamenja. Može poslužiti i šatorsko krilo. Uz dobre zalagaje ide veselo prepričavanje kako je koga i gdje hvatala »kriza«, kako je bilo prilikom izleta na Biokovo, kada se moralo ići usiljenim maršem... Eto, spojili smo »utile et dulce«. Pogledi nam lutaju preko vrhova bližih i dalekih planina. Vedro je i horizont je čist. Zbog toga

pogled daleko doseže. Pod nama, u pravcu Bosanskog Grahova, prostiru se šume jеле i bukve. Primjećuje se granica godišnjih doba. U višim predjelima bukovo je lišće potpuno smeđe, a u nizini žutozeleno. Još koji tjedan i prvi će snjegovi pokriti planinske vrhove. Troglav će zasigurno biti među povima.

Odmor je trajao više od sat vremena. Nauživali smo se prirodnih ljepota, čistog planinskog zraka i veselja. Tako »akumulirani«, pozirali smo mnogobrojnim foto-amaterima, a nakon toga započeli silaz. Razmišljao sam: kad smo već tako lijepa kolona, što ne bismo pokušali kako bi funkcionalala »partizanska veza«. Sakupili smo se, objasnio sam im i krenuli smo dalje. Prvom do sebe kažem: »Prenesi dalje! Tko je zadnji u koloni?« Oni bliže meni prenesu poruku kako valja. Ali sedmi ili osmi vikne: »Ko je zadnji?« — da bi se sa začelja odmah čulo — »Vlado!«. Zaključujem: pa u dobi smo automatizacije, zašto sporo, kad može brže! I tako u ugodnom razgovoru i s dva kraća zastanka, na kojima smo se opskrbili bazgovim plodovima za čaj, stigli smo do našeg autobusa, gdje su nas veseli dočekali oni što su ostali u podnožju. Bez zadržavanja smo se oprostili od drvosječa i krenuli.

Već smo na Livanjskom polju. Sunce polaganio zalazi. Obrisili planinske ljepotice koju smo danas osvojili jasno se ocrtavaju na jarkocrvenoj nebeskoj pozadini. Ispred Livna, na livadi pored puta, djevojče od kojih 15-16 godina pase stado ovaca. U farmericama je i košulji sa zavrnutim rukavima, a na nogama

patike »Adidas«. Kada nas je primijetila, potrči i načini 4-5 »kolutova — zvijezda« unaprijed. Nije bilo vremena da skrenem pažnju ostalima. Autobus je vozio dalje, a ja se prisjetim jednog davnog susreta sa čobanicama. Od tada je prošlo više od 30 godina. Bio sam pitomac vojno-pomorske akademije. Maršal Josip Broz dolazio je u Split. Akademija je dobiti naređenje da osigurava prugu od Knina do Splita. Moje mjesto je bilo blizu Labina. Čitav dan sam sjedio, zaklonjen grmljem. Poslijepodne naišle su dvije djevojke, čobanice sa stadom ovaca. Glasno su pjevale. Kad su mi se približile, izšao sam iz skrovišta da ih pozdravim. Imao sam namjeru da malo pričam s njima i da ih ponudim kruhom i marmeladom. Ali, i djevojke i ovce, kao da ih je grom pogodio, pobegle su uzbrdo. Vikao sam za njima: »Ne bojte se, djevojke, nisam ja nekakav neprijateljski vojnik, ja sam iz naše mornarice!« Ali djevojke i stado brzo su nestali u šumarku. Bio sam malo razočaran. Plaše me se, želio sam samo malo društva. No, kad sam sam sebe bolje pogledao kako izgledam — bijela mornarska kapa, plava uniforma, bijeli gajtan, opasač s oprtačem i fišeklijama, dugačak bajonet i puška u ruci — rekao sam sebi: E, Bojanu, pa ne ličiš baš na mirnog, druželjubivog momka usred siromašne i kršne Zagore! A sada, nakon punih trideset godina, čobanica na Livanjskom polju pozdravlja fiskulturnim ekshibicijama. Ni Dalmatinska zagora nije više ono što je bila.

Kako si lijepa, naša domovino!

Čovjek i planina

Prof. DRAGAN MANDIĆ

ZRENJANIN

Savremeni čovjek živi između obveza na radnom mjestu i odmora između četiri zida svoje kuće. Rad za plaću, zato što je prisilan, iscrpljujući, parcijaliziran i često potpuno mehaniziran, sprečava skladan razvitak čovjekovih fizičkih i psihičkih moći. On postaje ravnodušan prema vlastitoj djelatnosti, koja i nije pravi život, jer on u njoj i ne živi već samo zaraduje za život koji će početi tek poslije osmosatnog rada. Jednom godišnje on odlazi na obalu mora ili jezera da u izmijenjenom dekoru proveđe dugo planirani ljetni odmor. Takav putnik samo mijenja okolinu ne remeteći svoj ustaljeni način provoda. On ne poznaje romantiku neizvjesnosti i iznenadenja. Na put odlazi bježeći od sivila svoje svakodnevnice, ali sa sobom vuče neizbjježnu dosadu kao svoju sjenku. Brižno sakupljenim novcem kupio je malo vrućeg pijeska na obali mora, moleći se svakodnevno da mu nebo podari sunce od zore do mraka. Sutra će se vratiti svome poslu ali će još dugo ponosno nositi bakarnu boju svoje kože. Uvečer će, uz kolače i čaj, gledati možda s

prijateljima kratki televizijski film o plaži nekog luksuznog hotela.

Ima, međutim, ljudi što od svoga odmora traže više od udobne sobe s pogledom na more. To su zaljubljenici prirode što s rančem na ledima i u društvu prijatelja odlaze u pohode planinskim vrhovima da osjete i dožive čari visina. Srest ćemo ih kako zadivljeno promatraju maglovite proplanke, osluškuju tišinu dolina ili osvajaju strme litice što plaše ali i zadivljuju. Za sreću im je potrebno malo: izvor bistre vode, divokozna na visokoj stijeni ili kita šarenog cvijeća u putotinu kamena.

Planina umije da se razluti, zagrmi i naočlači, ali za sebe ništa ne traži. Ako se uplašite, ona će vam oprostiti, a ako je ostavite, neće se lutiti. Poklonite li joj svoju ljubav, obasut će vas neizmjernom srećom. Jednako će vas prizivati sebi od proljeća do zime. Ne možete je pokoriti, ali ako je ne poštujete, može vas neugodno iznenaditi. Ljubav prema prirodi ne poznaje granice i ne da se opisati. Jednostavno, planina se ili voli ili ne voli.

Dva jutra na Čvrsnici

UZEIR BEŠIROVIĆ

SARAJEVO

»U slutnji, u čežnji daljine,
u srcu, u duhu planine, planine...«
Tin Ujević

Močna planina Čvrsnica. Predio Tise. Ovdje još i danas ima rijetkih i gotovo izumrlih stambala tise. Rano jutro na »Kraljevoj čekici« Tako lovci nazivaju lovačku čeku iznad kuće na Tisama. Mirno i nepomično sjedimo na dryenoj stolici izgrađenoj od grana munika i slušamo tišinu, baš tako! Sve oko nas je tih, kao da je sve mrtvo. Samo ponekad divokozne ili prvi sunčevi zraci obruše kamenje čija se jeka dugo čuje podsjećajući na zvuk razbijenog krčaga. Cvrkut ptica dopire do nas odozdo od potoka. Jutarnji povjetaranec tihu nas miluje i osvježava ugodnim mirisom planine. Gusta bijela magla prekriva dolinu Dive Grabovice i Radave i doseže visoko, skoro do polovine Velikog kuka. Iznad magle šire se poput lepeze stijene Pestibrda, prošarane snijegom, kao i Strmenice oko Hajdučkih vrata.

U toj divnoj jutarnjoj samoći i tišini našu pažnju privuče jedna divokozna. Prišla nam je odozdo, s južne strane, od Radave, naglo je iskočila iz šume i stala na proplanku, očito zbunjena našom prisutnošću. Znatljivo nas je gledala, nekoliko puta zviznula i tapkala nogom, kao da nas je htjela nagnati da se pokrenemo, da damo od sebe znake života. Međutim, mi smo i dalje ostali nepomični, ukočeni, »mrtvi«. Divokozu je ta nepo-

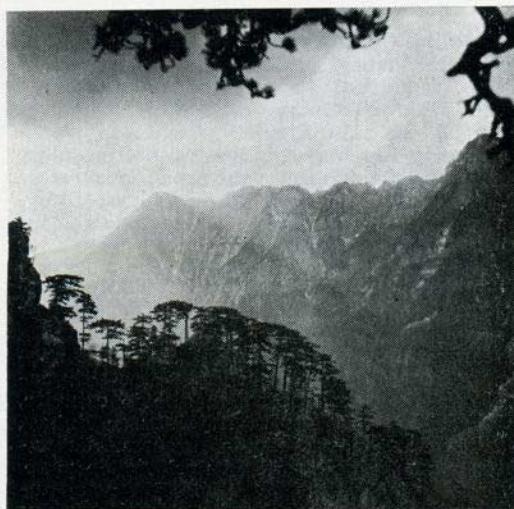
Na Kraljevoj čekici (pozadi Pesti brdo)

Foto: U. Beširović

mičnost uzbudila, pa je učinila nenkoliko koraka još bliže prema nama. Pri tom nas je stalno gledala kao da nas želi hipnotizirati. Naglo je stala i ponovo počela zviždati i tapkati naizmjениčno prednjim nogama. Ponekad se hitro okretala, kao da nekog iščekuje ili traži. Od te hitre i plašljive životinje dijelilo nas je nepunih trideset metara.

Gledali smo se nekoliko minuta oči u oči, ali nama se činilo znatno duže. U jednom času, iako joj nismo dali povoda, naglo se okrenula i u tren oka nestala u šumi, kao da joj je netko signalizirao opasnost koju ona sama nije znala otkriti. Poslije smo od dobro upućenih poznavalaca divokozu saznali da je ona vjerojatno »jurišala« na nas skrećući pažnju na sebe da mi ne bismo primijetili njene mlade. Tapkanjem i zviždanjem ona ih je otjerala od nas. Kao brižna majka sebe je i svoj život izložila opasnosti da bi zaštitiла svoje mlade.

Praskozorje. Lovačka čeka na Žljebu. Planina se budi iz dubokog noćnog sna. Zaglušna buka od jutarnjeg ptičjeg koncerta. Čini nam se da sve pjeva i prati raspjevane ptice. Jutarnji lahor raznosi ptičji pjev i huk moćne planine. Zraci sunca sve živo bude, a potom ubrzo jenjava ptičja muzika. Nježne i lomne stijene obasjavaju prvi sun-

Vidik od Tisa

Foto: U. Beširović

čevi zraci, kao da ih miluju i umivaju. Rezbarena arhitektura Pestibrda, Mezića stijena, Velikog kuka i Crvenka djeluju nestvarno, kao neki začarani dvorci ili nedostizni tornjevi. Naš pogled klizi po stijenama. Oblaci jezde ka sjeveru, u nepovrat. Još je jutro. Još smo bunovni i opjeni ovom ljepotom. Dolje ispod nas stenje suha rijeka Radava pod teretom proljetne sive magle. Iznad nas beskrajno plavetnog neba. Svuda oko nas životopisan mozaik prirode, skladno sastavljenih boja. Naše su riječi i suviše oskudne da bi mogle opisati bogatstvo boja ranog proljeća, sve nijanse i preljeve kojima je isaran ovaj dekor. Čini nam se da su stabla i iglice borova i munika ovog jutra ljepši i drugačiji nego inače. Naš pogled, život i htijenje vezani su za planinu nevidljivim, ali nezamislivo čvrstim nitima.

Zivot je neizmjerno velik mozaik, sastavljen od malih i sićušnih, ponekad nevidljivih čestica. Takav su mozaik draži i ljepote naših planina.

Ali ljepota umire prije svih. Ljepota umire prije ostalih.

Lovačka čeka na Zljebu

Foto: U. Beširović

Proljetna nit

RAJKA BLAŠKOVIĆ
OGULIN

Zacaklilo se sunce u Klekovoj kosi. U svakoj je vlasti zadrhtala iskra, jedan sitan plamen ovičen životom. Prosula se zlatna rosa umivajući hladnoću klečkih obrazu, milujući mu tisučljene bore, topeći tugu pod svojom toploim blistavošću. U svaku poru kamenog, dragog lica ulepršao je plamičak i zastao duboko u tami, oživljavajući sjene tajnovitih dubina. Rascvale se Klekove oči zelenilom upijajući toplinu sjajnog jutra, razlistale se svjetlošću duboke kamene zjenice.

Nova se nit utkala u znane nam staze. Propjevale stijene nekim novim glasom, zaledljivali se zvukovi u nepoznatom skladu. Zabrudnale pećine, zažuborile dubine neoslušnutim tonovima, stapanjući se u golemu himnu života, tajnovitosti i ljepote. Zvonko se raspršili svježi mirisi neke znane, već dugo neokušane bliskosti, lakoćom prodri u neosvojive labirinte podsvijesti, budeći u nama nedozivljena sjećanja i tople, nepoznate slutnje.

Uskomešane su i izgubljene misli u prostranstvima takve ljepote, misli naučene na ograničenost i zatvorenost svakodnevnih običaja i radnji. Te često velike i sjajne misli vodilje ovdje su tek sitno zrno bezvrijednosti izgubljeno u bujicama dojmova i osjećaja.

U nama izviru osjećaji, huče, propinju se, vriju i kipe, osjećaji topline i neslućene snaće. Miješa se potoći naših uzbudjenja s golemom rijekom emocija što zaglušjućom tišinom izbjiga iz svake pukotine probudenog kamenog bića. Miješaju se taj potoći i ta rijeka, vrijući divljinom i neiskvarenošću, stvarajući atmosferu toplog magnetizma, pretvarajući prostor između nas i Kleka u golemu paletu razumijevanja. Stapaju se čovjek i priroda u nejzinom vrtlogu obostrane radosti čineći najpotpunije i najnevinije biće.

U mekoj zemljini stopi. Otisci donova onih što sa čežnjom pohrlili su već ka znanom, ali uvijek novom Kleku. Zrači iz tih stopa ljubav, privrženost ljudskog bića ovom gordom kamenom divu i upravo se u tom topлом prijateljstvu krije najveća ljepota.

Kroz lišće izvirle bezbrojne glavice visibaba. Ponose se svom raskoši svoje bjeline i leljuja taj ponos nad njima poput nevidljive krune. Kroz to taho, očaravajuće cvjetno bespuće vijuga staza kao rijeka, odnoseći stope.

Nova se nit utkala u sure klečke stijene, zasvjetlucala u fijuku vjetra, okitila pusta stabla, isărala vlažnu zemlju. Nit svježa, mirisna i nova. Nit proljeća.

LED, SREĆA, KOB

EDIN DURMO

ZENICA

Sada nosim ovu uspomenu na licu. Gorku i nemilu. Moglo je biti i gore, neki kažu. Moglo je. Već treći put mi se guli crna koža obara. Ljiljanovo ulje je melem za moju ranu. Rana će proći. Sjećanje ostaje...

Možel li Drago? — nadvikujem se s vijavicom i pokušavam da uočim Draginu siluetu

u gustoj magli. Puna dva sata bauljamo uz **zasnježenu** stijenu, a kao da se nismo makli. Kojih stotinjak metara je ispod nas, a isto toliko nam otrlike predstoji do izlaza iz stijene. Zavučen u pukotinu između snijega i stijene, brinem se kako ćemo dalje. Utrnuli prsti su razlog za brigu. I hladno lice. I ovo nevrijeme. Hoće li ikada prestati? Kao da su se udružili svi vjetrovi ovog svijeta i nastoje da zbrisu dva mučenika. Snježna prašina mi se zabada u oči, začepljene nosnice i usta. Postaje nesnosno. Pokušavam glavu zakloniti dublje u pukotinu, ali mi pomisao na Dragu to ne dozvoljava. Vidim ga malo bolje. Došao je do onog smrznutog busena i izvrće »svrdlo«. Drugdje se nije moglo ni staviti. Pola metra pršica prekrilo je sledeću stijenu i zemlju. Hajde, Drago, brže, mislim u sebi dok me podilazi jeza od hladnoće i nekog unutrašnjeg nemira. Koliko li

ćemo još ostati u smjeru? Opet je na mene red. I pored sve muke, došlo mi je da se smijem ugledavši Dragino lice. Pravi snježni čovjek. Obrve, trepavice, brada, sve je smrznuto. Na licu mu se lomi ledena kora. Druže moj, ne daj se! Proći će to. Pa ni ova stihija nije vječna, ne daj se.

Gorčina mi se ponovo navlači na lice. Strenja mi uvija srce. Zgrčeni prsti nesigurno hvataju cepin i čekić. Citavo tijelo mi je zamrlo. Preda mnom je velika strmina prekrivena zlokobnom bijelom prašinom. Vjetrušina je kovitla. Nosi mi je u lice, jedva dišem. Samo da se ne pokrene, razmišljam. Komam tunel kroz tu prašinastu masu, a ona pada na mene. Rukom razgrčem snijeg, dok dereze nesigurno grebu po glatkoj stjenovitoj ploči. Tražim oslonac za cepin, rupu za klin, led za »svrdlo«, bilo što, samo da se izbavljam. Ali kao da je i ova stijena protiv nas. Sve je glatko i oblo. Nigdje oslonca za ruku. Izdaje me snaga. Milim uz strminu. Milimetar po milimetar, dok oko mene sipe snježni curci. (Samo da snijeg ne krene!) Prše duboko dolje u bezdan, u bijelu, neprozirnu dubinu, koja kao da je dio nekog drugog svijeta, nestvarnog, bijelog, monotonog. Nekog svijeta iz sna.

Sam sebi ne vjerujem da sada, u ovom trenutku, dok se borim za bijedni život, osim kojeg ništa drugo nemam izgubiti, da se sada sjećam tako nevažnih, ali toplih i nježnih stvari, događaja koje sam davno prije izbrisao iz sjećanja, ljudi koje skoro i ne poznajem. Sve se to nagomilalo u meni. Hoće da pukne. Misli lete fantastičnom brzinom. Neuhvatljive su.

Ponovo se vraćaju na stijenu, smjer, na Dragu i mene... Vraćaju se na ideju o probijanju smjera kroz stijenu koju još nitko nije penjao*. Biti prvi. Divno. I ludo. Uže i omče se lede. Podsjecaju me na neku ledenu sajlu. Samo da izademo, samo da izademo, samo da... Brzina misli, snježna prašina, bjelilo, sve me to tjera u obamrlost. San i tama mi se navlače na oči. Samo da izdržimo, tko zna po koji put. Drago moj, što li ti sad misliš? Sigurno ti je jako hladno. Zavuci se, Drago, u pukotinu, zavuci se! Izaći ću ja već. Nije to teško druže. Navikli smo mi...

Drago je sa svojim mislima dolje, na drugom kraju ledene sajle, u bijelom bezdanu, u drugom svijetu. Svaki smo sada svijet za sebe, a opet jedno. Jedno veliko i ništa i sve. Živimo jedan za drugog. Borimo se. Jedno

* Edin Durmo i Drago Perić — »Smjer za 4 GEGE« — januara 1981.

je u nas srce. Drago, druže, izdrži! Mogu ja, ne brini. Teški, sleđeni kapci padaju mi na oči. Tisuće ledenih iglica nanose mi bol.

Osjećam pod derezama čvrsto. I cepin se zariva čvršće. Kao nekad kada smo uživali u ledu, čistom i toplo. Toplom jer smo ga htjeli, jer nije bio protiv nas. Drago, naša je, naša je! Bubnja mi u glavi. Ispred mene je dva metra vertikalne stijene. Još samo to i nema više. Gore je nebo, svijet za sebe. I ono je bijelo. Ne, nema neba, samo bjelino, gore, dolje, svuda oko mene. Bijelo, pa opet bijelo. Vjetrušina odnosi zrak ispred mojih usta koja ga traže jer mi je potreban. Zrak, pluća mi se nadimlju. Život. Živjeti treba. Ići dalje. Voljeti treba, kao što vole nas...

Mučim se u stijeni. Ne brini, Drago, ne dam se ja. Znaš ti nas, Drago, djeca smo mi planine, zar ne? Dva metra kao vječnost. Hajde, stijeno, ne muči me više. Pukni, stijeno, primi moju gvožđuriju u sebe. Pusti da te ranim. Nas radi, stijeno. Stijeno, radi svih

drugih koji nas vole i koji nas žele. Pusti krik, stijeno. Krik od bola koji ti nanosim zarivajući u te svoj klin, cepin. Ubijam te, stijeno, kao što ti ubijaš mene, kao što ćeš ubijati druge koji će doći...

Izišao sam na stjenovitu glavicu s koje je vjetar zbrisao sav snijeg. S druge strane nazirem sedlače, a iza njega visoravan, nepreglednu i bijelu. Opet bjelina. Nabacujem omču na glavicu i zovem Dragu, ali glas mi se gubi u beskraju, odnosi ga vjetar. Drago, druže moj, hajde, kreni. Ovo je nas dan, ovo je naša stijena. Sve je naše. I ova planina, i ova glavica što je šiba vjetar. I ovo bjelilo. I bjelilo je, Drago, naše. Treba živjeti, Drago. To treba znati, a mi znamo. I želimo. I volimo. Volja je važna koliko i ljubav. Ona nas održava u životu. Ona nas go ni naprijed.

Hajde, kreni Drago, brate moj, ovo je naš dan.

Od Rosopanjeka do Kičnera

RUDO STARČ
KARLOVAC

Kičner! Jeste li čuli za Kičner? Hm, za Kičner. Riječ prolazi, skreće, zastane, odzvanja negdje u dubini mozga, Kičner.

Napuštamo usnuli Karlovac s njegove četiri promrzle rijeke, u maglovito sjećansko jutro. U aleji, dvije stotine godina stare platane iz doba maršala Mormonta, jedini živi svjedoci francuske Ilirije, ispraćaju nas nijemo.

Gornje i Donje Stative, Bezjaki, Netretić. Račvište puteva za jug prema Rijeci i Sloveniji na sjever. Vozimo prema jugu. Na desno prema zapadu kroz niske oblake vidi se brdovit i usamljen plato Rosopanjeka, obrastao brezicima i bukovim šumama. Tanka koprena snijegova, stopljena sa sivilom oblaka, pokriva strmine, šume, kuće, cestu.

Kod Ladešić Drage skrećemo desno na bijelu cestu koja se u zavojima uzdiže između smrznutih šljivika, voćnjaka i livada. Ulazimo u bukovu šumu. Pogledam na sat. Vozimo se tek dvadeset minuta od Karlovca. Kažu Karlovčani da je ovo sve Brajsko. Lopasic je tvrdio da ovde žive potomci ilijskog plemena Breuci. Tko bi znao što je istina.

Još nekoliko zavoja i evo prvih kuća Planine, pa onda Rosopajnik, zatim Kunići. Zauštavljamo se. Otuda dalje pješke. Sa strane vidimo duboke svježe tragove »šlajsanja« trupaca odozgo s Rosopanjeka. Uspinjemo se južnom stranom Rosopanjeka između dubokih vrtača, polegnute bujadi, smrznutog snijega i stijena.

Dolje, dvjesto metara niže u kanjonu, huči ledena i tamnozelena stješnjena Kupa. A

preko Kupe je Bela Krajina, nekad banovina Slavonska, u XIII stoljeću za kralja Andrije pripojena Kranjskoj. Nasuprot nas su sela Marindol, Bojanci, pa Črnomelj. Marindol je jedino selo u Kranjskoj koje je pripadalo Vojnoj Krajini. Bojanci, selo gdje su našli utočište prebjезi čak od Bojane, zadražalo je još uvijek svoje stoljetne običaje i govor. Stižemo poslije kraćeg uspona u Pavičice. Tražimo kuću gdje dim izlazi iz dimnjaka.

— Dobar dan. Mi smo iz Karlovca...

I razgovor počinje.

— U našem selu žive samo tri numere. Nešto je slično u Kunićima, Rosopajniku, Baćićima, svuda. A kaj ćeće gore? Lovci su već šli gore na divlje svinje. A vi? Da hodate?

— Žena klima glavom. — Pazte se Tičkovicu. Tam je velika jota. U nju je jednom škopac pal i kod Ozlja se vrnul van.

Ostavljamo Pavičice i krećemo kroz projerđeni brezik prema vrhu. Snijeg je isaran, tragovima zečeva i divljih svinja. Mir, tišina, magla ili oblaci. Eh, da je lijepo, vidjeli bismo kô na dlanu Geru, Vodenicu, Mirnu i Kočevsku goru, Gorski kotar. Ovako ništa. Ulazimo u gusto bukovu šumu. Iznad nas proleti bešumno velik jastreb. Iz šikare pojavi se žutosmedi lovački čukac, onjuši nas, te veselo mašući repom nestane u ovom bešpuću.

Odjednom do nas dopru zvukovi crkvenih zvona, nekako muklo, hrapavo, lijeno, tamo od Bele Krajine. Podne je. S ove strane Kupe zvona ne zvone. Nema tko da zvoni. Na vrhu smo Rosopanjeka (482 m). Brezova šu-

ma zamijenila je bukovu. Magla je, snijeg i prohladno. Nastavljamo prema Goljaku (453 m), pa onda strmim obroncima prema ka-njonu Kupe, tristotine pedeset metara niže.

Uzimamo u selo Mrzljake. Kuće zidane, drvene, sa škopom ili crijevom pokrivene, na-kriviljene ili uspravne, ali zatvorene. Prola-zimo kroz bezivotno selo. Tražimo tragove ljudskih stopala u snijegu i dim. Kako se čovjek neobično osjeća, kao da te stalno netko prati očima iza prozorskih stakala. No to je samo varka. Pojavljuje se dva psića, za-režali te nestali iza kuće.

Pred jednom kućom mnoštvo tragova i dim se izvija iz dimnjaka. Kucamo na ulazna vrat-a. Pojavljuje se žena srednjih godina. Po-zdravljamo se i počinje razgovor, neposredan i stvaran.

— A, kuda bumo išli? U Kičner nedem. Znate u našoj numeri živilo je 25 glava. Skoro svi su u Kičneru. I ova hiža prek, i ona tam-o, i ona iza, i ona dolje i... Svi oni žive u Kičneru. O, da, svi bi rad došli nazaj 'iz Kanade.

— Vite tam prek Kupe — pokaže rukom na izduženi tvornički krov u pravcu Bele Krajine — v Adlešići gradi se tvornica. Eu bilo posla ovo leto. Da nam bar općina po-pravi skelu na Kupi. Išli bi tam delat, a ovak ništa. Žakanje i Karlovac su daleko.

— Za rata je ovde bilo mirno. Svud su bi-

li partizani. U Kunići smo održali prvu konferenciju AFŽ za kotar Karlovac. U Mrzljaki smo delali partizanske novine.

— A, ovi cucki! Kaj ste ih čuli kod one hiže? Tamo vatrogasci imaju svoju skupštinu. Nema ih puno, al' svako leto u siječnju se sakuplaju.

Odlazimo u kanjon Kupe prema hučnoj tamnozelenoj rijeci. Zastanem, dok Zdenko nastavlja sramaženje. Pomislim, pa što ovi vatrogasci gase, kad u selima nema skoro živog stvora da naloži vatru, da se dim vidi?

Ostavljamo ovaj turobni kraj. Auto skaku-će po kamenitoj smrznutoj cesti. Spuštamo se u Ribničku dolinu. Već smo na asfaltnoj cesti. Smjenjuju se uz cestu jedna kuća lje-pša od druge. Kroz zatvoren prozor automo-bila čujemo ciku i viku djece koja se kližu po smrznutim barama. Struji nov život. Ovdje u Žakanju je sagrađena tvornica. Radi se već u dvije smjene. Ranije samo u jednoj. jer nije bilo dovoljno ljudi. Sa desne strane, u kasno poslijepodne, gube se u magli strme i šumovite padine Rosopanjeka, Goljaka, i Lipnika. U njihovim njedrima ostadoše sak-rivena već bezivotna, napuštena i turobna se-la, gdje tinja još tek poneka tvrdoglavu du-ša.

Možda je i tamo u Kičneru, preko »Velike Bare«, također tako tužno.

Vezni putevi i transverzale

NOVOSTI NA KAPELSKOM PLANINARSKOM PUTU

Međudruštveni Odbor PD »Vihor« i »R. Končar« iz Zagreba za nadzor KPP uložio je velike napore da ga učini što atraktivnijim, sigurnijim i ugodnijim. Kako bi se uklonile tzv. povratne točke (Vrbovska poljana — Bjelolasica) te izbjeglo hodanje cestom (Planu — »13 km«), položene su dvije nove staze.

Istražen je i ureden novi izlaz na vrh Samarskih stijena. Od Plane valja poći oko 1.5 km Pe-govom stazom prema Jasenku, a zatim širokom šumskom cestom skrenuti udesno i na vrh Samarskih stijena. Time je uklonjena nelogičnost ranije obavezognog povratnog puta Ratkovo sklonište — Vrh i natrag. Novi put je veoma atraktivn a prolazi kroz predjele do sada planinarskoj javnosti nepoznate.

Također je istražen i u cijelosti ureden tzv. grebenski put po Bjelolasici. Od Kule (vrh Bjelolasice) treba se vratiti do odvojka za Vrbovsku poljanu pa nastaviti grebenom u pravcu Gomirkoviće još oko 15 min. Neposredno prije uspona na drugi najviši vrh Bjelolasice valja skrenuti udesno i novi izgradenom serpentinom spustiti se na cestu Begovo Razdolje — Jasenak, presjeći cestu i širokim šumskim putem izbiti na cestu Vrbovska poljana — Ravnica, Okruglica. Dalje lijevo oko 800 m pa na jakom raskrižju u desno. Nakon 100 m izlazi se na dolinu Okruglicu. Ova dolina je pravo otkriće. Obrasla je djelom crnogoricom, a sredinu joj krase dva jezerca (ponikve) puna vode. S jih kraja doline pruža se diyan vidik na glavno bilo Bjelolasice. I ovaj predio do sada nije bio poznat planinarskoj javnosti. U nastavku put ide preko jezera vodno klanca i spušta se iznad potoka Palirova voda (pitka). Nakon svojih 400 m

izlazi na Begovu stazu, kojom valja ići oko 100 m desno prema Planu, a zatim lijevo sve do spoja naprijed opisanog puta za vrh Samarskih stijena. Sve novo izvedene staze odlično su označene i providene smjerokazima. Pri izgradnji serpentina sudjelovali su članovi PD »Vihor«, PD »R. Končar« i PD »Sutjeska«, svi iz Zagreba. Ovom dionicom u cijelosti je izbjegnuto vraćanje na dionici Vrbov-ska poljana — Kula i natrag, a pruža nevidene pri-zore i užitke.

Unatoč tome što su uredene nove dionice puta, ostaju i one od prije, što putu daje draž raznoli-kosti.

Nadalje je Odbor ishodio zakup kuće pokojne bake Anke Komadina u Viništu i priveo ga svrsi. Pod rukovodstvom Muricija Tudine iz PD »Vihor« kuća je adaptirana u planinarsko sklonište otvor-enog tipa. Ima 12 ležajeva, peć, drva, vodu i ve-liku terasu s krasnim vidikom na Klencvicu, Jadran i otoke. Kako je od mora udaljeno svega 40 min. veoma je pogodno za planinarsko ljetovanje.

Budući da je prvo izdanje vodiča-dnevnika KPP rasprodano, Odbor je inicirao drugo izdanje. Pisci, dr. Zoran Gomzi i pisac ovog članka s puno entuzijazma i volonterski su pripremili za tisak novo izdanje i ovih dana je pušteno u prodaju. U novom izdanju prihvaćene su primjedbe planinara upućene Odboru ili unijete u knjige doj-mova. Provđeno je novom, veoma dlobrom kartom, koju je izradio dr. Zoran Gomzi. Vodi se može nabaviti u PD »R. Končar«, Zagreb, Fallerova Šetalište 22 ili PD »Vihor«, Zagreb, Basaričekova 8. Cijena je 100 din i poštarnina, ako se šalje poštom. U Zagrebu se može nabaviti u knjižari »Mladin-

ska knjiga» na trgu Bratstva i jedinstva. Vodič je obuhvatio i opisao sve novovozgradene puteve.

Marijivi članovi PD »Velebit« iz Zagreba aktivno rade na izgradnji nemarom spaljenog Ratkovog skloništa, pa je za očekivati da će uskoro ova važ-

na točka biti u cijelosti osposobljena. Cijeli KPP je prekontroliran i osiguran novim oznakama.

Preporuča se planinarima posjet Velikoj Kapeli ovim izuzetno lijepim planinarskim putem.

Zelimir KANTURA

SUMADIJSKA TRANSVERZALA

Na dan 28. juna 1980. godine svećano je u Arandelovcu otvorena Planinarska transverzala »Sumadijska partizanska staza NH Dušan Petrović-Sane«, koju drže PD »Komgrap« — Beograd i »Bukulja« — Arandelovac. Poslije napisa u »Našim planinama« porastao je interes za nju. Želja nam je da se što većem broju obilaznika omogući posjet Sumadiji, odnosno planinama Kosmaju, Venčacu i Bukulji kroz ovaj prikaz transverzale.

***

Transverzala je podijeljena u tri dionice, duga je oko 70 km i može se laganim hodom proći za 3 dana, obilazeći svaki dan po jednu dionicu. Počinje u selu Guberevcu kod Barajeva. Idući dolinom rječice Pruten, pored nekadašnjeg nalazišta rude olova i cinka, koju su vadili još stari Rimljani, planinarskog doma PD »KOMGRAP« (još je u dogradnji-adaptaciji), prelazeći potoke, krećući se blago zatalasanim stranama Kosmaj-a, obilaznik dolazi u selo Dučinu, poznato iz prve pobjede tek formirane I sumadijske NOU brigade i strašnog poraza četnika u oktobru 1943. Povezujući sela i zaseoke na putu Barajevo — Sopot staza se spušta u selo Rogaću, nastavljajući do starog manastira Tresije, odmarališta radnika PTT i spomen-kosturnice boraca iz I svjetskog rata. Pošto se posjeti planinarsku kuću PD »Zlatara« iz Beograda i stavi žig u novom hotelu »Kosmaj« stiže će se do spomenika Kosmajcima u NOB-i na vrhu ove planine (628 m), gdje je i kraj I dionice (7 sati umjerenog hoda).

Zigovi kontrolnih točaka nalaze se: K 1 u kući Tome Vićentijeviću (s. Guberevac); KT 2 u kući Živorada Jankoviću (s. Guberevac); KT 3 u kući Sofije Manojlović (s. Stojnik); KT 4 u kući Milivoja Ivkovića (s. Dučina); KT 5 u Poljoprivrednom preduzeću »Kosmaj« pogon »Dučina«; KT 6 u kući Milivoja Pavlovića (s. Rogaća); KT 7 u manastiru Tresije; KT 8 u hotelu »Kosmaj«; KT 9 u Odmaralištu radnika PTT službe.

Druga dionica kreće se obroncima Kosmaj-a od sela Rogaća ka ustaničkom Orašcu, odakle su početkom prošlog vijeka (1804) ustanici porobljeni Srbije posli u višegodišnju borbu s Turcima. Vodi blagim padinama čas naviše a čas naniže, pored imanja vrijednih poljoprivrednika sela Velike Ivanče, Misače i Ranilovića, dobrim seoskim putem koji je, i ako bez tvrde podloge, pogodan za pješačenje. Na ovom dijelu prolazi se kroz mlade šume bukava i bagrema što je posebna draž u toplim danima kasnog proljeća, ljeta i rane jeseni, kada se preporučuju masovniji posjet. Gostoljubivi seljani ponudit će obilazniku raznovrsno voće i mlječne proizvode.

Obilaznici će se spustiti u Marićevića jarugu u Orašcu, gdje je 1804. održan sastanak vojvoda,

TRANSVERZALA

knezova i videnijih ljudi Srbije, donijeta odluka o dizanju ustanka na Turke, a Karadorda Petrović izabran za vodu pobunjenih raje. Od spomen-ploče i lika Karadorda, obilaznik će nastaviti, prateći markaciju, u pravcu Arandelovca preko brijeza Preseka, Pred ulazom u grad, u zaseoku Boškovića kraj, je spomenik trojici palih hercua Sumadije, koji su početkom 1944. dali svoje živote u borbi sa Nedićevcima. Spuštajući se niz Preseku pored vinograda i šljivika transverzalac će stići do benzinske pumpe »Jugopetrola«, gdje je posljednja kontrolna točka II dionice (ukupno 7 sati). Kontrolne točke su ove: KT 10 u kući Ljubivoja Stojanovića (s. Rogaća); KT 11 u kući Obrenu Milovanovića (s. Ranilović); KT 12 u kući Novaka Milinkovića (s. Ranilović); KT 13 u kući Ratka Vasiljevića (s. Orašac); KT 14 u stanu svećenika orašačke crkve (kod Marićevića jaruge); KT 15 u kući Miodraga Živkovića (zas. Boškovića kraj); KT 16 u benzinskoj pumpi »Jugopetrol« Arandelovac; KT 17 u stanicu milicije Arandelovac.

Staza III dionice vodi obilaznika kroz izvanredan park Bukovičke banje, obogaćen s više od 50 skulptura od bijelog venčackog mramora što su ih oblikovali umjetnici iz naše zemlje i inozemstva. Blagim usponom zavojitom stazom, koja krivuda kroz mladu šumu, stiže se za 45 min. do vrha Bukulje (Stolice 696 m). Od stаницe Hidrometeorološkog zavoda Srbije transverzala okreće na istok u pravcu Venčaca do koga se stiže za oko 3 sata. Vodeći vijencem koji spaja ova dva masiva Rodopskog sistema, planinar će uživati u pogledu na Rudnik i Bukulju na zapadu, Kosmaj na sjeveru i Oplenac na sjevero-istoku veoma lakim usponom od nepunih 10 min. od podnožja dolazi se do vrha Venčaca (658 m). Da se transverzalac ne bi izlagao opasnosti od miniranja u rudniku mramora u blizini, staza daleko zaobilazi dnevni kop, da bi poslije pola sata izlazi na asfaltni put kod portirnice rudnika i sela Zabrežja u podnožju Venčaca. Od sela Zabrežja za pola sata stiže se do Memorijalnog kompleksa u kome počiva organizator ustanika i sekretar CK KP za Kragujevac i Arandelovac 1941—1944, Dušan Petrović. Obilaznik još ostaje da ode do benzinske pumpe »Jugopetrola« i stavi posljedni žig u dnevnik i tako završi hodanje kroz Sumadiju od podnožja Kosmaj-a do sela Banje na domaći Arandelovac.

Kontrolne točke III dionice su: KT 17 stаницa milicije u Arandelovcu; KT 18 stаницa HMZS (kota 696); KT 19 spomenik NOB-i na Dugajlji pod Venčacem; KT 20 vrh Venčaca (658); KT 21 Partizanska česma; KT 22 Rudnik mermara (portirnica); KT 23 Memorijalni kompleks Dušan Petrović-Sane; KT 24 Benzinska pumpa »Jugopetrol«.

V. Jovanović

OBIŠLI TRANSVERZALU »PO PLANINAMA SR HRVATSKE«

285. Drago Mihaljević, »Rade Končar«, Zagreb
286. Bernard Margetić, »Zagreb-matica«
287. Neven Svetec, »Mosor«, Split
288. Nevenka Barbutov, »Velebit«, Zagreb
289. Zlatko Lazić, »Velebit«, Zagreb
290. Slobodan Krajić, »Zanatlija«, Zagreb
291. Danko Knežević, »Japetić«, Samobor
292. Višnja Knežević, »Japetić«, Samobor
293. Boris Blazun, »Bitoraj«, Zagreb
294. Darko Novinc, »Željezničar«, Zagreb
295. Ivo Jerićević, »INA-inženjering«, Zagreb
296. Smiljka Fajdetić, »Japetić«, Samobor
297. Antun Somek, »Kalnik«, Križevci
298. Zora Somek, »Kalnik«, Križevci
299. Zeljko Somek, »Kalnik«, Križevci
300. Edo Pavšić, »Zanatlija«, Zagreb
301. Josip Antončić, »Zanatlija«, Zagreb
302. Erna Baretic, »Željezničar«, Zagreb
303. Zvonko Baretic, »Željezničar«, Zagreb
304. Antun Premer, »Zagreb-matica«
305. Suzana Desnica, »Željezničar«, Zagreb
306. Marin Desnica, »Željezničar«, Zagreb
307. Zorica Sirotić, »Željezničar«, Zagreb
308. August Mravlja, »Željezničar«, Zagreb
309. Franjo Baba-Barac, »Rišnjak«, Zagreb
310. Branimir Golubić, »Japetić«, Samobor
311. Popovac Goran, »Željezničar«, Zagreb
312. Rudo Cus, »Željezničar«, Zagreb
313. Dragan Konestra, »Željezničar«, Zagreb
314. Ivana Stipetić, »Željezničar«, Zagreb
315. Milan Dijačić, »Dubovac«, Karlovac
316. Nada Dijačić, »Dubovac«, Karlovac
317. Tomislav Pavlin, »Željezničar«, Zagreb
318. Mislav Pavlin, »Željezničar«, Zagreb
319. Domagoj Pavlin, »Željezničar«, Zagreb

Ledenica kod Resanovaca

Prof. KRUNOSLAV MILAS

ZAGREB

— Posjetite pećinu Ledenicu — zove nas natpis uz cestu.

— Da skrenemo? — pitam Ivu.

— Skrenimo — odgovara on.

Napuštamo magistralnu cestu Drvar — Knin na sedamnaestom kilometru od Drvara i skrećemo desno na makadamski put. Prolazimo kroz selo Resanovce. Nakon tri kilometra skrećemo desno i začas smo na kraju ceste.

Dočekuje nas parkiralište, gostonica i napušten vagon domišljato preuređen u proda-vionicu ulaznica i materijala vezanih uz Ledenicu. Kupujemo karte i spuštamo se strmim stepeništem na dno vrata gdje su željezna vrata i velik natpis »Ledenica«. Dok silazimo, za gole nas se ruke lijepi hladnoća što prodire iz špilje. S grupom posjetilaca skupljamo se oko vodiča.

Grafovsko polje smjestilo se na nadmorskoj visini od 800 metara. Okružuju ga planine Ilica, Šator i Dinara. Jedna od kraških specifičnosti tog polja jesu speleološki objekti: Ledenica, Skakića pećina, Čadava pećina, Vodena pećina, ponor Struge i Sabljica jama. Poredani su uz sjeverozapadni i jugoistočni obod polja, u području starih ponorskih zona. Najstarija po postanju i najbogatija nakitom je Ledenica, koja je jedina i uređena za turističke posjete, premda ni ona nije u potpunosti istražena. Druge su špilje manje i nakitom siromašnije; Vodena i Čadava pećina imaju nekoliko interesantnih nakupina nakita, a pogodne su za turističko-istraživačke izlete iskusnijih posjetilaca. Budući da se naše

speleološko iskustvo još nije dovinulo do tog stupnja, odlučili smo posjetiti samo Ledenicu.

Kompleks Resanovačkih pećina (prema selu u čijoj se okolini nalaze) prva je istražila speleološka grupa Društva istraživača iz Valjeva na čelu s prof. Radenkom Lazarevićem 1977. i 1978. godine. Tom je prilikom Ledenica i uređena za turističke posjete, a izdana je i prigodna publikacija »Resanovačke pećine« s detaljnim opisima, crtežima i fotografijama. Znajući da time istraživanje nije iscrpljeno, autor prof. Lazarević ističe da su svi istraženi speleološki objekti tek ulazni putevi u jedan širi speleološki kompleks koji je izgradila ponornica Prastruga i ostale vode Grahovskog polja, a koji je vjerojatno jedan od najvećih u Jugoslaviji.

— Pričekat ćemo Vas na ulazu ako želite otici po toplu odjeću, — upozorava nas vodič.

— Ma jest hladno, ali možemo — kažem hrabro.

— Pa kolovoz je — podržava me Ivo.

Udosošmo u špilju uz vodičovo slikjanje ramenima. Nikome više ne savjetujem da pade u Ledenicu na temperaturu od 6°C lagano obučen. Danas znam kako je.

Upunka dužina istraženog dijela špilje je 697,5 metara; širina glavnog kanala kreće se od 2 do 40, a visina od 1 do 25 metara. Ledenica ne zapanjuje svojim dimenzijama (trideset puta je manja od Postojnske jame), već izuzetnom koncentracijom pećinskog nakita velikih dimenzija i prvorazrednog kvaliteta kojim nadmašuje čak i Postojnu. Prema vrstama nalazimo ovdje stalaktite, stalagmite, pećinske stupove, saline, ponore i drugo. Po dimenzijama prevladavaju masivni i visoki oblici koji dosežu visinu i od petnaest metara. Po boji nakit varira od crne i sive, preko okera, do sasvim bijele boje. Kako istražitelji ističu, posebno je vrijedan i rijeđak svjetlucav nakit od kristalnog kalcita.

Ledenica se sastoji od trinaest dvorana, koje su dobile imena prema svojim prirodnim karakteristikama, iz narodne predaje ili iz izuzetno bogate nedavne prošlosti ovog kraja.

Dok se spuštamo kaskadnom ulaznom dvoranom, oči nam se navikavaju na polumrak i svjetlo koje daje poseban ton okolini, ovisno o tome kako je postavljeno. U toj se dvorani u zimsko doba oblikuju najrazličitije figure ledenog nakita, po čemu je špilja i dobila ime. Kroz sada praznu dvoranu stižemo do Uroševe kapije, postavljene na ulazu u drugu dvoranu prije petnaestak godina, da bi se prirodni nakit špilje što bolje zaštitio. Ulazimo u najveću dvoranu Ledenice, dugaku 132, široku do 40, a visoku 25 metara.

Zbog pretežno tamne boje i neobičnih, bajkovitih oblika nakita nazvana je »Tamni vilajet«.

A nakit? Okružen dvjema velikim nakupinama s obje strane puta (— Kule stražare — kaže vodič), pred nama se odjednom uzdiže golem gromadasti stalagmit, zastrašujuće sablastan u igri svjetla i sjena. Baščelik. Primjereno ime za oblik koji je i dolutao iz neke bajke.

Ostavljamo iznenađeni tog vjećnog čuvara i prolazimo pored likova deve i njenog vodiča, kao rukom isklesanih. — Karavan — kaže naš vodič i nastavlja dalje bez zadržavanja, a u nama ostaje neizrečeno pitanje tko je znao imenom tako dobro pogoditi izgled svake od tih figura.

Lubanja, Crna pagoda, Perjanica, Baldahin, nabralja vodič imena nakita u prolazu a mi se divimo žaleći što oči ne stižu pratiti korak. Ipak, najviše nas zadivljuje Začarana šuma, niz stupova i stalagmita visokih i do šest metara, a izrazito tamne boje, unutar kojih se izdiže bijela figura Vile planinke. Kontrast boja, izuzetna vitkost i izradenost nakita zaista zapanjuju.

Prolazimo dvoranom IV. krajiske brigade, a onda Mramornom dvoranom nazvanom tako zbog bijelomramorne boje nakita. Etažnim rezbarijama figura i ljepotom našu pažnju posebno zaokuplja neobično lijepa Štafethna palica.

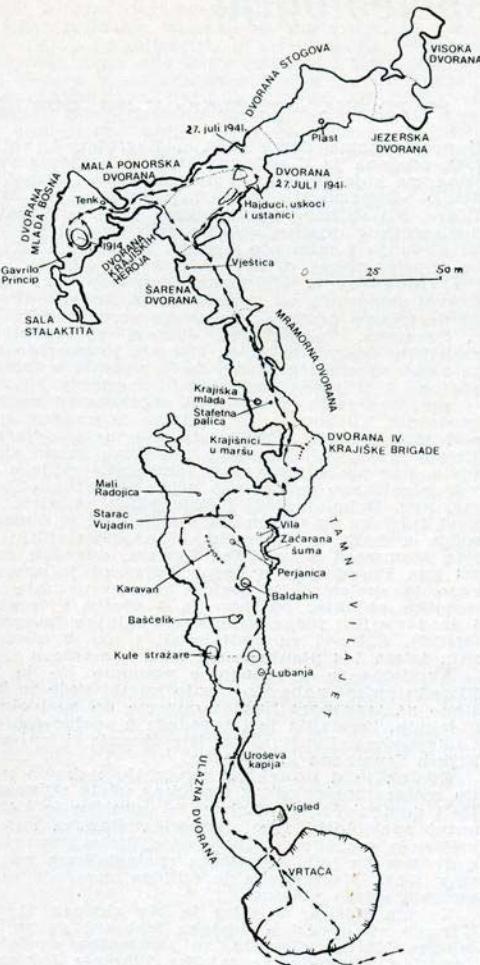
Nastavljamo Šarenom dvoranom i Dvoranom krajiskih heroja kroz sve bujnije oblike nakita da bismo stigli u dvoranu simbolično nazvanu »27. VII 1941«, gdje se nalazi i istoimena kamena kompozicija nazvana tako u čast Dana ustanka naroda BiH. Gledamo pred sobom impozantan pečinski stup sastavljen od niza vitkih bijelih stupova isprepletenih draperijama. Dok nam vodič tumači sličnost sa zastavama koje lepršaju na vjetru, nama zastaje dah pred fenomenom prirode, tim nenadmašnim skulptorom kome nitko nije ravan, koji zna sve i može sve. Podatak da je ta kompozicija ujedno i amblem cijele Ledenice, bio nam je zbog njezine ljepote sasvim razumljiv.

Dok oprezno nastavljamo putem popločanim daskama, s desne nam strane ostaju Dvorana stogova, Jezerska i Visoka dvorana, smjer daljem istraživanja Ledenice.

»Mlada Bosna« je ime dvorane u koju ulazimo, a kojom dominiraju masivan stalagmit sfernog oblika, crvenkaste boje, nazvan »1914« i monumentalni stup visok preko osam metara, »Gavrilo Princip«. Zadivljeni impresijama iz posljednje dvorane, vraćamo se prema ulazu u špilju.

— Ivo, ja sam promrzao — kažem, a cvočot zubi mi odgovara da ni njemu nije bolje.

Tog je časa nestalo struje. Opkolio nas je mrak. Sav onaj splet nakita oko nas je nestao, pretopio se u tamu, tešku i neprozirnu. Mali žučkasti krug vodičeve baterije tu je zaista bio gotovo nemoćan. Nastavili smo sporu, lagano tapkajući kroz mrak.

U Tamnom vilajetu svjetlo je ponovo okupalo nakit oko nas. Kao da je Ledenica poželjela da u još jednom bljesku kontrastom razastre pred nama još samo na čas sve svoje čari, da upamtimo njezinu ljepotu. Ponovo su Kule i prijeteci Baščelik oko nas, a onda dnevna svjetlost i gušeca sparina na izlazu iz vrtače.

— Isplatiло se — prekine Ivo tišinu dok smo odlazili.

— I jeste — rekoh dok su misli još uvijek lutale spiljom.

Možda će poneki speleolog biti razočaran ovim opisom, no on i nije speleološki, već turistički opis. Za njegov nastanak sasvim je dovoljna činjenica da o Ledenici ništa nije objavljeno u NP, da nam je mnogima usput kad ljeti kao dio kolone automobila tutnjimo kroz zapadnu Bosnu u pravcu mora, da je pristupačna i potpuno uređena za turističke obilaske i, iznad svega, da je izezetno lijepa i nezaboravna.

Speleologija

SO PD JNA »SUTJESKA« U 1981. GODINI

U prostorijama doma JNA u Zagrebu, 5. veljače 1982. održana je V redovna izborna godišnja skupština, na kojoj je bilo 35 predstavnika i članova iz SOPD »Zeljezničar«, SOPDS »Velebit«, PD »Grafičar«, PD »Vihor«, Speleološkog društva Hrvatske, Speleološkog društva »Ursus spelaeus«, Društva za istraživanje i snimanje krških fenomena iz Zagreba, Speleološkog društva »Istra« iz Pazina i SO PD »Biokovo« iz Makarske. Primljeni su i pozdravni telegrami od speleologa iz Novalje (Pag) i Speleološkog društva »Bosansko-hercegovački krš« iz Sarajeva. Tokom 1981. članovi su izvršili 68 različitih akcija. Sestorica članova je položilo ispit za naziv »Speleolog«, tako da ih je sada u Odsjeku aktivno 9 (i jedan speleolog-instruktor).

Istraženo je 20 speleoloških objekata od kojih su značajniji Tijjkova jama, duboka 80 metara, spilja pod Kovačevcem, duga preko 250 metara, jama u Krivoj dragi, duboka preko 70 metara, ponor Crnog vrela, dug preko 100 metara, Dukićeve spilje u Lici itd. Istraživanje je i u već prije poznatim objektima, npr. Debeloj glavi i Golubnjaci na Ziru. Članovi Odsjeka su tokom 1981. posjetili i 12 dugackih spilja u SAD, među kojima i najduže spilje svijeta Mammoth Flint Cave System, dugačak preko 380 km. Pored toga u našoj domovini je organizirano 20 speleoloških posjeta u već poznate speleološke objekte, održano je 6 vježbi i treninga, 4 predavanja i jedna izložba speleološke fotografije (MIOC). Članovi su sudjelovali i na 12 planinarskih izleta i 6 planinarskih tura i marševa.

Akcijama je u mnogome pomoglo što je 1981. PD »Sutjeska« nabavilo vozilo kombi koje je korišteno za transport ljudi i opreme do speleoloških objekata. Značajna je i suradnja u speleo-ronjenju s članovima Društva za istraživanje i snimanja krških fenomena iz Zagreba.

Odsjek je u proteklom razdoblju nabavio novih 400 metara speleološkog statičkog užeta »Bluewater II« i gumeni čamac »Lahor«, a snimljen je i 45-minutni speleološki film. Sestorica članova sudjelovali su u vodičkoj službi pred spiljom Veterinicom, a dvojica na VII svjetskom speleološkom kongresu u SAD. Nastavljena je odlična suradnja sa časopisom »Naše planine«.

Tokom 1981. u odsjeku je bio aktivan 21 član. U novo rukovodstvo odsjeka izabrani su za predsjednika Mladen Garašić, za zamjenika pročelnika Tomislav Marinčić, za tajnika Tihomir Jukica, za oružara Dražen Suhajda, za blagajnika Gabrijela Nagy i za arhivara Zarko Stegmayer.

Ing. Mladen Garašić

VIII SVJETSKI SPELEOLOŠKI KONGRES

Osmi međunarodni (svjetski) speleološki kongres održan je od 18. do 24. srpnja 1981. godine u Bowling Greenu, u državi Kentucky u Sjedinjenim Američkim Državama. Svjetski speleološki kongresi su najveće i najznačajnije manifestacije speleologa iz čitavog svijeta, a održavaju se redovito svake četvrtre godine u drugoj zemlji. U našoj domovini, u Postojni održan je 1965. godine IV kongres, što je svakako dokaz visokom kotiranju jugoslavenske speleološke aktivnosti uopće. Do sada su održani Svjetski speleološki kongresi: I — u Francuskoj, II — u Italiji, III — u Austriji, IV — u Jugoslaviji, V — u Zapadnoj Njemačkoj, VI — u Čehoslovačkoj, VII — u Engleskoj i VIII — u SAD.

Premda službenom izvještaju na kongresu je bilo prisutno 1065 speleologa iz 39 zemalja, ali se vjeruje da je broj veći jer još nekoliko stotina sudionika nije bilo službeno prijavljeno (plaćena kotizacija). Najviše sudionika bilo je iz SAD — 526, a slijede Francuska 134, Kanada 64, Njemačka 38, Madarska 31, Vel. Britanija 30, Austrija 25, Italija 25, Švicarska 25, Svedska 23, Belgija 19, Španjolska 19, Jugoslavija 17 itd. Na ovom kongresu, koji je prvi put održan izvan Evrope, kao i na svim dosadašnjim bilo je sudionika i predstavnika iz Jugoslavije. U Bowling Green stiglo je 17 naših speleologa (14 iz SR Slovenije, jedan iz SR Crne Gore i dvjeca iz SR Hrvatske). Zaista je šteta što i druge naše republike nisu

imala bar jednog sudionika. KKSPSJ, KSPSH i Društvo za istraživanja i snimanja krških fenomena iz Zagreba predstavljali su dipl. ing. Mladen Garašić i dipl. ing. Tihomir Kovačević. Naši speleolozi održali su 8 predavanja (2 iz Hrvatske), što je relativno mali broj, ali su pri tome bila zastupljena gotovo sva područja (sekcije) speleološke aktivnosti. Referati su štampani u Zborniku radova. Cetiri naša predstavnika bili su predsedavajući u pojedinim sekcijama. Rad se odvijao u 24 sekcije i 9 komisija s ukupno preko 300 referata. Ing. M. Garašić i eng. T. Kovačević sudjelovali su u radu međunarodnih komisija za speleološku opremu, komisije za speleopštanjanje i komisije za speleorontanje te podnijeli izvještaj o radu jugoslavenskih speleologa i opremi kojom se koriste, zatim naveli broj i karakter nesreća vezanih za speleološke objekte u Jugoslaviji koje su se dogodile u proteklom periodu.

U sklopu kongresa priredene su izložbe fotografija, slika, maraka, opreme, literature itd. a mogla se kupiti speleološka oprema i literatura iz gotovo čitavog svijeta. Naši speleolozi su nabavili mnogo literature kao i nove opreme. Kongres je održan i odišivo organiziran u sklopu sveučilišnog naselja Western Kentucky University u Bowling Greenu, udaljenom oko 40 km od Nacionalnog parka Mammoth Cave. Prije i poslije kongresa održane su brojne zanimljive ekskurzije po krškim predjelima.

Za vrijeme kongresa svi sudionici su organizirano posjetili 3 do 5 km turističkog dijela najduže spilje svijeta Mammoth Cave System (tada duga 361620 m), Lost River Cave po legendama o Jesse Jamesu koji se u njoj krio i Cumberland Caverns (u Tennessee) — koja je jedna od najspektakularnijih turističkih spilja na svijetu, dužine 44 km. U njoj je održan prigodni program. Naši speleolozi su pored prije navedenih posjetili i Mammoth Onix Cave i Cristal Onyx Cave u nacionalnom parku Mammoth Cave, a organizirano su posjetili i vrlo teško pristupačne dijelove Mamutskie spilje.

Može se ocijeniti da je sudjelovanje naših speleologa na kongresu bilo vrlo korisno jer su pokazali rezultate našeg rada široj javnosti. Pored toga je razmijenjeno mnogo korisnih iskustava, a stečena su nova pozanstva i prijateljstva iz čitavog svijeta. Slijedeći kongres održat će se 1985. u Spanjolskoj.

Ing. Mladen Garašić

POSJET NAJVJEĆOJ SPILJI SVIJETA

Tokom mjeseca srpnja 1981. godine zagrebački speleolozi dipl. eng. Tihomir Kovačević i dipl. eng. Mladen Garašić posjetili su nekoliko speleoloških objekata u Sjedinjenim Američkim Državama. Najinteresantnije je bilo sudjelovanje u međunarodnoj ekspediciji u Mammoth Cave System i to u vrlo nepristupačne dijelove te rajeve spilje svijeta (duga u vrijeme posjeta 361620 metara!). Ekspediciju je sačinjavalo 14 speleologa i to iz Velike Britanije (Brian Cowie, Boyd Potts, Chris Bailey), Kanada (Donovan Whister, Pierre Alleyne), Austrije (Karl-Jürgen Schru, Emil Büdrel), Italije (Marcello Panrica, Anna Maria Prinzivali), SAD (Bill Buckbirry, Burks Echols) i Jugoslavije (T. Kovačević, M. Garašić). Ekipu je vodio profesionalni speleolog i vodič Cave Research Association (Mammoth Cave Sys.) John Cordy iz SAD.

U spiljski sistem se ušlo kroz umjetno iskopan ulaz (jedan od tridesetak ulaza) dužine 80 metara. Nakon toga se prolazilo još oko 3 km po prostranim i širokim turističkim putevima, a zatim je počelo dugotrajno provlačenje u predjelu spilje zvanom Wild Cave (Divlja spilja). Dužina provlačenja iznosila je oko 4 do 5 km (!) što u našim speleološkim prilikama predstavlja veliku dužinu. Naročito je poteškoće u tom predjelu spilje predstavljalo transportiranje materijala. Zanimljivo je da američki speleolozi, za razliku od evropskih, rijetko kada bivakiraju u podzemlju prilikom istraživanja. Oni stoga i nose manje opreme, ali su im i mogućnosti istraživanja novih kanala manje. Istraživanja im obično traju od 25 do 40 sati.

Prolazilo se niskim, ali širokim kanalima, koji su po toku pokriveni vrlo rahlim smedim pijeskom, a na stijenama su iskristalizirani gipsani cvjetovi — sigaste tvorevine koje se rijede pronađe u našim spiljama. Ekipa je prošla i pored najviše dvorane u spiljskom sistemu — Great Dome, i učila neke neistražene kanale. Međutim, u Mammoth Cave Systemu se ne može istraživati »bez reda«, tako da će ti kanali doći u plan za kasnija istraživanja. Prosječno se svake godine istraži oko 10 do 15 km novih kanala.

Nakon 14 milja prolaska kroz nepristupačne i manje poznate dijelove ekipa je stigla u dio spilje zvan Frozen Niagara koji obiluje sigastim tvorevinama. Iz spilje je izšla kroz turistički ulaz Frozen Niagara. Ocjijenjeno je da je ova ekspedicija, sastavljena od ljudi iz 6 zemalja, pomogla da se razmijene iskustva koja će pomoći za buduće slične akcije negdje drugdje. Svi su njezini članovi bili u odličnoj fizičkoj kondiciji, što je svakako prividjelo uspjehu akcije.

Pored toga su Kovačević i Garašić posjetili niz američkih spilja. Američki speleolog Franck Herceg iz Denvera (Pennsilvanijska) vodio ih je tokom mjeseca srpnja i kolovoza 1981. kroz spilje saveznih država Kentucky, Virginia, Vest Virginia, i Pennsilvanijsku. U ekipi je bila i jedna od najboljih žena speleologa svijeta, Edith Bernedick iz Austrije. Posjetili su vrlo interesantne objekte koji se po dimenzijama vrlo teško mogu usporediti s našima: Norman-Bone Cave System — dug preko 31 km, s nekoliko sistema potoka, mnoštvom slapova

i siga; Jamu u Lewisburgu — sa sumpornim izvodom, a ulaz joj se nalazi u samom gradu, na sredini raskrižja (rešetke na ulazu djeluju kao da se radi o kanalizaciji, a ne o spilji); Overholt's Blowing, duga oko dvije milje, s 3 slapa visine do 20 metara i stalagmitima visine do 24 metra. U tom objektu su poginula trojica američkih speleologa od podzemne vode (utapljanje). U blizini je speleološka koliba (kao planinarsko sklonište), koja je jedna od mnogih u West Virginiji, te Swago pit, Carpenters pit i Roadsides pit — dubine oko 80 metara i ukupne dužine oko 9 km. Posjećene su još i turistička spilja Shenandoah (duga oko 1500 metara) i Shenandoah Wild u Virginiji. Prva je vrlo bogata sigara i odlično uredena za turiste, a druga teška i nepristupačna za posjet.

Naši speleolozi su 30. srpnja održali predavanje u speleološkom klubu u Yorku pod naslovom »Spilje i speleolozi u Jugoslaviji«. Oko 60 članova kluba je s vrlo velikim zanimanjem pratilo predavanje. U nekoliko dana zajednički su posjetili neke spilje, kao npr. Indian Echo Cave te razmijenili mnoga speleološka iskustva. Prema ocjeni američkih speleologa, oprema koju koriste naši speleolozi vrlo je kvalitetna.

Dogovoren je da tokom 1982. ili 1983. godine posjeti neke spilje u Jugoslaviji, kada bi američke vodili naši speleolozi. To bi bio još jedan oblik suradnje i akumulacije speleološkog znanja sa svim stranama svijeta, što je uvijek korisno i vrijedno.

Ing. Mladen Garašić

Jubileji

20 GODINA PD PTT »MARIJAN« U SPLITU

U subotu 27. ožujka 1982. održana je proslava 20. obljetnice osnutka i rada ovog društva. Proslavljuju se prisutstvovali osim sadašnjih članova i brojni gosti PTT planinarskih organizacija iz cijele zemalje. Ovo najmlade planinarsko društvo u općini Split uz svoju specifičnost postiglo je vidne rezultate. Svečanost je bila prilika da se izrazi zahvalnost svima koji su pridonijeli i još uvijek pridonose razvoju i unapredovanju planinarske misli i planinarske aktivnosti. Posebne čestitke i zahvaluju svim članovima na uspešnom radu u ime Predsjedništva PSH uputio je prisutnim svečanom sjednicu Milan Sunko, član predsjedništva PSH, i uručio Zlatni znak PSH, te odlikovanja zaslužnim članovima.

M. Sunko

20 GODINA PD »TROGLAV« U ZAGREBU

U petak 14. 5. 1982. u Klubu radnika »Plive« održana je svečana skupština povodom 20. obljetnice PD »Troglav«. U prisutnosti stotinjak planinara: predstavnika PD »Bitoraj«, »Prijatelj prirode«, »Sljeme«, »Sutjeska« i »Željezničar«, predsjednika PSJ Božidarja Skerla, predstavnika društveno-političkih organizacija »Plive« te stručnih radnika u fizičkoj kulturi općine Črnomerec, skupština je otvorio predsjednik PD »Troglav« Siniša Vuksan. U referatu povodom jubilarnih 20 godina prisutni su upoznati s radom i problemima tokom proteklih godina, o kreiranju društvene politike za stalno proširivanje aktivnosti i broja članova; istaknuti su i pojedinci koji su zasluzni za osnivanje prvog planinarskog društva u kemijskoj industriji u SR Hrvatskoj.

Aktivnost PD »Troglav« vidljiva je u SOUR-u »Plive« putem plakata (jednodnevni i dvodnevni izleti, izleti za državne praznike, proslave značajnih datuma u planinarskim domovima, također i višednevne ljetne ture širom naše domovine), redoviti članici u tvorničkom listu »Plive«, krikazivanja dijapositiva u prostorijama Kluba radnika »Plive« itd.

U jubilarnoj godini postojanja realiziraju se ideje Izvršnog odbora PD »Troglav« te će se jubilarni žig postaviti na vrh Troglava (1913 m), jedan žig nalazi se u planinarskom domu Risnjak (Medvednica), također je svečano promovirana planinarska knjižica PD »Troglav« Jubilarnih 35 vrhova. Njenim ispunjenjem dobiva se set od 4 značke. Za osvajanje brončane značke potrebno je knjižicu popuniti s 20 žigova planinarskih domova

i vrhova visokih do 1000 m, za srebrnu potrebno je 10 žigova do 1500 m, a za pozlaćenu 5 žigova preko 1500 m. Priznaju se žigovi na području SFRJ. Značke se osvajaju neovisno jedna o drugoj i bez redoslijeda. Emajlirana — jubilarna značka dobije se kad se osvoje tri prethodne značke. Knjižice se mogu kupiti (cijena 120 đ) i predati u prostoriju Kluba radnika »Plive«, Zagreb, Ulica 8. maja 19 i svakog utorka od 19—21 sati (osim od 1. VII do 1. IX kada Klub ne radi).

Na kraju svečane skupštine podijeljene su diplome i priznanja zaslužnim pojedincima, planinarskim društvima i Konferenciji sindikata SOUR »Plive«. I ovaj put odana je zahvalnost Branku Škodi i Danici Ksenić koji su svih 20 godina radili neprekidno na razvijanju planinarstva u »Plivi«.

U ime Izvršnog odbora PSH drug Božidar Skerl uručio je PD »Troglav« kao priznanje Zlatni znak za samoprijevoran i zaslužan rad na polju planinarstva.

Marica Kožulj

25 GODINA PD »JAVOR« U BEOGRADU

Planinarsko društvo »Javor« iz Beograda održalo je 13. ožujka 1982. jubilarnu skupštinu povodom 25 godina uspješnog rada. Članovi odlaze na pohode u sve krajeve Jugoslavije, što se vidi i po tome da ih ima veći broj sa zvanjem »Planinar-transverzalac«. Uspostavljanjem Memorijalne planinarske transverzale od legendarne Kadinjače do planine Tare doprinose njegovavanju tradicije revolucije. Ostvaruju aktivnu saradnju i pobratimskie veze s planinarskim društvima u svim našim republikama i pokrajinama. Na planini Tari drže planinarsku kuću kod čega posebno treba istaknuti da je ova, makar bez domara, ali zahvaljujući brzim članovima, zadirala izvorni planinarski karakter, pa služi kao baza i ishodište za sve planinarske akcije na ovom planinskom masivu. Na njemu održavaju preko 60 km planinskih staza, čime su širom otvorene ljepote ove planine, a u čast jubileja postavili su i nove planinarske staze u nacionalnom parku na području Visoke Tare. Obišli su sve značajne planine izvan zemlje, posebno u Dolomitima, Andama i Kilimandžaru, a u jubilarnoj godini populo se čak 16 članova na Mt Blanc. Neki članovi redovno suraduju u planinarskim časopisima. Pošto su u »Javoru« pretežno mladi članovi, puni planinarskog entuzijazma i stvaralaštva, od njega se i ubuduće mogu očekivati značajni podvizi.

Dr Kuno Vidrić

VIŠE OD POLA STOLJEĆA PLANINARSTVA U LUKAVCU

PD »Svatovac« u Lukavcu održalo je 25. aprila svečanu akademiju posvećenu jubileju »Više od pola stoljeća planinarstva u Lukavcu«. Akademija je održana u Domu kulture, a prisustvovali su po red članova i gosti iz društva Tuzle, Doboja, Zvornika, Banovića, Obrenovca, Subotice itd., te predsjednik i sekretar Planinarskog saveza BiH, drugovi Miroslav Franjković i Danil Pavićević.

Za doprinos u razvoju planinarstva u dugogodišnjem djelovanju PS BiH dodijeljio je i na akademiji uručio PD »Svatovac« povjelju, zaslужnim planinarskim radnicima Miloradu Govedarici, Nebojši Radišiću i Ekremu Nuhiću zlatne značke PSBiH, a Marku Nikoliću srebrnu značku PSJ.

U referatu Ekrema Nuhića istaknuto je da su dosadašnja istraživanja ukazala na pojavu izletništva i planinarenja u Lukavcu i okolini još u početku ovog stoljeća, kada su istraživane krečnjačke sirovine u predjelima Svatovaca i Vjenca i istovremeno otkrivene njihove ljepote, te je u vezi s djelovanjem Touristenverein »Die Naturfreunde« odnosno društva »Prijatelj prirode« i Planinske sekcije Sokolskog društva u Tuzli i Puračiću otvorelo bliže upoznavanje okolnih planina Ozrena, Konjuha i Majevice. To je nastavljeno u okviru poslijeratnog prvog Sportskog kluba u Lukavcu (od 1920.) i Sokolskog društva Lukavac (od 1924.) sve do rata 1941. godine.

Poslije oslobođenja, još 1945., u prvim inicijativama i procesu nastajanja prvog zagrebačkog Radničkog fiskulturnog društva »Hemिराह« u Lukavcu sudjeluju i ljubitelji smučanja i planinarenja, koji kasnije, 21. aprila 1948., konstituiraju Planinarsko-smučarsko društvo »Svatovac« u Lukavcu.

PD »Svatovac« u proteklom vremenu, uz razumljive uspone i padove, uspješno djeluje i, uz pomoć organa radničkog samoupravljanja od prvih dana 1950. i drugih organizacija (SOFK), postize značajne rezultate u fizičkom i moralno-političkom odgoju svojih članova.

Društvo je 1970. uvelo svoju transverzalu Planinarskim putem »Miloš Kupres« — od Kožuha (niže Doboja) do Turije (kod Lukavca) u dužini od 75 km, sa pet kontrolnih točaka. Već šest godina zaredom u septembru, u dvodnevnom pješačenju (a pojedinci i manje grupe i u drugo vrijeme tokom godine, i u više etapa), planinari iz raznih krajeva naše zemlje zajednički je prolaze i osvajaju transverzalnu značku.

»Svatovac« ima svoju planinsku kuću četrnaest km asfaltom od Lukavca, pored velikog jezera Modrac, koja je pogodna za posjete i boravak (voda, struja, grijanje) i kao ishodišna točka za izlete i ture prema Konjuhu i Ozrenu.

Članovi redovno sudjeluju u mnogim značajnim priredbama i manifestacijama, npr. u Igmanskom maršu, tragom bitke za ranjenike, u Vukosavcima, Šekovićima i drugim, a u decembru 1980. i u maju 1981. lukavački planinari izveli su dva pohoda do »Kuće cvijeća« u Beogradu.

E. N.

30 GODINA PD »PLANINAR« U VOGOŠĆU

Malo je Jugoslavena koji nisu čuli za vogošćansku fabriku automobila. U ovoj pretežno industrijskoj općini djeluje više društava organizacija, među kojima je i PD »Planinar«. Ono ove godine proslavlja 30 godina svog plodnog rada. U »Našim planinama« broj 11–12 za 1973. godinu objavljen je napis o 20-godišnjici ovog društva. Zato ću u ovom kratkom članku nastaviti na onaj raniji opis.

Planinarstvo u Vogošći imu već svoju tridesetgodišnju tradiciju. Njegovim osnivačima iz proleća daleke 1952. godine i današnjim aktivistima treba odati priznanje, jer su oni to i zaslužili. Početak planinarstva u Vogošći datira još iz vremena kad je novopodignuto naselje dobijalo svoju filozofiju, a radnici poduzeća »Tito« (danas »Prentis«) tražili puteve za razvoj fizičko-rekreacijskog i zabavnog života. Društvo je, zahvaljujući entuzijastima, uspjelo da razvije svoje aktivnosti i rezultatima opravda postojanje. U »Planinare« su se učlanjavali istinski ljubitelji prirode i zelenila, a njih je bilo podosta iz neposredne proizvodnje Prilikom proslave 20-godišnjice bila je održana skupština 29. maja 1974. istina, sa zakašnjenjem. Na toj svečanoj skupštini bili su sumirani rezultati i, pored ostalog, dodijeljena su priznanje najzaslužnijim aktivistima. Tako je Milan Ristić, raznijugododžni predsjednik i jedan od najzaslužnijih članova za gradnju doma na Skakavcu, PS BiH dobio je 11. srebrnu i 16. u bronzanu 19. članova. Za počasnog predsjednika ovog društva tada je izabran Abaz Deronja. Predsjednici od tada do danas bili su Milenko Milovanović (po treći put) i Risto Bajalo.

»Planinar« momentalno broji oko 400 članova, ali onih aktivnih i »pravih« planinara je manje. Automobilizam i porast životnog standarda, kao i drugi činioци, učinili su svoje, pa pojedine gradane više privlače »kafići«, »disko« klubovi i televizija. Takvi neće da shvate da je svaki izlazak u prirodu od višestrukog značenja. Pri osnovnim školama ove općine, »Igmanski marš«, »Braća Ribar« i »Moša Pijade«, postoje planinarske družine, dok bi pri ostalim školama i radnim organizacijama trebalo ih tek formirati.

Najvažniji zadatci »Planinara« danas je dovođenje električne struje sa Bukovika u dom na Skakavcu u dužini 2.100 metara. Radovi su započeli prije 3–4 godine, ali zbog pomanjkanja finansijskih sredstava i nedostatka materijala na tržištu, radovi su zastali.

Momentano je preokupacija Društva smještanje pojedinih kontrolnih točaka »Ustaničko transverzale« Bosanski Petrovac — Drvar, jer je »Planinar« osnivač te dionice. Ovo je jedna od 9 dionica u sklopu Partizanskog puta »Bratstvo-jedinstvo«. Teško je prisjetiti se svih uspjeha, a i neuspjeha Društva, i izdvojiti one najvažnije. Stvarno, bilo je mnogo uspjeha.

Stanoje Jovanović

Publicistika

• **Jozo Vrkić: Ljuti puti.** Od Nerete do Gradišća. Izdavač »Znanje«, Ul. socij. revolucije 17, Zagreb 1982, Biblioteka ITD knj. 86, broširano, 250 stranica, format 12×20 cm, naklada 1500, cijena 300 dinara. Naš suradnik, kojega čitaoci znaju po putopisnim člancima Goranska vršina (1981) i Izlet na medu Alpa i Dinariida (1982), pošto je 13 godina objavljivao putopise po listovima, časopisima i na radiju, sabrao ih je tridesetak u ovu knjigu. Nizom putosličica slika naše krajeve i ljudi, služeći se izvornim putnim

bilješkama i napose razgovorima, a upoznaje nas s otocima, osamljenicima u napuštenim selima, s pečalbarskim ženama, planinskim vrhuncima, prirodnim ljepotama i povijesnim znamenitostima, legendama i običajima, pa i sa svojim zavičajem. Vrkić je rođen 1941. na Naklicama pod Mosorom. Diplomirao je književnost u Zagrebu, gdje i sada živi, a pisati je počeo 1967. Piše putopise, prijevijetke, prikaze, radio-drame i radio-komedije, a objavio je i jedan roman za djece »Ptice ne šute« (1976). U »Lju-

te pute« Vrkić je uložio cijelo desetljeće književnog rada, ali drži da za njih više zasluga imaju stotine njegovih sugovornika i pregalaca koji su narodni život bilježili stoljećima. Planinarima preporučamo ovu knjigu zbog toga što brojna poglavljia obuhvaćaju i naše planine, od Mosora i Velebita do Gorskog kotara i Samoborskog gorja, a nabaviti je treba što prije jer je pola naklade već rasprodano. Naručiti se može i pouzećem kod izdavača.

(Z. P.)

• **Zlatko Smerke:** *Bijele i Samarske stijene*, izdanje NIŠRO Vadaždin 1981, 144 stranice, format 17×24 cm, broširano, ovitak u koloru, 50 slika na papiru za umjetni tisk, tri detaljne skice u tekstu, u prilogu karta Velike Kapele (35×45 cm, 1:50.000 u 4 boje) i karta Bijelih i Samarskih stijena (95×52 cm, mjerilo 1:9000, u 4 boje), cijena 300 dinara (može se kupiti i u PSH). Najplodniji naš planinarski kartograf i alpinistički pisac obdario nas je izvanredno dopadljivom monografijom o najljepšem kutku Gorskog kotara. Obožavac Bijelih i Samarskih stijena u ovoj je knjizi postigao možda vrhunac: ilustracije su izvanredno uspjele i umjetnički su nadahnute, karte vrlo precizne, a tekst informativan i ujedno emotivan. I najbolji poznavaoči Stijena u ovoj će knjizi otkriti da su ih zapravo nedovoljno poznavali, a knjiga će im zbog toga postati još draža. Ona će nesumnjivo poslužiti da se kroz ljubitelju Stijena znatno poveća. Priložene karte daju joj osobitu praktičnost. Te su karte lani bile objavljene i kao posebno izdanje (vidi NP 1981, 5–6, str. 134). Slike su vrlo zgodno dodatane na kraju knjige poput neke slikovnice, koja se s užitkom čita — ta Smerke je naš najbolji planinarski fotograf. Jedini prigor je, kao i u svim dosadašnjim djelima koja je Smerke tiskao u Varaždinskoj tiskari, nedopustivo, velik broj tiskarskih grešaka, od kojih su neke vrlo neugodne (na jednom mjestu stoji čak i pogrešno autorovo ime: Smarke umjesto Smerke). Budući da smo na tu pojavu već nekoliko puta upozorili, a korektor je i opet zatajio, na ovom mjestu javno nudimo izdavaču besplatnu reviziju naših stručnjaka — šteta da tako lijeeno djelo zasjeni neootrebna alkavost. Knjiga se sastoji od Općeg prikaza, Zaštite stijena, Impresija, Vodiča, Literature i Slikovnice. U velikom poglavljiju Impresije reproducirani su najljepši putopisni tekstovi koje su dosad objavili ljubitelji Stijena. Vodič je vrlo detaljan a vrijednost mu podizu posebne skice detalja.

• **Cepelak—Garašić:** *Tumač »Zapisnika speleološkog istraživanja«*, izdavač Komisija za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske, Zagreb 1982, drugo, korigirano i dopunjeno izdanje, 48 stranica, 46 slika, broširano, format 16×24 cm, naklada 500. Izkusni planinarski-speleološki ing. Radovan Cepelak i ing. Mladen Garašić, koji su ovaj speleološki priročnik napisali 1976. godine, dobili su ovim novim izdanjem najbolje priznanje za dobro zamišljeno djelo. Ono treba da posluži istraživačima naših spilja radi ujednačene izrade načrta i profila. Zapisnik sadrži 50 podataka i oni su prilagodeni računskoj obradi. Tumač će poslužiti, kako se u predgovoru ističe, sredovanju podataka o našim speleološkim objektima, a mogao bi biti i poticaj za osnivanje Centralnog speleološkog katastra. Ovo je izdanje još jedan dokaz o ispravnoj orientaciji naše planinarske organizacije u podupiranju speleologije kao znanstvenog doprinosa našoj općoj kulturi.

• **Bilogorski planinar 7, 1982.** izasao je u svibnju na 20 stranica, pod uredništvom dr. Milivoja Kovačića. Iz sadržaja: Setnja Premažićevom stazom (prof. dr. V. Blašković), O gljivama i gljivarima (prof. dr. Radovan Kranjčev), Nova planinarska područja (dr. Kuno Vidrić), Zimovanje mladih planinara (prof. Božidar Muretić), Put kalničkih partizana (Ivan Regin) i društvene vijesti. Valj istaknuti brojne i uspjele ilustracije.

• **Zaščiteni obmoći: Kärnten, Friuli, Slovenija,** izdavač Planinska zveza Slovenije, Ljubljana 1981, 288 stranica, format 12×16 cm, plastični ovitak, dodatak: atlas s 30 trobojnih karata, trojezični tekst (slovenski, njemački i talijanski). Urednik Darinka Petkovšek, karte izradio Miro Črnivec, cijena 300 dinara. Ovaj zanimljivi vodič koncipiran je na originalan način: obuhvaća po 10 zaščitenih i planinarski zanimljivih područja u tri susjedne zemlje: Sloveniji, austrijskoj pokrajini Kärnten i talijanskoj pokrajini Friuli (Venezia Giulia ili Furlanija). Ovo izdanje je nastavak njihove suradnje koja je dobita osobit domet prije deset godina osnivanjem Puta prijateljstva, veznog puta koji povezuje po deset vrhova iz svake od tih pokrajina. Vodič je pisan na ustaljeni najbolji način, knjiga i vanjštinom podsjeća na dosadašnje vodiče slovenske Zvezbe, a ovu knjigu po upotrebljivosti izdaje atlas karata u kojem svako zaštićeno područje ima svoju kartu. U Sloveniji su to: Botanički vrt »Julian« u Trenti, Maleta Pišnica, Martuljkova skupina, Triglavski nacionalni park, Rakov Škocjan, Notranjski Snežnik, Robanov kot, Dolina Tople, Prašuma Šumik na Pohorju i Donačka gora, dakle gotovo sve područja od prvorazrednog planinarskog interesa.

• **Stanislav Gilić:** *Velika Paklenica*. 4. izdanje, Rijeka 1982, broširano, 56 stranica, format 11×16 cm, 35 crteža, 1 geografska skica, četvorjezični tekst (engleski, francuski, njemački i talijanski). Tiskanje ovoga vodiča naručio je Planinarski savez Jugoslavije radi potrebe Međunarodnog skupa alpinista koji je održan u travnju ove godine u Paklenici. Ovo najnovije izdanje nadopunjeno je opisom nekih novih smjerova. Opći, uvodni dio objavljen je na četiri jezika, a opisi slika na engleskom. Ovo je, koliko znamo, prvi planinarski vodič u Hrvatskoj objavljen na stranom jeziku. Prodaje se u PSH, cijena 110 dinara.

• **Smerke—Kunović: Varaždin, fotoriportaža**, izdavač Novinsko izdavačka i štamparska radna organizacija »Varaždin«, tiskano u Varaždinu 1982. na papiru za umjetni tisk, 168 stranica, format 12×20 cm, ilustrirano s više od 200 slika, od čega 75 u koloru, broširano, u ovitku priložen plan grada (53×63 cm, u 5 boja, s popisom ulica), plan povijesne jezgre grada (35×53 cm, u 5 boja, sa 146 označenih objekata i s njihovim popisom) i karta okolice Varaždina (mjerilo 1:75.000, format 53×80 cm, u 6 boja), naklada 3500. Ovim je djelom Varaždin dobio vodič kakav bi mogao poželjeti i mnogi veći grad. Otvara mnoge tajne ovoga simpatičnog mjestu, koje su možda dosad bile nepoznate i samim Varaždincima. Osobito valja istaknuti izvanredno kvalitetan tisk kolor-fotografija. Za naše čitaoce najzanimljivija će biti karta okolice Varaždina koja seže sve do Trakoščana, tako da obuhvaća Ravnu goru, Topličku goru, Ivančicu i Kalnik, sa svim njihovim planinarskim sadržajima. Autor fotografije i karta te tehnički urednik je naš poznati planinarski publicist ing. Zlatko Smerke, koji je očito u ovom izdanju upotrijebio čitavo svoje bogato autorsko iskustvo. Spomenimo još da ovaj vodič, uz već standardna poglavja, sadrži i ova: Specifična obilježja Varaždina, Spomenici i spomen-ploče, turističke informacije, Uža okolica i Planinarsko-turistički izleti. Izdavač je omogućio da se planovi i karte iz ovoga vodiča mogu nabaviti i zasebno.

• **Raško Dimitrijević:** *Ka visinama i čutanju*. Prof. Dimitrijević, koji je ovih dana proslavio svoj 85. rođendan, bogat je nesvakidašnjim iskustvom alpiniste i poete. Cio je svoj život posvetio učenju od ljudi i traganju za smislim života. U svojim godinama podsjeća na mudrača, spremnog da pomogne svima. Ovih dana je »Delta Press« objavilo njezinu knjigu lirskega zapisa o dogadjajima iz planina i razmišljanjima, koja je zabilježio 1946–7. godine. U njoj ovaj poznati beogradski planinar govori o svojoj ljubavi prema planinama, snježnim vrhovima, samoći i stijenama Julijskih Alpa i o godinama mladosti kada je bio svestran alpinist. Knjizi daje poseban čar što joj je nemoguće odrediti žanr. Ona je pjesnički nadahnuta unutrašnjim pejzažima i čudесnim vidjenjima duše. Monolozi i meditirajući pretači se u dijaloge o planinama. Jednom je prilikom Raško rekao da je alpinizam humanizam. I stvarno, dok čitamo ovu knjigu, osjećamo kako od stranice do stranice zrači ona danas veoma rijetka čovječnost, ona ikonska unutrašnja toplina pjesničke duše, rodenog sanjara i lirčara. Spomenimo na kraju, da mu to nije prva planinarska knjiga. Godine 1938. objavio je u Beogradu »Knjigu o planini«, koja je danas bibliofilска rijetkost.

(Sakib Kliko)

Vijesti

● Konferencija Planinarskog saveza Hrvatske. U subotu 24. travnja u Zagrebu održana je redovna godišnja Konferencija PSH uz prisutnost delegata regionalnih saveza, članova Predsjedništva i Odbora društvene kontrole PSH. Na dnevom redu bila je informacija o radu Predsjedništva i komisija PSH iz 1981. g., finansijski izvještaj PSH za 1981. god., te ostala aktualna pitanja iz rada planinarske organizacije u SRH. Posebno je vodena živa rasprava o pripremljenim temama na temu »školovanje kadrova u planinarskoj organizaciji«. Uz odredene sugestije prihvaćeno je uvođenje opće planinarske škole s jedinstvenim planom i programom. Škole će provoditi planinarska društva, odnosno regionalni odbori. Takoder je prihvaćena shema školovanja koja obuhvaća od opće planinarske škole i školovanja specijalističkih kadrova sve do školovanja instruktora. Sve potrebne materijale pripremit će Komisija za školovanje kadrova PSH u načinu vrijeme, a nakon toga bit će dostavljeni svim planinarskim društvima.

(N. A.)

● 25. memorijal Janka Mišića. Jučiarno orientacijsko natjecanje »Memorijal Janka Mišića« održano je u nedjelju 25. travnja 1982. u Samoborskom gorju u organizaciji PD »Željezničar« iz Zagreba. Sudjelovalo je ukupno 358 natjecatelja iz planinarskih društava »Novi Zagreb«, »Tuhobec« i »Torpedo« iz Rijeke, »Opatija«, »Japetić« iz Samobora, »Ravna gora« i »Dugih vrha« iz Varaždina, »INA-Inženjering«, »Nikola Tesla«, »Sljeme«, »Troglav«, »Velebit«, »Vihor«, »Zagreb matica« iz Zagreba, »Lipas« iz Sesveta, te pripadnici garnizona JNA i izviđača iz Samobora i članovi orientacijskog kluba »Maksimir« iz Zagreba. Natjecalo se u pet kategorija i to pionirskoj, mlađi članovi, stariji članovi, te muška i ženska pojedinačna kategorija.

(N. A.)

● Susret planinara željezničara. Preko 150 planinara članova planinarskih društava željezničara iz Zagreba, Celja, Ljubljane i Maribora okupilo se 18. travnja na Boču na tradicionalnom susretu posvećenom Danu željezničara. Organizator susreta bilo je PD »Željezničar« iz Maribora. (N. A.)

● 99. Savjetovanje ZPP-a održano je u planinarskom domu na Strahinjčići u ožujku. Nakon prihvatanja izvještaja o radu u protekljoj godini donesen je opsežan program rada za ovu godinu iz kojeg izdvajamo nekoliko akcija. U travnju je »Memorijal Janka Mišića« na Samoborskem gorju, u svibnju su dvije akcije: »Stazama Titovog djetinjstva« i »Bratinski susret planinara« na Bilo-gori, u lipnju je slet planinara Hrvatskog zagorja u Donjoj Stubici kod Lojzekova izvora, a u povodu Da-

na borca na Ivančići je otvorene obnovljene planinarske kuće i južno 100. savjetovanje ZPP-a. Konferencija Planinarskog saveza ZPP-a izabrala je Filipa Majića iz Krapine za novog predsjedavajućeg na godinu dana. (C. S.)

● Skupština Planinarskog saveza općine Split održana je 1. travnja 1982. Nakon izbora radnih tijela podnesen je izvještaj o radu Saveza za proteklo razdoblje. Aktivnost Saveza je u proteklom četverogodišnjem razdoblju oscilirala. Nešto više djelatnosti je bilo u 1980. i 1981. godini. Osnovna djelatnost bila je usmjerena izradi Pravilnika o raspodjeli sredstava dotacija SFK općine Split, izmjeni i dopuni Statuta te dogovaranju i ostvarivanju zajedničkih akcija planinarskih organizacija općine Split. Na skupštini je istaknuta nedovoljna disciplina pojedinih društava kada su u pitanju izvještaji o radu. Za mnoge akcije Savez saznaće iz sredstava javnog informiranja, zbog čega dolazi u pitanje organiziranost planinarske organizacije na ovom području i sl. Istaknuti su i problemi financiranja planinarske djelatnosti, posebno specijaliziranih, kao i neki problemi vrhunskih alpinista. Na kraju više-satne rasprave izabrani su novi izvršni organi, koji će na delegatskom principu zastupati interes planinarske organizacije u općini Split. (M. Sunko)

● Međunarodni skup alpinista u Paklenici. Od 8. do 14. travnja Paklenica je bila domaćin velikom broju alpinista koji su sudjelovali na Prvom međunarodnom skupu alpinista. Organizirali su ga Planinarski savezi Jugoslavije i Hrvatske. Cilj skupa bio je upoznavanje šireg kruga evropskih alpinista s mogućnostima uspona u stijenama Velike i Male Paklenice, a u vremenu kada u planinama Evrope još vladaju zimski uvjeti, te medusobno blžavanje. Poziv su se odazvali predstavnici planinarskih saveza Italije, Španjolske, Švicarske, Austrije, SR Njemačke, Čehoslovačke, Engleske, Danske te delegati Međunarodnog planinarskog saveza (UIAA). PSJ su predstavljala po četvoricu alpinista iz PZ Slovenije i PSH. Svi sudionici Skupa bili su vrsni penjači, pa je u toku petodnevнog boravka ispenjan veliki broj smjera najteže ocjene. U večernjim satima sudionici skupa prikazali su veliki broj dijapo pozitiva i filmova o svojim usponima u velegorju svijeta. Tako je i Stipe Božić prikazao dijapo pozitive o dva najveća jugoslavenska uspona, o osvajanju Mount Everesta i stijene Lhotse. Prema riječima sudionika koji su prvi puta boravili u Paklenici, ona je za njih otkriće i za očekivati je da će iz godine u godinu postati sve popularnija među inozemnim alpinistima. (N. A.)

● Prvi zimski tabor AS »Bukovik« održan je na Prenju, s bazom na Jezercu 22.-31. januara 1982. s 12 alpinista iz AS »Bukovik«, »Bjelašnica«, »Željezničar« (Sarajevo) i »Prenj« (Mostar), ukupno je ispenjano 47 čovjek-smjera. Ispenjan je i jedan prvenstveni smjer (»Bukovički '82«) u sjevernoj stijeni Motike. Penjači: Grabus — Ilić (I navez); Bundalo — Rudan — Simić (II navez), za 2 sata. Ukupno je izvedeno 24 čovjek-uspona na vrhove preko 2000 m. Između ostalih ponovljeni su sljedeći smjerovi: Lepe — veze, Bosansko — Banijski, Željezničarski '78 (I. ponavljanje), Sandžaka 33, smjer u Malim i Velikim Kopilicama, Brezovečki — Ceraj, VM (I. i 2. i 3. ponavljanje) i smjer Prenjskih vukova (I. ponavljanje). (Dragan Ilić)

● Memorijalni pohod alpinista »Lugograd '82«. I ove godine Komisija za alpinizam PSBiH organizirala je 12. po redu, memorijalni pohod na ovaj prenjski vrh. U pohodu je bilo 18 sudionika iz Sarajeva, Mostara, Pazarića, Zenice i Varaša. Lugogradu su prišli iz dva pravaca. Jedna grupa je prišla pravcem: Konjic — Jezerce — Lugograd po tragu na stradalih alpinista, a druga pravcem: Drežnica — Grabovčići — Lugograd. Dolaskom u Barani do planinari su minutom šutnje odali poštu na stradalim prijateljima i položili vijenac od svježeg cvijeća na njihove grobove. ● Trojica sarajevskih alpinista, Predrag Bundalo, Boris Kovačević i Željko Rudan (članovi AS »Bukovik«), boravili su od 15. do 23. marta u području Visokih turra da izvedu zimski uspon na Grosogljen (3798 m). Na vrh su se uspeli 18. marta. Uspon i povratak trajao je 5 dana i izведен je po vrlo velikom nevremenu. Vrijednost ovog uspona je utoliko veća jer je ovo prvi zimski odlazak bosanskohercegovačkih alpinista u Alpe.

(Dragan Ilić)

● PD »Dinara« Knjig održalo je 12. ožujka 1982. godine redovnu godišnju skupštinu u sali Komitea, na kojoj je bio neobično velik odaziv planinara. Donesen je Statut sa izmjenama i dopuna, izvještaj tajnika i blagajnika. Na funkciji predsjednika i dalje je ostao Ilija Škaric, za tajnika je izabran Željko Novaković, a za blagajnika Ratko Popović. Na skupštini je raspravljeno najviše o domu na Brezovcu, njegovom proširenju i uvođenju domara, nabavi radiostanica i planinarske opreme, o mogućnosti preuređenja škole u Glavašima koja je jedna od polaznih točaka na uspon za vrh Dinare, omosavljanju samog društva i marširanju Dinare. Zaključeno je da je dosta toga učinjeno u prethodnoj godini, ali da se ove također treba još mnogo toga napraviti i dovršiti. (Mislav Kaligaris)

In memoriam

Ing. ZLATKO SATLER (1982—1982)

Noću od 5. na 6. svibnja smireno se preselio u Vječnost, a 7. svibnja oprostili su se karlovački planinari na dubovačkom groblju u Karlovcu od svog najstarijeg člana i u više navrata predsjednika društva ing. Zlatka Satlera, rođenog 26. studenoga 1892. u Karlovcu. Nakon prethodnog stručnog školovanja u Zagrebu i svršivši elektrotehničke studije u Mittweidi (Njemačkoj), god. 1922. zapošljava se u svome rodnom gradu, u karlovačkoj Munjari, u svojstvu asistenta tehničkog ravnatelja. U Munjari, odnosno Elektri, bio je u dva navrata i upravitelj Elektre i u istom poduzeću radio sve do odlaska u mirovinu na mnogim odgovornim dužnostima.

1923. godine nalazimo ga na osnivačkoj skupštini HPD podružnice »Martinšćak«. Od tada pa sve do svoje smrti ostao je srcem i dušom planinar, a u svome gradu bio gotovo sinonim planinarstva. Radio je u mnogim sekcijama, naročito u markacionoj, izletničkoj i drugima, a opetovano bio je i predsjednik društva. Njegove planinarske aktivnosti bile su poznate i osobito cijenjene napose kod starijih generacija planinara u Hrvatskoj. Kao delegat je učestvovao na mnogim planinarskim manifestacijama HPD-a, tako npr. kod otvorenja Rossijeve kolibe na Velebitu, proslave 60-godišnjice HPD-a na Medvednici, otkrivanja spomen ploče Hraniloviću u Žumberku, pa u komisiji za gradnju doma na Kleku, a s grupom hrvatskih planinara uspeo se u Bugarskoj na Musalu (2924 m) u Rili planini, najviši vrh Balkanskoga poluotoka. Suradivao je i u »Hrvatskom planinaru«.

Osim u planinarstvu ing. Satler bio je član mnogih kulturnih društava i odbornik karlovačkih komunalnih ustanova, a najveća mu je zasluga rad na obnovi gradine Dubovac i

upravo njegovim naporima Karlovčani mogu Zahvaliti današnji izgled starog grada Dubovca.

Za svoj dugogodišnji plodan rad primio je ing. Satler brojna planinarska i ostala društvena priznanja, a kao dokaz poštovanja na njegov posljednji ispraćaj došao je veliki broj građana, i gotovo cijelokupno članstvo P.D. »Dubovac«, u ime kojeg se od pokojnika oprostio njegov dugogodišnji planinarski suradnik i drug Ivo Ott. I ostali govornici na sahrani ing. Zlatka Satlera dostoјno su isticali njegove stručne i kulturne zasluge u društvenom životu Karlovca.

I. O.

• **Dan žena na Ravnoj gori.** PD »Zagreb-Matica« (Sekcija društvenih izleta) organiziralo je povodom Dana žena pohod na Ravnu goru. Nakon razgledavanja starog Trakošćana, kolona od 45 planinara krenula je po snježnoj vijavici prema vrhu i za dva sata stigla do novog planinarskog doma. U neposrednoj blizini ove kuće odana je počast polaganjem vijenca na grob Anke Ivić. Ta hrabri žena, bivša domarka ovog doma, izgubila je život u srpnju 1944. Kako je novi dom bio zatvoren, planinari su produžili do starog doma na Ravnoj gori. Nakon kratkog odmora kolona se spustila u Trakošćan, a zatim autobusom na zajedničku zakusku u Krapinu. Snijeg je cijeli dan padao, pa je snježnice i visibabe zamijenio 20 centimetara visok snježni pokrivač. (Irena Pučar)

• **PD »Trakoščan«** iz Lepoglave održalo je u nedjelju 21. veljače redovnom godišnjim skupštinom. Iz izvještaja o radu u protekljoj godini može se zaključiti da je program rada ostvaren, a kod nekih akcija, kao kod omasovljavanja članstva čak i premašen. Društvo ima 130 članova, a samo prošle godine učlanjeno je šezdesetak pionira i omiladinaca. U suradnji s PD »Ivančica« iz Ivance organizirano je planinarsko predavanje. Trasu ZPP-a obišlo je 78 članova društva. Planinari su sudjelovali u akcijama društvenih i društveno-političkih organizacija Lepoglave, a posebno je razvijena suradnja s DSR »Partizan«. Od začinjajih akcija ističu i obilazak Velebita i Gorskog kotara. Društvo upravlja takozvanim starim domom na Ravnoj gori i posebnu brigu posvećuje njegovu održa-

vanju, a valja reći da je u domu uvedeno i centralno grijanje. Za ovu godinu predviđeno je daljnje povećavanje broja članova, pogotovo među mlađima, sudjelovanje u planinarskim akcijama drugih društava, organiziranje izleta na obližnjo gore, briga o objektu i njegovu okolišu na Ravnoj gori i mnoge druge akcije. (C. S.)

• **PD »Biokovo« u Makarskoj** održalo je 26. ožujka 1982. skupštinu na kojoj je podnesen izvještaj o radu za razdoblje od dvije godine (1980—1981). Među mnogim akcijama treba izdvajati izgradnju i adaptaciju zapuštenih lovačke kuće na Lokvi, njeno uređenje i opremanje te stavljanje u funkciju. Ova planinarska kuća je svečano otvorena prigodom zajedničke akcije planinarskih organizacija Dalmacije u povodu

40. godišnjice ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije. Kuća je dobila ime »Slobodan Ravlić«. Na skupštini je konstatirano da se postepeno mijenja struktura članstva. Sve se više naziru interesi za specijaliziranim djelatnostima. Treba naglasiti djelatnost Speleološkog odsjeka te angažman određenog broja članstva u alpinističkim djelatnostima i onima koje poduzima Gorska služba spasavanja Stanica Split i Stanica planinarskih vodiča iz Splita. Istaknuta je aktivnost u njegovanju revolucionarnih tradicija NOB-a, te doprinos popularizaciji Biokova kao spomen-području, održavanja Biokovske partizanske staze i niz drugih djelatnosti, zbog čega je Društvo dobilo Plaketu SUBNOR-a Jugoslavije za poseban doprinos u ostvarivanju ciljeva za koje se zalaže boračka organizacija. Društvo uspješno suraduje s Općinskim savezom za fizičku kulturu, SIZ-om fizičke kulture, Sekretarijatom narodne obrane i drugim društveno-političkim organizacijama, zatim sa PSH i planinarskim društvima, a posebno dalmatinskim. (M. Sunko)

• **Društvo naturista Hrvatske.** Nakon objavljanja članka »Naturizam i planinarstvo« prim. dr. Ivice Ružičke u NP 11-12, 1981, neki su čitaoci zatražili pobliže podatke o organizaciji naturista. Društvo naturista Hrvatske poslalo nam je slijedeće podatke o sebi. Društvo je ušlo već u petu godinu svoga postojanja. Članova je sve više, oni rade na promicanju ideja naturizma organizirano cijele godine, ali glavni period aktivnosti približava se sada. Ljeti, kad naturisti najotvorenije mogu zajednički uživati u blagodatima prirode, sunca, zraka i vode, mogućnost je i prilika da budu još više novih članova. Pri tome se oni mogu koristiti pogodnostima, što im ih pruža članstvo u Društvu naturista Hrvatske, na brojnim naturističkim plažama širom naše domovine. Učlaniti se može na adresi: Društvo naturista Hrvatske, Amruševa 8 I, 4100 Zagreb. Da vam olakšamo odluku, sažeto vas upoznajemo sa ciljevima i s programom rada Društva, čiji će možda postati član. Ciljevi su Društva: da propagira, razvija i organizira naturističku djelatnost u SRH u skladu s opće prihvaćenim ciljevima naturizma; da osniva naturističke prostore za provođenje naturističkih djelatnosti; da se zalaže za afirmiranje turizma u Hrvatskoj; da iznalaži nove mogućnosti za djelatnost naturista; da suraduje s istim ili sličnim udruženjima u zemlji i inozemstvu. Program rada prvenstveno predviđa: učlanjivanje novih članova: pojedinaca, radnih organizacija, društvenih organizacija; osnivanje regionalnih naturističkih društava; učlanjivanje Društva naturista Hrvatske u pojedine bliske društvene organizacije i ukuši suradnju s njima zbog ostvarivanja zajedničkih ciljeva; sklapanje samoupravnih sporazuma s turističkim radnim organizacijama i to naročito s naturi-

stičkim centrima, kako bi članovi uživali određene povlastice i kako bi se time individualne turiste potaklo da se učlane u Društvo; propagiranje ciljeva turizma u javnosti preko sredstava javnog obavještavanja; organiziranje društvenih djelatnosti članova, ljeti i zimi, u vlastitim društvenim prostorima; izleti; sportske aktivnosti; drugarski sastanci s vlastitim prikazima, počaćenim projekcijama dijapozičija i filmova; dogovori za ljetovanja na temelju vlastitih iskustava i turističkih ponuda; prikazi anketa i intervjuja s područja turizma; sudjelovanje dobrovoljnim radom u izgradnji vlastitih objekata u prirodi; suradnja u oписанom smislu sa srodnim društvinama iz zemlje i inozemstva. Budući da planinari često imaju mnogo posla s uređivanjem, održavanjem i izgradnjom svojih planinarskih objekata, članovi Društva naturista spremno bi pomogli planinare svojim dobrovoljnim radom u akcijama takve vrste. Ovakvi oblici suradnje ostvarivi su zbog bliskosti naših odnosa prema prirodi.

• **Foto-sekcija PD »Ivančića** iz Ivance ove je zime organizirala foto-amaterski tečaj koji je uspješno završilo 26 polaznika. S ranijih 44, ospozobljenih fotamatera na tečaju prošle godine, sada »Ivančića« ima 70 novih fotamatera. Po završetku tečaja održana je 14. izložba fotografija u ivanečkoj Osnovnoj školi od 22. ožujka do 10. travnja na kojoj je izloženo 35 fotografija polaznika tečaja i 6 drugih članova Sekcije. Prvu nagradu za fotografiju »Kuharica« dobio je Ervin Možar, dvije druge Renata Peček i Mladen Hojsak i tri treće Dražen Harjač, Damir Habek i Mladen Sever. (C. S.)

• **Razglednice i značke Dinare.** PD »Dinara« Knin izdalo je po prvi put razglednice s motivima Dinare. Mogu se nabaviti u Poljoprivrednoj apoteci u Kninu po cijeni od 5,00 dinara po komadu. Značke, također s motivom Dinare, koštaju 30,00 dinara po komadu. Na razglednicu su kolor-slike planinarskog doma na Brezovcu, motiv Dinare zimi, dvije impozantne stijene, glijive i ispaša ovaca na Duleru. Značka je kružnog oblika. Na njoj piše: PD »Dinara«. Na njoj je Knin na rančastoj podlozi, u sredini se nalazi masiv Dinare, iznad nje svjetlo plavo nebo, ispod šuma, a sa strane runolist. (Mislav Kaligaris)

• **PD »Đakovo«** proglašeno je za najbolji sportski kolektiv u općini Đakovo za 1981. godinu. Nakon samo tri godine postojanja uspele se na sam vrh glasanja. Svaki sportski kolektiv glasao je s pet listića, tako da su sami sportaši odabrali planinare kao najbolje. Ovaj izbor organizira se pod pokroviteljstvom »Večernjeg lista« iz Zagreba, čiji su pokal planinari iz Đakova dobili u trajno vlasništvo. (M. Lay)

• **Pomognimo izgradnju Ratkovog skloništa!** Kao što smo većjavili, započela je akcija za izgradnju novog skloništa na Samarskim stijenama nakon požara stare vrtnare. Do sada je skupljeno desetak milijuna starih dinara. Osobito su se istaknuli dobrovoljni prilozima članovi »Velebita« koji sada žive u Kanadi i USA. Tako je npr. bivši predsjednik »Velebita« Josko Kirigin iz San Franciska poklonio oko milijun starih dinara. Velebitači će biti zahvalni za svaki, pa i najmanji doprinos. Poslovnička društva je u Zagrebu, Radiceva 23, telefon 276-193, a poslovnička radi utorkom, srijedom i četvrtkom od 19,30 do 20,30 sati.

• **Bratski susret na Bilogori.** Oko tisuću planinara sudjelovalo je 29. svibnja na Bratskom susretu planinara »Bilogora '82« što ga je pod pokroviteljstvom SOUR »Podravka« organiziralo PD »Bilo« iz Koprivnice. Pohod planinara iz cijele Jugoslavije (nedostajali su samo planinari iz Crne Gore i sa Kosova) počeo je od bilogorskog planinarskog skloništa »Peseck« pješačenjem do Koprivničkog Ivanca gdje je izvorno folklorno društvo »Koprivnički Ivanec« za planinare izvelo dio iz svog bogatog programa, dočekavši sudionike tradicionalnim kruhom i solju. Od Koprivničkog Ivanca do mjesta na kojem se nalazio zloglasni ustaški logor »Danica« planinari su krenuli stazom kojom je prije 55 godina Josip Broz dozvao kao sindikalni aktivista na radničku Danicu. Održan je sat povijesti a skupljenim planinari ma govorio je direktor koprivničkog muzeja prof. Franjo Horvat. U koprivničkoj »Podravki«, pokrovitelju ovog susreta, planinare je pozdravio generalni direktor inž. Vladimir Trojak a limena glazba RKUD »Željezničar« priredila je koncert.

• **Cvjetko Sošarić**, član PD »Ivančića« iz Ivance i voditelj Foto-sekcije, predstavio se žiteljima Lepoglave svojom prvom samostalnom izložbom fotografije. Održana je u tamošnjoj knjižnici, a na 30 radova dominirali su motivi iz Hrvatskog zagorja i planinarski. Iz knjige utisaka izdavamo zapis likovnog kritičara profesora Josipa Erdeca: »Sve ono što nedostaje u kulturi i njezinom stvaralaštvu u podsvijesti je čovjekov. Da bi sposoznao svijet oko sebe, čovjek mora da otkrije tajne koje ponekad ni same ne poznaje. Za tim tajnama žudi Cvjetko Sošarić, i sve ono što ga u ovom trenutku čini zanimljivim, njegove su fotografije i iznenadenja koja upravo proizlaze iz njih. Te fotografije, koje govore o čovjeku našeg podneblja i svijetu oko njega, dio su njegovog postojanja i njegove zbilje. Iстicanje detalja i fotografija jasnoča, koja govori o čovjeku i zbilji, čini ove fotografije zanimljivim i umjetničkim.«

• **Kupujem »Naše planine«**, gođišta od 1960. do 1977. Moja adresa: Ilija Kreić, 71000 Sarajevo, Ivana Krndelja 4 IX.

OBIŠLI »VELEBITSKI PLANINARSKI PUT«

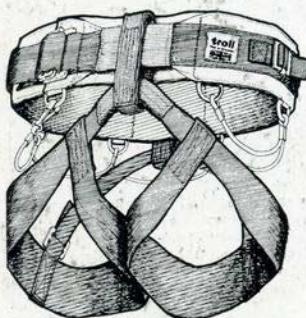
944. Jovo Đurić, »Bjelašnica«, Sarajevo
 945. Saša Đurić, »Bjelašnica«, Sarajevo
 946. Katica Balen, »Zeljezničar«, Zagreb
 947. Mladen Balen, »Zeljezničar«, Zagreb
 948. Sakib Kliko, »Cusine«, Jajce
 949. Devid Dedić, »Cusine«, Jajce
 950. Nevenka Barbutov, »Velebit« Zagreb
 951. Marija Effinger, »Medvedgrad«, Zagreb
 952. Mladen Kljaić, »Medvedgrad«, Zagreb
 953. Lđija Gall, »Medvedgrad«, Zagreb
 954. Stjepan Pernek, »Zeljezničar«, Zagreb
 955. Rade Mamula, »Visočica«, Gospić
 956. Miljenko Mamula, »Visočica«, Gospić
 957. Branislav Hložan, »Ris«, Zagreb
 958. Davor Sekula, »Visočica«, Gospić
 959. Tomislav Jutrović, »Zanatlija«, Zagreb
 960. Marija Jutrović, »Zanatlija«, Zagreb
 961. Ivo Jutrović, »Zanatlija«, Zagreb
 962. Sava Jerkov, »Avala«, Kula
 963. Zoran Janković, »Hajduk«, Kula
 964. Goran Janković, »Hajduk«, Kula
 965. Nestor Sijački, »Hajduk«, Kula
 966. Maran Sijački, »Hajduk«, Kula
 967. Vladica Sofronjić, »Hajduk«, Kula
 968. Stjepan Safundžić, »Dilj«, Sl. Brod
 969. Mijo Soš, »Dilj«, Sl. Brod
 970. Nenad Fanić, »Zorka«, Subotica
 971. Robert Vujčić, »Borac«, Travnik
 972. Jozo Martić, »Borac«, Travnik
 973. Gordana Ven, »Japetić«, Samobor
 974. Nedra Solić, »Kamenjak«, Rijeka
 975. Franjo Solić, »Kamenjak«, Rijeka
 976. Miljenko Rosić, »Strmac«, Nova Gradiška
 977. Tomislav Burzelić, »Strmac«, Nova Gradiška
 978. Danilo Surla, »Visočica«, Gospić
 979. Perica Korica, »Visočica«, Gospić
 980. Vinko Tominac, »Jugudent«, Novi Sad
 981. Stevan Jovanović, »Jugudent«, Novi Sad
 982. Stjepan Brajković, »Gromovača«, Otočac
 983. Davor Stefanec, »Gromovača«, Otočac
 984. Milan Diklić, »Gromovača«, Otočac
 985. Doko Čuić, »Gromovača«, Otočac
 986. Frane Marinčić, »Gromovača«, Otočac
 987. Slobodan Krajić, »Zanatlija«, Zagreb
 988. Drago Molvarec, »Medvednica«, Zagreb
 989. Tomislav Ilić, »Medvednica«, Zagreb
 990. Milan Javor, »Medvednica«, Zagreb
 991. Ljubica Babić, »Medvednica«, Zagreb
 992. Goran Poljanac, »Medvednica«, Zagreb
 993. Krešo Bossak, »Medvednica«, Zagreb
 994. Matilda Banković, »Medvednica«, Zagreb
 995. Alojz Valenta, »Medvednica«, Zagreb
 996. Nikola Banković, »Medvednica«, Zagreb
 997. Marko Vukelić, »Medvednica«, Zagreb
 998. Janko Jurković, »Medvednica«, Zagreb
 999. Vesna Petrečija, »Medvednica«, Zagreb
 1000. Neven Obradović, »Medvednica«, Zagreb
 1001. Miloš Obradović, »Medvednica«, Zagreb
 1002. Karlo Petrečija, »Medvednica«, Zagreb
 1003. Želimir Grbić, »Dubovac«, Karlovac
 1004. Milivoj Erdeljan, »Jugudent«, Novi Sad
 1005. Dragan Vučaković, »Jugudent«, Novi Sad
 1006. Đorđe Čurčić, »Jugudent«, Novi Sad
 1007. Jelisaveta Adžić, »Jugudent«, Novi Sad
 1008. Julija Holčák, »Jugudent«, Novi Sad
 1009. Vasilije Kekić, »Jugudent«, Novi Sad
 1010. Predrag Vučaković, »Jugudent«, Novi Sad
 1011. Zlatko Kunštović, »Grafičar«, Zagreb
 1012. Mirko Sević, »Treskavica«, Sarajevo
 1013. Sabahudin Selimagić, »Bukovik«, Sarajevo
 1014. Azra Džamastagić, »Bjelašnica«, Sarajevo
 1015. Goran Garmaz, »Mosor«, Split
 1016. Mire Kardum, »Mosor«, Split
 1017. Nenad Marčić, »Mosor«, Split
 1018. Mladen Dijačić, »Dubovac«, Karlovac
 1019. Nada Dijačić, »Dubovac«, Karlovac
 1020. Milan Dijačić, »Dubovac«, Karlovac
 1021. Valentin Roth, »Psunj«, Pakrac
 1022. Slavko Stanković, »Paklenica«, Zadar
 1023. Katarina Stanković, »Paklenica«, Zadar
 1024. Branka Stanković, »Paklenica«, Zadar
 1025. Irena Stanković, »Paklenica«, Zadar
 1026. Vladimir Majnarčić, »Dugi vrh«, Varaždin
 1027. Miroslav Eleršek, »Zavižan«, Senj
 1028. Branko Gostović, »Zavižan«, Senj
 1029. Marijana Gostović, »Zavižan«, Senj
 1030. Josip Stanić, »Kamenjak«, Rijeka
 1031. Denfer Stanić, »Kamenjak«, Rijeka
 1032. Đorđe Arsenijević, »Kamenjak«, Rijeka
 1033. Marija Stanić, »Kamenjak«, Rijeka
 1034. Franco Gozzocco, »Kamenjak«, Rijeka
 1035. Duško Blažić, »Paklenica«, Zadar
 1036. Drago Mihaljević, »Rade Končar«, Zagreb
 1037. Zvonimir Sternak, »Rade Končar«, Zagreb
 1038. Josip Gariločić, »Sokolovac«, Sl. Požega
 1039. Tomislav Gariločić, »Sokolovac«, Sl. Požega
 1040. Marija Pečenjić, PTT, »Sljeme«, Zagreb
 1041. Željko Buković, PTT, »Sljeme«, Zagreb
 1042. Ivan Zorko, PTT, »Sljeme«, Zagreb
 1043. Jadranka Perica, PTT, »Sljeme«, Zagreb
 1044. Ibojla Džigurski-Nad, »Poštar«, Novi Sad
 1045. Krinoslav Hadbeli, »Zanatlija«, Osijek
 1046. Ivan Gajari, »Zanatlija«, Osijek
 1047. Čes Rudolf, »Zeljezničar«, Zagreb
 1048. Čes Barica, »Zeljezničar«, Zagreb
 1049. Darko Vukelić, »Medvednica«, Zagreb
 1050. Sinisa Primožić, »Paklenica«, Zadar
 1051. Antun Klarić, »Medvednica«, Zagreb
 1052. Branko Relković, »Makš Plotnikov«, Samobor
 1053. Dragan Luburović, »Paklenica«, Zadar
 1054. Vladimir Saša, »Rade Končar«, Zagreb
 1055. Senad Ekimović, »Rade Končar«, Zagreb
 1056. Danilo Surla, »Zeljezničar«, Gospić
 1057. Željko Marman, »Krndija«, Našice
 1058. Branko Bjeleusov, »Krndija«, Našice
 1059. Željko Lučevnjak, »Krndija«, Našice
 1060. Zdravko Kiš, »Krndija«, Našice
 1061. Veljaca Marko, »Paklenica«, Zadar
 1062. Sloboden Krajčić, »Rade Končar«, Zagreb
 1063. Smilja Petričević, »Paklenica«, Zadar
 1064. Krešimir Jež, »Zagreb-matica«
 1065. Vilim Strašek, »Zagreb-matica«
 1066. Robert Smolec, »Zeljezničar«, Zagreb
 1067. Željko Kelnerić, »Zagreb-matica«
 1068. Zlatko Vrdoljak, »Paklenica«, Zadar
 1069. Ivan Lukić, »Paklenica«, Zadar
 1070. Franka Lukić, »Paklenica«, Zadar
 1071. Marijana Lukić, »Paklenica«, Zadar
 1072. Milorad Mirković, »Visočica«, Gospić
 1073. Marija Marinac, »Zagreb-matica«
 1074. Jasna Vince, »Zagreb-matica«
 1075. Danijel Trstenjak, »Zagreb-matica«
 1076. Mirjana Perišić, »Plješivica«, Bihać
 1077. Olga Balaban, »Plješivica«, Bihać
 1078. Andelko Kovacić, »Plješivica«, Bihać
 1079. Milorad Balaban, »Plješivica«, Bihać
 1080. Adnan Kečalović, »Plješivica«, Bihać
 1081. Zdravko Balaban, »Plješivica«, Bihać
 1082. Ivana Bujanović, »Plješivica«, Bihać
 1083. Željka Bujanović, »Plješivica«, Bihać
 1084. Zlatko Perišić, »Plješivica«, Bihać
 1085. Božo Savić, »Plješivica«, Bihać
 1086. Anton Premer, »Zagreb-matica«
 1087. Ivan Polić, »Klek«, Ogulin
 1088. Zvonko Trdić, »Klek«, Ogulin
 1089. Željko Mihaljević, »Klek«, Ogulin
 1090. Ivan Grgurić, »Klek«, Ogulin
 1091. Dragan Božićević, »Klek«, Ogulin
 1092. Ivica Zilić, »Klek«, Ogulin
 1093. Milivoj Letica, »Klek«, Ogulin
 1094. Zahid Hirklić, »Plješivica«, Bihać
 1095. Siniša Topolić, »Paklenica«, Zadar
 1096. Ramo Zahiragić, »Plješivica«, Bihać
 1097. Zoran Terzić, »Plješivica«, Bihać
 1098. Jože Orel, »Zeljezničar«, Beograd
 1099. Emil Ačko, »Obruč«, Rijeka
 1100. Vladimir Pavlek, »Zagreb-matica«
 1101. Darinka Holik, »Kamenjak«, Rijeka
 1102. Josip Palić, »Zeljezničar«, Zagreb

SPORTSKA OPREMA ZA PLANINARE

2000 artikala u Gracu – najbolje iz čitavog svijeta!

troll

VREĆE ZA SPAVANJE
PUNJENE PAPERJEM
700, 800, 900 i 1400 grama

VREĆA Mt. LOGAN
900 grama

Penjački pojasevi

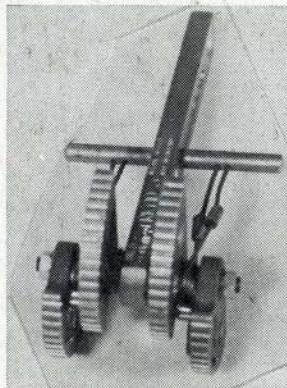
TROLL MARK V

TROLL
FULL BODY
HARNESS

FRIENDS

Penjačice
FRICTION BOOTS
EB, PA i CONTACT

Penjačko uže
ELITE SUPERDRY
2000, 11,5 mm
45 m, 50 m

**NORTH
LAND**

SPORT IMPORT
Griesplatz 1
8020 GRAZ
Tel. 03 16/91 41 77
Telex 03/32327

Posjetite nas u Gracu i
tražite naš novi bes-
platni katalog.
Pošaljite nam svoju
adresu i dostaviti ćemo
Vam katalog poštom.

elite